

Oliva

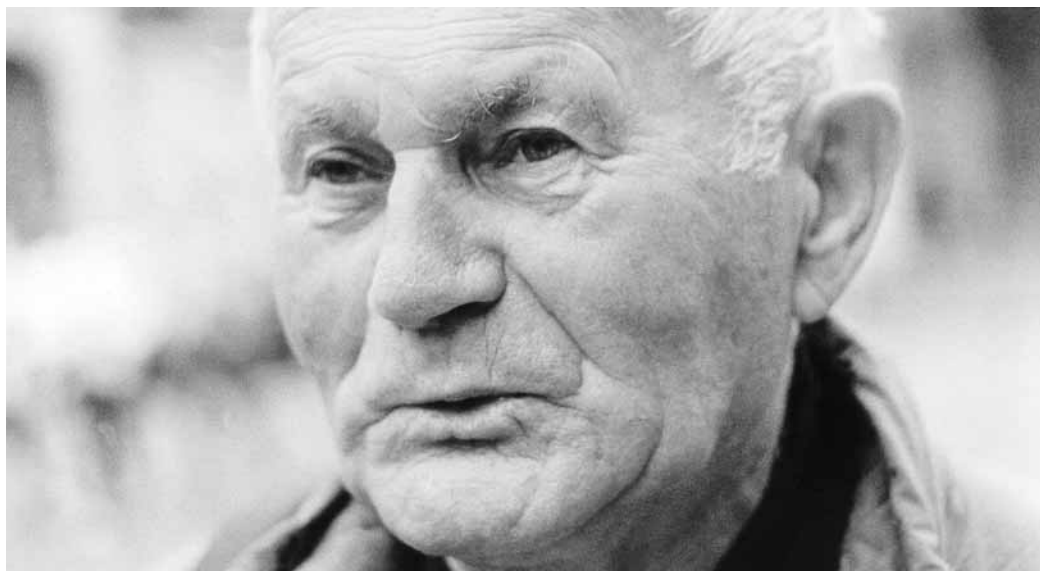
Otmar Oliva, akademický sochař. Předplatitel časopisu Neon.

KAUZA

Na prahu nové renesance...

Po několika „atraktivních“ přicházíme s první „závažnou“ kauzou, která se zabývá možností sjednotit poznatky přírodních a společenských vědních oborů. S pomocí významných představitelů obou zmíněných „kultur“ se pokoušíme odpovědět na řadu otázek, které si člověk neklade denně, které jsou nicméně zakódovány v samé podstatě našeho bytí.

NORBERT HOLUB

S trhlinou v mozku nelze žít

Ke třetímu výročí tragického konce Bohumila Hrabala přinášíme lékařsko-literární analýzu jedné „příliš jasné smrti“. Norbert Holub, doktor a básník v jedné osobě, reaguje svým rozbohem na řadu emotivních, ale věcně bezcenných a většinou hlavně matoucích interpretací Hrabalova pádu z okna pražské Bulovky.

Obsah 2

Kauza: Na prahu nové renesance...

Ivan M. Havel:

Rozpolcený svět 6

Martin Reiner:

Zpráva z Centra pro teoretická studia 8

Martin Reiner:

Stolečku, prostří se... 9

(záznam virtuální diskuse)

Martin Reiner:

Sedm otázek pro šest statečných 12

(v anketě časopisu Neon odpovídá L. Vaculík, J. Keller, M. Plzák, D. Třeštlík, J. Gruša a J. Trávníček)

Radek Šmahel:

Těkávé povídání s velmi soustředěným

pánem 18

(rozhovor se Stanislavem Komárkem)

Petr Odillo Stradický ze Strdic:

Přijmeme Boha. Zn.: Nástup ihned 23

Max Cannon:

Red Meat 25

Ukázka z kultovního amerického komiksu.

Jaroslav Pížl:

Od pornografie k holocaustu

(Comics v Česku) 26

Původní text mapující, jak to vypadá s vydáváním „nejkomunikativnějšího tištěného média“ u nás.

Petr Kořátko:

Paradox jednání podle pravidla 34

Další díl z volného cyklu vědeckých „afér“.

Dichtung und Wahrheit 36

Martin C. Putna:

Knihy... z Academie 38

Známý literární kritik komentuje vybrané tituly, které vyšly v nedávné době.

Návštěva v Moravské galerii 40

Norbert Holub:

S trhlinou v mozku nelze žít 41

Ano, ne a proč? 46

Ptáme se zajímavých lidí, co je potěšilo a co zklamalo v kultuře poslední doby.

Lubomír Martínek:

Agonie 47

Camusovscky laděná povídka z chystané knihy známého spisovatele.

ROBERT V. BRUCE

Alexander Graham Bell

Rozsáhlý dokumentární materiál se spoustou cenných fotografií pojednává o životě a díle slavného amerického vynálezce, který se už jako dítě vesele vozil na dřevěných koníčcích fonetiky, fyziologie, hraní na klavír, logopedie a samozřejmě – vynalézání. I v éře mobilních telefonů stojí tento renesanční zjev za připomenutí.

JAKUB RUCKÝ

Navarová z Nerezu...

Počátky a odchod Zuzany Navarové z famózní skupiny Nerez jsou hlavní náplní rozhovoru doplněného dokumentárními fotografiemi. „Po několika letech už to vidím zase trochu jinak,“ říká zpěvačka, skladatelka a textařka, po jejímž odchodu se rozpadla skupina, která byla pro mnohé právě na vrcholu své slávy.

Jakub Bielecki:

Povolání: interpret 50

Rozhovor s knižním designerem Borisem Myslivečkem.

Černé na bílém

Svou prací lepší, šťastně rozesmáti... 56

Básnické juvenilie Miroslava Červenky.

Robert V. Bruce:

Alexander Graham Bell 58

Bohdan Holomíček:

Fotografie 69

Miláčkové Zuzany Navarové 70

První díl nové rubriky je věnován Dáše Voňkové.

Michal Viewegh:

Raná tvorba 72

Svatební fotografie a básně z gymnaziálních let představují známého prozaika tak, jak ho určitě neznáte.

Max Cannon:

Red Meat 75

The Smoking Gun

Rozhňevaná Naomi 76

Původní obrázek Pavla Reisenauera. Pracovat pro hvězdu může být tak trochu... nebezpečné.

Ladislav Plch:

Brno je magické místo na mapě literatury ... 78

Rozhovor s Egonem Ammannem, majitelem švýcarského nakladatelství Ammann Verlag, které vydává české autory.

Jiří Kratochvíl:

Římské náměstí 80

První ukázka z chystané novely posledního držitele prestižní Seifertovy ceny.

Petr Odillo Stradický ze Strdic:

Zahrada filosofie 84

Tradiční výlet Neonu... tentokrát na Cibulku, do romantického anglického parku v pražských Košířích.

Neon... na drátě

S kulturními aktualitami se hlásí naši zpravodajové

Miro Kollar: **Slovensko** 86

Tomáš Kafka: **Německo** 87

Leszek Engelking: **Polsko** 88

Z. Horňák, V. Smoláková: **Rusko** 89

Jakub Rucký:

Navarová z Nerezu... 90

Na prahu nové renesance aneb Jednota vědění?

VĚDCI

*Miluji vědci, mlčenlivé soudruhy,
protože všichni nakládají s nimi,
jako by nežily,
a oni zatím žijí a dívají se na nás
jak věrní psi pohledy soustředěnými
a trpí,
že žádný člověk k nim nepromluví.
Ostýchají se první dát do řeči,
mlčí, čekají, mlčí
a přeci
tolik by chtěli trochu si porozprávět!*

Touto milou parafrází známé Wolkerovy básně, kterou mi graciálně recitoval Stanislav Komárek (rozhovor s ním přinášíme o kousek dál) v Žižkovské hospodě, rád uvozují celou kauzu a zároveň si navozují vzpomínku na jiného vědce, biochemika Jiřího Sošku, který představě roztržitého, od banality žití náležitě odtrženého badatele vyhovoval velmi dobře. Jedno z jeho nejlepších čísel? Kousek od vlastního domu, na Srbské ulici, na pozdrav své dcery: „Ahoj, tati!“ odvětil – poté co roztržitě vzhlédnul: „Dobrý den, dobrý den!“ A kráčel dál v zadumání, vlastního masa a krve evidentně nerozeznáv.

Z mého pohledu humanisty je tedy tahle kauza především o přírodovědcích, dokonce – nemohu popřít – u oborů společenských mi sám výraz „věda“ přijde nepatřičný. I významní reprezentanti tohoto proudu ale dostali na stránkách Neonu rovnocenný prostor tak, abychom mohli náležitě v pospolitosti demonstrovat, proč se přemýšlení dostalo koncem tohoto století na seznam neřestí, které by si měl slušný člověk odpírat.

Vycházejí z tématu potřeby (či nepotřeby) sjednocení poznání, rozvíjeli jsme zejména otázku jeho aplikace v praxi. Jestliže zdárnou aplikací výdobytků přírodních věd jsou především věci charakteru spotřebního (od parních strojů až po internet), pak nové poznatky společenskovedních oborů by měly (nebo neměly?) vést k inovaci a modernizaci společen-

ských a sociálních systémů. Proto jsme se pokusili stávající trochu prověřit, čímž jsme se přece jen ocitli – alespoň na chvíli, alespoň cvičně – na prahu nové renesance.

Renesance totiž byla mimo jiné velkým vzednutím protidogmatického uvažování, a jedním dechem lze dodat, že byla i posledním významným obdobím v tom ohledu, že vlivní myslitelé byli výraznými představiteli jak společenských, tak přírodních nauk.

Původní název kauzy jsme tedy nakonec ponechali vzdor tomu, že musel v průběhu dvou měsíců několikrát čelit náporu jiných, v podstatě stejně oprávněných titulů podle toho, jak vyplouvala na povrch nová a nová témata rozšiřující původní zadání, která by si zasloužila samostatnou pozornost. Jako obvykle se k prvotním otázkám družily nové a nové. Na některé se pokoušíme odpovědět přímo, jiné ponecháváme otevřené – nechť jsou zároveň výzvou pro vás. Budeme rádi, když nám pošlete do redakce své reakce.

Jeden z těch, kteří už nejsou mezi námi a jehož hlas by v této kauze jistě zazněl, je Miroslav Holub. Básník a imunolog. Jeden z mála syntetiků poznání, které jsem měl tu čest poznat osobně. Kdysi jsem slyšel právě z jeho úst poprvé větu: *Člověk by měl vědět ode všeho něco – a od něčeho všechno.*

Po tomtéž volá i Petr Odillo Stradický ze Strdic ve svém provokativním eseji *Přijmeme Boha. Zn.: Nástup ihned.*

Bohužel se zdá, že na to, abychom mohli sjednotit poznání, by se musel narodit někdo, kdo bude vědět od všeho všechno. To je dnes nemožné. Ale třeba je taková úvaha chybná. Co když je k tomu, aby v úplnosti odhalil záhadu našeho bytí, smysl lidské existence a fungování kosmu, předurčen spíše poučený laik nebo poloviční blázen, to jest ten, kdo právě dost neví, protože ten jediný ještě bude mít k něčemu takovému (šílenou) odvahu.

Končím stručným přípodotkem: Myslím si, že při omezeném prostoru, který nám časopis dává, jsme vybrali z množství shromážděného materiálu opravdu to nejzajímavější a že tudíž každý příspěvek je hoden vaší pozornosti. Dokonce jsme se snažili, aby kauza ke konci gradovala.

Příjemné čtení.

Martin Reiner

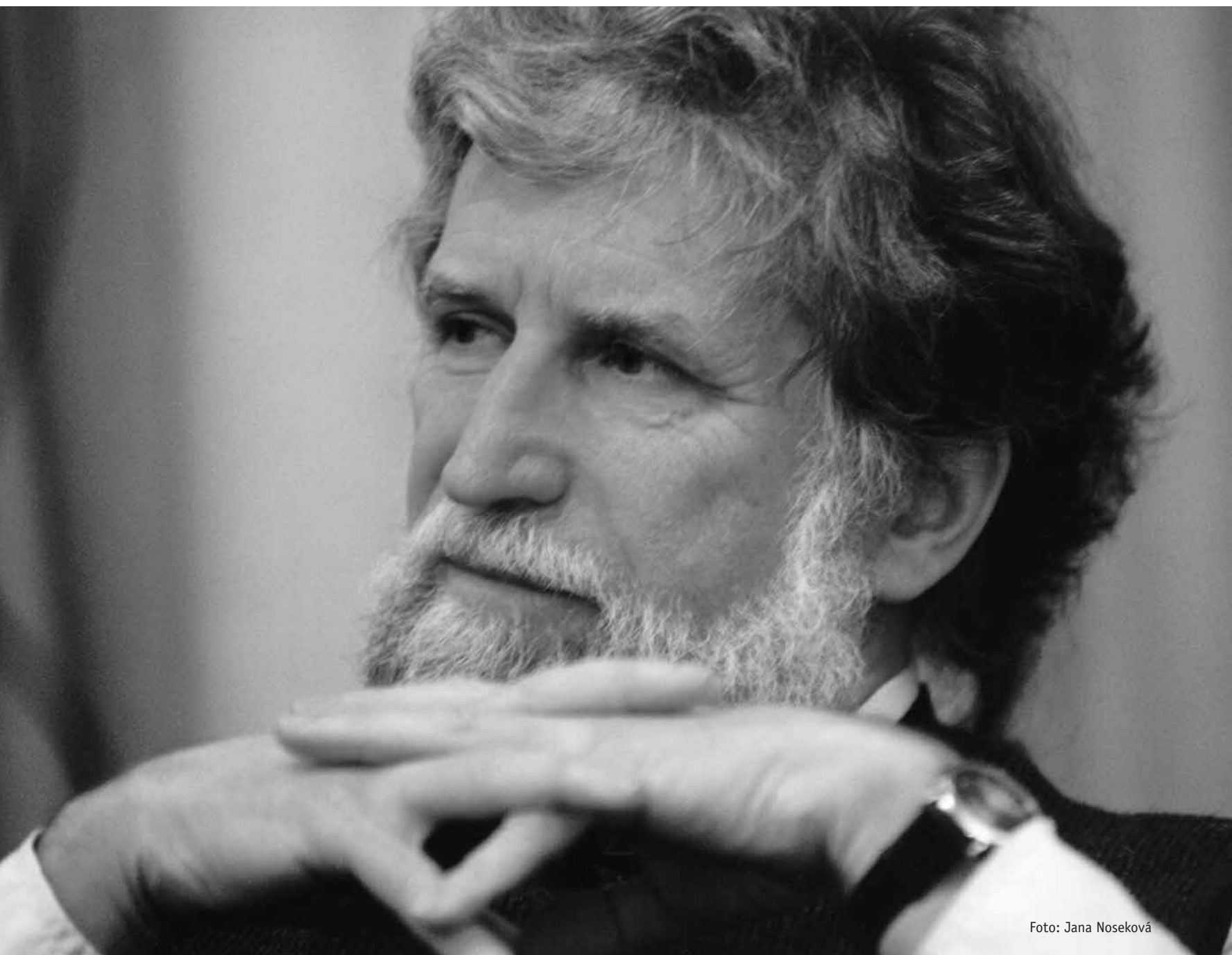

Foto: Jana Noseková

IVAN M. HAVEL

Rozpolcený svět

Čtyři století jsou dlouhá doba pro jednotlivce, krátká pro lidstvo a asi tak přiměřená doba, řekl bych, pro střídání epoch ve vývoji lidského (řekněme raději evropského) myšlení a poznání. Do jedné slavné epochy jsme se narodili

krátce před jejím stále častěji ohlašovaným koncem. Nebude to, zdá se, konec zatracující, nýbrž konec překračující.

Velký francouzský myslitel René Descartes je počítán mezi filozofy, i když duchem a vášní

byl spíše vědcem. Tenkrát se to příliš nerozlišovalo, dnes už je to něco jiného – a to právě vlivem postojů, na něž nás Descartes sám navedl. Karteziánská epocha evropského (posléze světového) myšlení byla provázena nebývalým

rozmachem vědy založené na objektivním, evidentním, nepochybném a ověřitelném poznání, vědy podřízené přesným, matematicky formulovaným zákonům a přichytné k nejrozmanitějším technickým aplikacím. Podle Descarta se realita nepozná podle vůně či pachu, nýbrž podle toho, jak je ochotna poddat se matematickému popisu a propočtu.

Mluvím-li o konci karteziánské epochy, nemyslím ovšem konec vědy, nýbrž jen konec dominujícího postavení určitých filosofických východisek, pro tuto epochu charakteristických – toho, co se dnes označuje jako kartesianismus. Budme však konkrétnější.

Především je tu ono slavné Descartovo rozlišení duše a těla jako dvou odlišných substancí, prvé netělesné a neprostorové, zato myslící (*res cogitans*), druhé tělesné či tělesové, prostorově rozprostrané (*res extensa*). Zatímco svět duše (dnes bychom řekli vědomá mysl) sám sobě rozumí bezprostředně, svět těl a těles (prostorově rozložených, tvarovaných, pohyblivých a vzájemně do sebe narázejících) vnímáme jen skrze své nespolehlivé smysly. Zatímco však prvý svět je nesdělitelně uzavřen sám do sebe, druhý můžeme sdílet a objektivně, ba i matematicky popisovat. Právě a jen tento druhý svět poskytl novověké vědě její pole působnosti a praktické použitelnosti.

Teze o rozpolcení na tyto dva světy je základem *karteziánské dualismu*. Většina současných myslitelů tento dualismus z těch či oněch důvodů odmítá, ne-li pro nic jiného tak proto, že v něm nenalézají odpověď na otázku, jak dochází k vzájemnému působení obou světů (například, že duše ovlivňuje pohyb těla a že tělo dodává duši rozmanité pocity a prožitky). To ovšem není námitka nová – již za života Descartova vedla k zajímavé korespondenci mezi ním a Alžbětou Falckou. Descartes v jednom z tehdejších dopisů připouští tři typy odlišných pojmových sfér, vedle duševní a tělesné též onu, v níž jde právě o *jednotu* duševního a tělesného. Jenomže kdykoliv prožíváme tuto jednotu (což se neděje při kontemplaci, nýbrž v běžném ruchu života), mizí rozlišení tělesného od duševního, o něž Descartovi tolik šlo.

Descartovo rozpolcení světa na myslící sebevědomé „já“ a na materiální rozprostrané „ono“ narušilo i vazbu mezi filosofií a vědou. Filosofie postupně ztratila kontakt s empirickým poznáním a věda se vzdala zájmu o subjekt výměnou za objektivitu svého poznání. Objektivizovaná věda pak, bez schopnosti sebe-reflexe, nemůže sama sebe zkoumat, ba ani de-

finovat. „Filosofie tak není schopna oplodnit vědu a ta není s to pochopit sebe samu,“ píše současný francouzský sociolog Edgar Morin v knize *Věda a svědomí*.

K té knize mi dovoďte pár slov. Morin se zamýšlí nad řadou otázek, před kterými stojí věda a vědci dnes, na sklonku karteziánské epochy vědeckého myšlení. Mluví o dilematu dnešních vědců, kteří musí mnohdy volit mezi etikou touhy po neomezovaném poznání a etikou občanskou:

Každý vědec slouží nejméně dvěma bohům, které – po celou dobu existence vědy až do nyní – chápal jako absolutně komplementární. Dnes si musíme uvědomit, že se nejenom doplňují, ale že jsou i ve vzájemném rozporu. Prvním bohem je bůh etiky poznání, který vyžaduje, aby bylo všechno obětováno žití po poznání. Druhý je bůh občanské a lidské etiky.

Mluví dále o paradoxech vývoje vědy:

Obtížnost vědeckého poznávání vědy se zvětšuje díky paradoxnímu charakteru tohoto poznání:

- neslýchaný pokrok poznání, který je korelativní s neověřitelným vzrůstem neznalosti;
- pokrok v blahodárných aspektech vědeckého poznání, který koreluje s pokrokem jeho škodlivých a smrtících vlastností;
- rostoucí pokrok moci vědy a rostoucí bezmocnost vědců ve společnosti vzhledem k moci vědy samé.

Morin vyzývá k opětovnému sblížení vědy s filosofií („věda do sebe potřebuje integrovat ne úvahy filosofů, nýbrž uvažování“), zamýšlí se nad povahou společenských věd („jsou to vědy, jejichž předměty nelze formálně popsat“), nad otázkou pokroku („tam, kde existuje pokrok, netýká se skutečnosti jako celku; je to jedna tvář dění, ale ne jediná“). Trápí jej hyperspecializace disciplín („Dnes dochází k zatemnění všeho, co je mezi disciplínami, *ale to*, co je mezi disciplínami, *je právě skutečnost*.“). Morin tak vlastně předvádí opravdovou sebereflexi vědy – právě to, co na současné vědě tolik postrádá.

A tak, po čtyřsetletém rozpolcení, stojíme na prahu nové epochy, která bude mít za úkol obnovit či nově vytvořit zprerhané vazby, ať už mezi vědami přírodními a vědami o člověku, mezi jedněmi vědami a jinými vědami, mezi vědou a filosofií, mezi vědci a společností. ■

Text převzat z knihy *Otevřené oči a zvednuté obočí*, kterou vydalo nakladatelství Vesmír v roce 1998.

Ivan M. Havel
OTEVŘENÉ OČI
A ZVEDNUTÉ
OBOČÍ
Vesmír
Edice MEDUSA
10. svazek

Tituly, které najdete
v knihkupectvích
ACADEMIA

Stanislav Komárek
HLAVOU
DOLŮ
Druhá kniha esejů
o přírodě a společnosti
Vesmír
Edice MEDUSA
10. svazek

Zpráva z Centra pro teoretická studia

MARTIN
REINER

Pohled do sálu

S Petrem Stradickým jsme vymysleli kauzu, oslovili Ivana Havla a nakonec také přijali jeho pozvání na pravidelné čtvrtletní setkání lidí z Centra pro teoretická studia, kde je Havel ředitelem. To byla pochopitelně velká troufalost.

Na jedné straně jsme seděli my, dva nedostudovaní humanisté s laickým západem pro přírodní vědy, a proti nám na dvacet akademiků: kybernetik Ivan M. Havel, historik Dušan Třeštlík, filozof Ivan Chvatík, zoolog David Storch, astrofyzik Jan Palouš, filozof Josef Mural, matematický fyzik Roman Kotecký, filozof a biolog Zdeněk Neubauer, biolog Anton Markoš, filozof Alexandr Matoušek, sociolog Zdeněk Konopásek, filozof Pavel Kouba, matematický fyzik Samuel Zajíček a pak ještě několik hostů, nečlenů CTS, z nichž jsem bezpečně poznal jen pana docenta Šváchu, který je odborník přes architekturu...

Zadané téma setkání, „Dvě kultury po čtyřiceti letech“, mělo ostře nasvítit vztahy mezi

představiteli společenských a přírodních věd na konci milénia, tedy právě ony čtyři desítky let poté, co Charles Percy Snow publikoval svůj slavný esej *Dvě kultury*, zabývající se stejnou otázkou.

Pro celkové vyznění a konečné směřování naší kauzy bylo setkání v CTS velice důležité a nemůžeme ani dost poděkovat, že s námi měli všichni pánové tolik trpělivosti. Původní redakční záměr reprodukovat besedu v *Neonu* jsme ale nakonec opustili. Důvody k tomu byly dva. Jednak se nám podařilo nahrát jen asi polovinu celé besídky. (V této souvislosti snad stojí za zmínku, že první kazetu – tu, která se nahrála – vložil do přístroje filozof, kdežto tím, kdo tváří v tvář kazetáku neobstál, byl nejmenovaný přírodovědec. To nebejvalo!) Podstatnější byl ovšem důvod druhý, vždyť i tak jsme měli na deset stran hrubého materiálu.

Hlavní hodnota – alespoň pro mě a pro Petra – té dišputace tkvěla především v řadě dílčích

podnětů, které nám nakonec, jak bylo výše řečeno, pomohly ve scelení kauzy. Záznam povídání by ale vyzradil pouze to, co dávno není tajemství. Každá debata, jíž se účastní na dvacet lidí, je ve výsledku pouhou třístí názorů. Rozsah alespoň krajem dotčených témat byl – možná i naší vinou – velký: mluvili jsme o motivacích vědeckých pracovníků o možnostech, či spíše nemožnostech sdělovat poznatky čerstvě vydobyté na vědeckém poli tzv. širší veřejnosti, hodně o vztahu samotných vědců k aplikacím poznání, to jest mimo jiné o zájmu, či spíše nezájmu vědců (překvapivě i těch společenských) podílet se na opravách stávajícího společenského systému, na rekvalifikaci morálky a tak dál, a tak dál...

Jediná možnost – když jsem tak hodiny a hodiny nad tím záznamem dumal – by byla ořezat celou diskusi až na dřevě citátů, zajímavých vět... Těm ale zase chyběl náležitý kontext, a tak jsem nakonec doprostřed místnosti nainstaloval stůl virtuální a okolo něj jsem posadil pány, kteří se nikdy sejít nemohli a ani v budoucnu se jim to nepodaří. Jejich virtuální debata kopíruje některá témata, jež jsme skutečně v Centru pro teoretická studia prošli, a je třeba na závěr důrazně říct, že jsem se při její „výrobě“ neobešel bez těchto titulů: Především jsem hodně čerpal z knihy biologa Antona Markoše *Tajemství HLADINY*, která vyjde v krátké době v nakladatelství Vesmír. (Děkuju!) Další tituly jen v heslech: Ivan M. Havel – *Longing for unified knowledge*, Charles Percy Snow – *Two cultures*, Jaan Puhvel – *Srovnávací mytologie*, Petr Odillo Stradický ze Strdic – *Pitva koitem*, Edward O. Wilson – *Konsilience čili Jednota poznání*, Lewis Thomas – *Myšlenky pozdě v noci*, Stanislav Komárek – *Hlavou dolů*, Ivan Wernisch – *Cesta do Ašchabádu*.

Některé citace jsou velmi decentními parafrazemi či volnějšími překlady; vždy ovšem důsledně ohlídáno, aby zůstal zachován smysl výpovědi.

Tak si pojdte přisednout.

Rozeznatelné tváře zleva:

Roman Kotecký, Ivan M. Havel, Petr O. Stradický, Martin Reiner

Stolečku, prostři se...

(záznam virtuální diskuse)

Ivan M. Havel

Jestli dovolíte, měl bych takový malý návrh. Co kdybychom na jistou dobu zavřeli pár špičkových učenců z různých oborů (přírodovědce stejně jako humanisty) do nepřístupné věže? A ne na pár dní; řekněme spíš na pár měsíců. Pochopitelně bychom se postarali o to, aby je nikdo zbytečně nerušil a neotravoval, aby si tam mládenci mohli pěkně popovídat a v klidu popřemýšlet. Klidně se vsadím, že se za chvíli naučí navzájem své dosud „cizí“ řeči a že nebude dlouho trvat a rezonance se objeví i ve společných tématech, motivech, principech, konceptech a ideách.

Byla by to taková hra na babylonskou věž – jen jaksi naopak.

A třeba z té rezonance dosažené nahoře v zamčené věži nepojde ani nic převratně nového, revolučního. Už je vidím; sotva je vypustíme z věže, pospíší si do bezpečí svých mateřských disciplín, pospíší si

tam, kde jsou doma. Ale to nevadí. Jsem si totiž jist, že něco si s sebou domů přinesou: zkušenost, lekci, na kterou těžko někdy zapomenou.

Jen zkušenost? Lekci? A není právě tohle, ptám se, v důsledku lepšího výsledku, než kdyby tam nahoře opravdu něco vymysleli a ona jim hned pod rukama rozkvetla nějaká „Další Velká Disciplína“, která by měla za chvilku svá oddělení, studijní programy, projekty, konference, časopisy...

Charles P. Snow

Někteří z nejlepších vědců měli řadu dalších zájmů a setkal jsem se s několika, kteří četli všechno, o čem si povídají literáti. To je ale velmi ojedinělý úkaz. Když se člověk zeptá těch zbyvajících, jaké knížky čtou, většina z nich skromně přizná: „Snažil jsem se trochu číst Dickense.“ Jako by byl Dickens výjimečně esoterický a složitý autor! A oni ho přesně za takového opravdu považují.

Kauza: Na prahu nové renesance...

Ale vypadá to na druhé straně lépe?

Humanisté se útrpně pousmějí nad zprávou o vědcích, kteří nikdy nepřčetli žádné závažnější dílo anglické literatury. Odmítnou se jimi zabývat, protože je považují za ignorantské odborníky. Jejich vlastní ignorance a jejich odbornost je ovšem stejně zarážející. Mnohokrát jsem byl přítomen setkání lidí, jež podle standardů tradiční kultury považujeme za vysoce vzdělané a kteří s povážlivou vervou tvrdili, že nevěří na vzdělanost vědců. Jednou či dvakrát jsem se nechal vyprovokovat a vytasil jsem se s otázkou, kdo z nich dokáže popsat Druhý zákon termodynamiky. Odezva? Pouhé mlčení. Přítom jsem se ptal na věc, která je vědeckým ekvivalentem otázky: Četl jste něco od Shakespeara?

Dnes jsem naprosto přesvědčen, že kdybych se tenkrát zeptal na něco mnohem jednoduššího – třeba co je to hmotnost či zrychlení, což je vědeckým ekvivalentem otázky Umíte číst? –, rozuměl by mi tak jeden humanista z deseti. Veliká stavba moderní fyziky roste přímo před námi a většina nejchytřejších lidí v západním světě o ní ví asi tolik jako jejich neolitických předci.

Anton Markoň

Možná by nebylo špatné přečíst si knížku Třetí kultura, která se u nás chystala k vydání před pár lety. Editorem byl Brockmann a byla to reakce na Snowa. Reakce lidí, kteří se díky Snowově knize Druhá kultura chytli za hlavu a řekli si, že když veřejnost nezná Druhý zákon termodynamiky, zatímco Shakespeara ano, je třeba něco změnit. A začala pracovat generace vědců, která si dala za cíl zpopularizovat vědu. Někteří další popularizátoři vědy už sami ani vědci nebyli, přišel Paul de Cruise, a začali psát dawkinsové, wilsonové, wolpertové, wrightové, přišel Grygar – a ti všichni začali veřejnosti věci vědy vysvětlovat.

Teď je ovšem otázka, zda jsme moudřejší, nebo jestli nám ti pánové dali jen další mýtus, abychom v tomto světě mohli žít.

Jaan Puhvel

V důsledku zániku kultur a změn náboženských systémů došlo k tomu, že dějiny jsou posety slupkami mýtů, z nichž se vytratil život. Tyto nehmotné fosilie jsou ale pořád velmi cennými doklady o pohybech lidského ducha...

Zdeněk Neubauer

V ontologické problematice, ať už je pojednána filozofy, vědci nebo laiky, jde stále o totéž: jak se to se skutečností opravdu, ve skutečnosti má, jak to vlastně je? Takové formulace znějí přirozeně, ale jsou de facto paradoxní, neboť předpokládají, že ta skutečná, pravá, vlastní skutečnost je od nás nějak oddělena a že nám není bezprostředně přístupná. A k tomu přirozeně patří pocit, že ta pravá skutečnost se skrývá za jevy, že je zakletá uvnitř mnohotvárnosti, komplikovanosti a klamnosti světa.

Edward O. Wilson

Cenou za vědecký pokrok je zahanbující zjištění, že skutečnost nebyla udělána tak, aby se dala lidskou myslí snadno uchopit. Ústřední zásadou vědeckého pochopení je toto: Náš druh a jeho myšlenkové pochody jsou produktem evoluce, nikoli jejím cílem.

Petr O. Stradický ze Strdic

Vědecké metody zůstanou i nadále užitečné pro poznávání hmotné struktury světa, pro praktický život. Ale hledat jejich pomocí duchovní podstatu vesmíru je stejně pošetilé jako lovit lva slovem puška napsaným na papíře.

Patrick A. Heelan:

A tak přírodověda buď není hodna toho, aby byla označována jako „poznání“ (a nezaslouží si jiného označení než „užitečné mínění“), nebo filozofická analýza poznání a reality vyžaduje přezkoumání a přehodnocení.

Edward O. Wilson

Všichni vědci, Einsteina nevyjímaje, jsou dětmi Tantala, marně usilujícího o uchopení toho, co se zdá být téměř na dosah.

Lewis Thomas

Básníci, na jejichž bedrech budoucnost spočívá, by mohli za pilného nočního přemítání zahlédnout nějaké útržky smyslu, který nám ostatním uniká...

Stanislav Komárek

Některé momenty světaběhu jsou vidět na pozorování plžů v zahrádce stejně jako na dynamice newyorské burzy. Novověk bohužel tyto možnosti přenosu elementárních zkušeností dosti zredukoval postupnou likvidací myšlení v analogiích i výrazným zdůrazňováním jednotlivostí oproti globalitě, a je nutné se jim tak říkajíc „proti duchu doby“ znovu učit.

Martin Reiner

Jestli dovolíte, měl bych takový návrh.

Nechť představitelé humanitních oborů, kteří vnímají svět v kontextech historických, individuálních a snaží se dobrat poznání intuitivní cestou, která není o nic méně úspěšná než redukcionismus (lze to říct poměrně snadno, protože z hlediska absolutního poznání jsou obě stejně neúspěšné), nechť dodají přírodovědcům nové, syté a provokativní obrazy našeho světa – oni už je nějak rozluští...

Ivan Havel

Čistý vědec má obvykle lehce přezíravý postoj k aplikacím, byť by to byly aplikace jeho vlastních produktů a byť by mu přinášely slávu.

Já jsem se zamýšlel nad tím, jaké motivace má vědec v oblasti umělé inteligence a našel jsem tři: vedle touhy po aplikacích (jen nevím, jak se pozná, kdy to je touha upřímná a kdy je to spíše kvůli sponzorům) je to též zvědavost a hravost.

Edward O. Wilson

Víru, naději i lásku jsem měl v krvi, a stejně jako miliony dalších jsem věděl, že mi můj spasitel Ježíš Kristus dopřeje život věčný. Byl jsem mnohem zbožnější než průměrný dospívající člověk a přečetl jsem Bibli dvakrát od začátku do konce. Ale nyní, na univerzitě, kdy ve mně hormony probouzely pubertální revoltu, jsem se rozhodl pochybovat. Nebyl jsem ochoten přijmout fakt, že základy našich náboženských představ položila zemědělská společnost východního Středo-moří před více než dvěma tisíci lety... Je Písmo svaté jen prvním literárním pokusem o vysvětlení všehomíra, v němž nám připadá jakási role? Možná že věda usiluje o totéž, jen na novém a lépe prozkoumaném základě. Pokud ano, pak v tomto smyslu je věda náboženstvím bez předsudků a psaným zlatým písmem.

Anton Markoš

No, opravdu! Vy chcete, aby Rudolf Zahradník nebo Ivan Havel vystoupili v televizi a dávali lidem pravidla? Říkal jste „nové Desatero na základě nových poznatků“ – ale teď kterých poznatků, těch loňských, nebo těch předloňských?

Werner K. Heisenberg

Moderní věda by mohla mít slušný vliv na větší tolerantnost postojů... Na druhé straně je však třeba brát fenomén slepé, bezpodmínečné víry mnohem vážněji než speciální filozofické názory XIX. století, protože nemůžeme zavírat oči před skutečností, že velká většina lidí nemůže mít nikdy pojem o správnosti určitých obecných idejí či článků víry. Pro tuto většinu proto nikdy nemůže slovo „víra“ znamenat „poznat pravdu něčeho“, nýbrž může být chápáno jen jako „učinit

něco základem života“. Dá se lehce nahlédnout, že víra tohoto druhého typu je mnohem pevnější a strnulejší než prvá a nemůže být tudíž otřesena ani dodatečnými znalostmi.

Raymond Ruyer

Vesmír ve své všeobjímající jednotě je řečí k mluvení. Není textem žádného Mluvčího či Autora, textem, který nutno číst, pochopit a přesně dešifrovat takto předávané poselství. ... Není textem, je obecnou možností nekonečného generování textů. ... Bůh či Velká Matka je všeobjímajícím prostředím vzájemné účasti; není Mluvčím, ale Mluvou, pozadím všech ostatních jazyků. Jazykem vskutku univerzálním, mateřským, životodárným, jazykem, jehož nabídka k mluvení není výzvou k imitaci, ale k participaci, tvůrčímu souznění. Vesmír je kulturou a ne přírodou, je sjednán, nikoli zkonstruován.

Jacques Monod

Skromnost sluší vědcům, ale rozhodně ne ideám, kterými jsou pohá-něni a které musejí obhajovat.

Ivan Wernisch

- Ptáte se, jak vypadá opravdová pravda?
- Jako bidlo nad záchodem.
- A jak vypadá opravdová lež?
- Inu, taky jako bidlo nad záchodem.
- Zdá se vám to divné? Tak mi sem někdo přineste záchodové bidlo.

A když mu ten klacek podali, pravil: Řekněme, že jeden z konců, dejme tomu tento, je opravdová pravda, v tom případě ovšem druhý, opačný konec, je opravdová lež. A nyní pohledte, co je mezi konci. Vidíte? Mezi konci je to, oč nutno se opřít, pakliže nechceme spadnout do hoven.

(Fotografie: Jana Noseková)

První zprava Anton Markoš

Zdeněk Neubauer v hlubokém... zadumání

Sedm otázek pro šest statečných

- 1) Vystačí si současná přelidněná, překultivovaná euroamerická civilizace stále s Desaterem – souborem pravidel zjednaným pro potřeby malého, sociálně primitivního (nahlíženo prizmatem dneška) kmene?
- 2) Co nového, jiného by se podle Vás mělo objevit v přepracovaném, doplněném Desateru?
- 3) Lze ještě (znovu) přinést lidstvu (pohybujeme se stále v naší, postkřesťanské kultuře) nějakou novou zvěst, která by užitečně ovlivňovala společenské a sociální klima?
- 4) Nemyslíte si, že nás (biologický druh homo sapiens sapiens) křesťanství podstatě našeho bytí spíše vzdálilo nežli přiblížilo a že se nyní, stejně jako řada vyspělých civilizací před námi, houpeme na vratkém civilizačním vrcholu, po němž může následovat pouze prudký pád dolů?
- 5) Pokud si to myslíte: Lze takový pád ještě nějak odvrátit? Jak?
- 6) Co vám říkají pojmy jako sociobiologie, evoluční psychologie, psychobiologie?
- 7) Pokud tyto nové obory, které usilují o těsné propojení některých přírodních a humanitních vědních směrů, znáte: Myslíte si, že by mohly časem přinést lidstvu nějaké podstatné, nové sdělení?

Trosky kaple sv. Rosy z Limy v Novém Mexiku

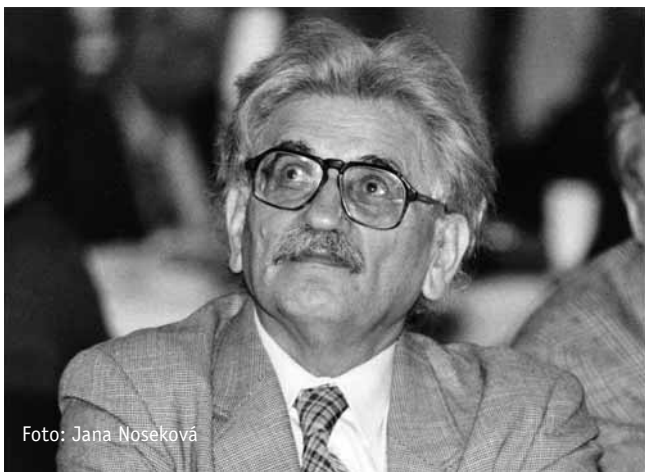

Foto: Jana Noseková

Ludvík Vaculík, spisovatel

Desatero, když si je prostě přeříkáte, stanovuje pravidla jednání vůči Bohu a vůči společnosti. Jsou pro jedince, jedinec tu je, a když si Desatero přeříkáte, musíte cítit, že na vás záleží, zda je budete zachovávat. Všecky ty moderní chutě – psychologie, psychobiologie a co všechno existuje – jsou projevem nevdle jednat správně. Je to systém výmluv! Prostě se vám nechce ten zákon dodržovat, proto sháníte po ordinacích důkazy, že to na vás už neplatí. Blbost!

Jan Keller, sociolog

1) Euroamerická civilizace není přelidněná (spíše populačně stagnuje či vymírá) a není překultivovaná (je jen uměle příkrmována komercializovanou kulturou).

S Desaterem v žádném případě nevystačí. Nikoli však proto, že by bylo vymyšleno pro potřeby sociálně primitivního kmene. Nevystačí s ním proto, protože považuje každou regulaci (včetně té, o kterou usiluje Desatero) za omezení své svobody. Podrobněji o tom pojednal markýz de Sade.

2) Tak třeba: Nepochůjčíš vědcům klonu svého. Ale vážně. Nemá smysl přepracovávat či doplňovat. Desatero, protože problém nevězí v tom, že by v něm bylo příkazů málo či byly zastaralé. Problém je v tom, že (jak se dnes hezky říká) nikdo nemá mandát, aby druhým cokoliv v oblasti morálky předpisoval.

Už delší dobu jsme svědky epochální deregulace. Nejprve bylo deregulováno náboženství, byla deregulována cesta ke spáse a dnes již deregulace pokročila v této oblasti natolik, že bylo naprosto deregulováno i to, v čem chce

kdo svou spásu vidět. Desatero bylo funkční v době, kdy cesta a cíl spásky ještě deregulovány téměř nebyly.

Obávám se, že některá příkázání Desatera by se mohla časem dokonce ocitnout na seznamu tzv. mimoobchodních bariér obchodování, jež vypracovávají experti z WTO. Pak by se neadekvátnost (a v tomto smyslu nemravnost) Desatera z hlediska globalizované kultury projevila v plné nahotě.

3) Mechanismus nové zvěsti je trochu paradoxně založen na osvícenských předpokladech, podle nichž lze poznat objektivní pravdu, lze ji sdělit dychtivým druhým, kteří ji pak budou přirozeně následovat. Dnes všechno funguje jinak. Každá pravda je relevantní jen v určitém kontextu, lidé mají jiné problémy než dychtit v práci či dokonce ve svém volném čase po pravdě, a když jim nějakou jakžtakž věrohodnou přece jen nakonec v přestávkách mezi reklamami propašujete, mají spoustu dobrých důvodů touto pravdou se neřídit. Nemůžete jim to mít za zlé, nemůžete je ale za to ani obdivovat.

Foto: Monika Tomášková

4) S vratkým vrcholem z Vaší otázky souhlasím, s prudkým pádem dolů taky, jen si nejsem jist, zda za to může zrovna křesťanství. Myslím, že větší vinu nesou různí volnomyšlenkáři a liberálové, kteří křesťanství rozbili a od té doby zvědavě čekají, co to s lidmi udělá. Já sám se považuju za mladého levicového konzervativce a myslím si, že slušný člověk, než lidem něco rozbije, měl by mít aspoň ponětí o nějaké náhradě. Obávám se, že ti, co rozbili křesťanství, nemysleli ani na dva kroky dopředu. Křesťan-

ství nehájím proto, že bych snad byl věřící. Církev s jejími rituály se mi ovšem líbí. Musí se líbit každému sociologovi, který četl Durkheima.

5) Pád odvrátit nelze, protože už jsme, sakra, dole. Kdyby tak šlo vrátit na chvíli aspoň tu dobu, kdy se teprve padalo. Ti natvrdejší si tehdy mohli aspoň namlouvat, že jsou v letu.

6) Sociologie a zřejmě i ostatní uvedené disciplíny mohou mít význam v tom, že překonají přehnaně vyhocenou dualitu ve vztahu člověk – ostatní tvorové. Nepovažují se za hlubinného ekologa, ale jednota všeho živého se mi zdá být evidentní. Sociobiologie v řadě případů ukazuje, že to, co jsme považovali za zcela nespojitě, se v různé míře, ovšem často s překvapivou intenzitou, projevuje na různých úrovních subhumánního života. V každém případě mohou tyto disciplíny člověku, který se roční ve vlastní výjimečnosti, poněkud pocuchat zbytnělé sebevědomí, což je vysoce žádoucí. Právě v tom by mohlo spočívat ono podstatné sdělení lidstvu.

7) Ke vztahu mezi přírodními a společenskými vědami. Pozitivismus si od 19. století myslel, že obojí disciplíny se sejdou na poli exaktnosti, a to prostě tak, že vědy společenské jednoduše napodobí vědy přírodní. Měly se jim vyrovnat v jejich schopnosti analyzovat, měřit a prognózovat.

Dnes se obojí disciplíny skutečně scházejí, ale tam, kde to nikdo nečekal. V podmínkách rizikové společnosti se ukazuje, že to, co se děje v přírodě a s přírodou, je stále méně vysvětlitelné bez zřetele k tomu, co provádí sama se sebou moderní společnost. Vše je ovšem velmi komplikované a podмінěné, takže se vědy přírodní a společenské setkávají nikoliv na poli exaktnosti, jak o tom snilo minulé století, ale na poli všudypřítomné nejistoty. Takhle si to setkání ještě nedávno nikdo nepředstavoval. Blíže o tom Ulrich Beck.

Miroslav Plzák, psychiatr

1) Především, že jako lékař mám sice humanitní poslání, nikoliv však humanitní vzdělání. Nemohu proto odpovídat v duchu humanit-

Kauza: Na prahu nové renesance...

ních věd. Předpokládám, že uvedená skutečnost nehraje nějakou rozhodující roli.

Křesťanské DESATERO chápu jako pokus o soubor etických norem, který se nevydařil. Nevydařily se ani pokusy humanitních věd položit základ ke konstrukci něčeho podobného DESATERU.

Hodnotíme-li účinnost jak DESATERA, tak humanistické etiky na společnost, musíme konstatovat, že v euroamerickém prostoru je nulová. Zabíjelo se a válčilo po DESATERU stejně jako před ním a krev tekla i v dobách, kdy největší velcí duchové doby tříbili lidského ducha k vzájemné pospolitosti.

Z následujícího textu vyplyne, že zastávám názor: lidská společnost představuje pospolitost lidí chovajících se podle zákonitostí nauk nelineárních systémů. Návod „jak se chovat“ musí být vyústěním jejich badatelského úsilí. Příkaz „nezabiješ“ je neúčinný svou samozřejmostí. Současný občan mající základní školní vzdělání potřebuje slyšet, jak je možné, že se zabýváme stále ve stoupajícím množství. Teprve

Foto: Jarka Wágnerová

až zjistíme, kde se stala chyba, začneme VĚDĚT, jaké jsou možnosti se této chybě vyhnout.

Zatím jsme především moralizovali formou řečnických apelů. Další chyba. Nicméně renesance myšlení v oblasti etiky již zdánlivě nastává, protože se informatika začíná konečně „plést“ do psychologie, sociologie i politologie.

2) Jen krátce promluvíme pesimisticky. Etika byla vědou všech velkých civilizací. Ve své klasické formě dodnes neodpověděla na otázku, proč se lidé chovají neeticky. Učebnice etiky působí zvláštním komickým dojmem, protože je čím dál více zahalena novými pojmy, pomáhá si nedefinovanými kategoriemi, ale co především, nenalezneme zde snahu zformulovat nějaké

nové desatero srozumitelné alespoň středoškolákům. Jednoduše etika jako věda o morálce NEVÍ. Nedokáže sestavit upotřebitelný návod k chování, protože skutečně NEVÍ jak a z kterých tvrzení vůbec začít. Požádáte-li filozofa zabývajícího se etikou, aby sepsal populárně naučnou publikaci „jak žít mravně“, dozvíte se v ní jen o různých směrech etického uvažování a nakonec vám bude řečeno, že by bylo nesolidní něco podobného sepsat, protože etika je momentálně ve stadiu postmoderně nesrozumitelných rozporů.

3) Nejsm si jist, zda to, co nyní napíšete, lze označit jako zvěst, ale dovoluji mi říct něco slovy psychiatra, který se skoro třicet let věnoval zkoumání citových vztahů, jež vedou k manželství jako instituci zajišťující právně reprodukci lidského rodu. Milostné citové vztahy mají povahu jedinečných emočních prožitků, protože podstatou milenecké lásky je soupeření. Soupeření o závislost. Jelikož je ve své podstatě možné, že milovanou osobu ztratím tak, že někdo jiný nežli já se stane milovanou osobou, je pochopitelné, že se budu cítit ve stavu permanentního ohrožení. A je podstatné VĚDĚT, že neexistuje jediný spolehlivý návod, jak tomuto ohrožení zabránit. A není marné rovněž VĚDĚT, že díky nejistotě milostného vztahu má milenecká láska svou jedinečnost, svou poezii a také svou trýzeň. Každému vztahu hrozí, že skončí debaklovým rozchodem, kdy jeden z partnerů je utrápený, druhý otrávený.

Lze považovat rozchod za něco nemravného? Má v lásce etika vůbec nějaké místo?

Tvrdím, že má. A tvrdím, že z úzkého okruhu zkoumání jednoho jevu lze vyvodit obecné pravidlo jako hypotézu, kterou můžeme deduktivně testovat na jiných případech lidských vztahů.

Před čtyřmi roky jsem se dopracoval ke zjištění, že jak milenecký, tak manželství lze udržet v lidsky únosných mezích, je-li mezi partnery dodržována ÚMLUVA (obecně SMLOUVA), že cokoliv učiní, musí být oboustranně výhodné.

Oboustranná výhodnost je snadno pochopitelná v manželství, nikoliv v mileneckém. Základní mileneckou ÚMLUVOU je totiž právo na rozchod. Ale lze ji individuálně doplnit třeba

dohodou, že rozejdeme-li se, nebude nikdo označen jako opuštěný, ale zásadně se bude tvrdit, že rozchod nastal po oboustranné domluvě. Jde totiž o prestiž, kdy opuštěný partner by mohl být nahlížen jako neúspěšný a možná i neschopný partner. Víme-li, že milenecký je z hlediska teorie her soupeřením, pak vše v mé mysli je mobilizováno na vítězství, tedy zisk. Ostatně v tom vězí skutečnost, že milenecký je stav nebezpečně paradoxní. Řešením by bylo zamilovat se vždy a jedině přiměřeně. Je snadné tuto skutečnost pochopit, ale je obtížné se podle ní řídit.

Takže chci-li se v mileneckém vztahu chovat mravně, uznám právo druhého opustit mě i za cenu toho, že budu trpět. Moje utrpení je důsledek mé porážky. Uznám-li právo na rozchod i za cenu svého utrpení, chovám se mravně, protože dodržuji jedině možnou formu ÚMLUVY. Nemravné je teprve jednostranné KOŘISTĚNÍ na vztahu. Konkrétně: žena vstoupí do vztahu s mužem a zatají, že nevezala antikoncepční pilulky. Chce ho těhotenstvím přinutit k sňatku.

Je vidět, jak obtížné je dopracovat se ke kvalifikaci mravnosti, ale principu oboustranně výhodných ÚMLUV lze člověka naučit ve zcela jednoduchém edukativním psychotherapeutickém procesu. Stačí vysvětlit, v čem spočívá oboustranně výhodné uvažování (párový kalkul), a jakmile si ho manželé doma ověří, přestanou se řídit vnitřním puzením ke KOŘISTĚNÍ a zvyšování osobního ZISKU.

Protože platidlem v partnerském stavu jsou emoce, je nutné zbavit se představy, že platidlem jsou peníze. Řeší-li manželé jakýkoliv instrumentální problém (problém soužití), třeba jak budou bydlet, pak musí volit řešení, z něhož budou mít oba přibližně stejnou radost.

V procesu zacvičování manželů do oboustranně výhodného uvažování se k mému údivu ujal pojem „Oboustranně výhodný obchod“. Jeho zkratka zní přijatelně – „OVO“, a navíc člověk necvičený v jazyku vědeckých teorií přijme lépe pojem „obchod“ než pojem „úmluva“, protože – s odpuštěním – „kšeftu s emocemi“ porozumí celkem snadno.

Takže bych princip „OVO“ považoval za jeden z důležitých pojmů etiky, řekněme spotřební. A dodávám, že bez spotřební etiky je etika nanic.

4) Monoteistická náboženská etika jednoduše neuspěla. Otroctví by zaniklo tak jako tak. Tím ovšem nepopírám ohromný význam křes-

řanství pro zachování antické civilizace a vůbec vypravěčský rozměr nádherných biblických příběhů. Bylo-li možné, že kněží žehnali zbraním bojovníků na obou stranách bojiště, nelze se divit nedůvěře v náboženskou morálku.

Velká světová náboženství se navíc zdiskreditovala tím, že připustila ve vlastních řadách vznik fundamentalismu. Samozřejmě že fundamentálně věřící je pro církve spolehlivější nežli věřící připouštějící si pochybnosti. Kdyby jakékoliv současné náboženství zdůrazňovalo, že VĚŘIT neznámá VĚDĚT, ale naopak, že VĚŘIT znamená NEVĚDĚT JISTĚ, bylo by důvěryhodnější.

Jakmile chceme VÍRU změnit ve VĚDĚNÍ, musíme prohlásit pochybnost za hřích a své pravdy musíme hlásat a nikoliv dokazovat. A tento druh myšlení musíme dnes prohlásit za zcestný, protože si doslova vynucuje intoleranci.

5) Protože existují zbraně hromadného ničení jako takové a protože všechny postupy zakazující jejich použití jsou zajištěny nedostatečnými smlouvami, je konečná zkáza lidstva jevem možným. Paradoxně nás zatím před touto katastrofou chrání fakt, že s největší pravděpodobností by zanikl i ten, kdo by těchto zbraní použil jako první.

Nikoliv morálka, ale holá nezbytnost nutí velmoce vlastníci jaderné zbraně nedovolit jejich nekontrolované šíření. Toto tvrzení má kupodivu obecnou platnost. Lidská psychika je totiž sestrojena tak, že jako nepoučený laik uznám jen takový druh morálky, jenž mě ochrání před nebezpečím a jenž mně pokud možno přinese nějaký prospěch. Humanistické vědy hovoří o morální povinnosti, aniž by zdůrazňovaly existenci morální nezbytnosti. V současném historickém údobí chápe náš občan placení daní jako povinnost a vzpírá se uznat, že jde o nezbytnost. Pochopí-li, že platit daně je nezbytné, okamžitě zkoumá, jak platí daně ostatní členové společnosti. Tak dlouho zkoumá daňové zatížení, až odhalí nějaký rys vlastního znevýhodnění. Odhalí tak nespravedlnost ve svém daňovém zatížení a má zač bojovat.

Kdyby nebojoval, mohlo by dojít k etické pohromě, že by totiž zkonstatoval, jak se svou na-prostou poctivostí stal komickým hlupákem.

Uzavřít smlouvu o kontrole jaderných zbraní je k ničemu, pokud není současně uzavřena dohoda o KONTROLE plnění smlouvy. Pokud by neexistovala kontrola smlouvy, je zcela přirozené, dokonce nezbytné podezírat druhou smluvní stranu, že smlouvu nedodrží, protože

z nedodržení smlouvy plyne výhoda. Neboli spoléhat na poctivost smluvně vázaného konkurenta znamená vystavit se ohrožení. Etika budovaná na základech humanistických věd nás nutila věřit v poctivost a dobro někoho, kdo byl z podstaty věci nikoliv spojencem, ale soupeřem.

Vidím vylepšení vztahů mezi lidmi a národy, stane-li se etika vědou opírající se o exaktní zkoumání lidského chování, a to je možné jediné tak, že začneme rychle těžit z poznatků oněch oborů, jež jsou obsahem další otázky.

6) Lidská mysl je stále ještě naprogramována tak, že hlavním nepřítelem člověka je zase jen člověk. Od chvíle, kdy jsme se jako lidé spojili v loveckou smečku, přestal nám být silný a velký predátor africké savany hrozbou. I dnes nás co do počtu lidských obětí nepoměrně více ohrožují války než živelné katastrofy. O tom všem pojednává evoluční psychologie.

Lidská řeč dodnes slouží k MANIPULACI tak, abych co člen společnosti získal nejlepší postavení. Hierarchie všech současných společností si soupeření doslova vynucuje. Takže velmi obecně řečeno, domlouváme se především jak likvidovat zevního nepřítele a jak co nejlépe obelstít konkurenci uvnitř. A k tomuto úkolu používáme formulaci ZNĚJÍCÍCH etiky: Podílel jsem se právem na popravě třídního nepřítele, protože jeho historickým cílem bylo mě, jako prostého občana, zničit. Je tedy možné zneužít jazyka k etickému intrikání. Zdůrazňujeme nepřetržitě, že je možné jakékoliv neetické chování eticky zdůvodnit.

Považuji za mimořádně přínosné, co u nás publikoval Petr Koťátko, že jazyk jako prostředek komunikace není schopen dokázat VĚROHODNOST jazyka. Je-li proto možné, aby mě smluvní nepřítel oklamal, je naivní se spoléhat na nějaký text dohody. Nedůvěřovat je přirozené a chtít zajištění dohody jinak, nežli toliko SLIBEM, je nezbytné. Kontrola SLIBU se má stát samozřejmostí a nemá být pocíťována jako urážka.

Mohu-li být nedodržáním smlouvy znevýhodněn tak, že ten, kdo smlouvu poruší, má z porušení smlouvy zisk, je správné vést nepřetržitý dialog, jak dodržení smlouvy kontrolovat.

Uvažme ale manželskou nevěru. Není v moci nevěrného partnera, aby prostřednictvím jazyka dokázal věrnost. Pochybovat o věrnosti je tedy správné. Žárlivost je vskutku cosi přirozeného. Zároveň zde ale vzniká nová podstata důvěryhodnosti, protože nepřetržitá kontrola věr-

nosti by natolik zahltila manželství, že by se stalo zcela nere realizovatelným. Chci tím jen naznačit, že existují situace, kdy je lépe věřit, i když mohou být klamáni. Neinformovaný manželský partner neuzná neúprosný fakt NEJISTOTY ve věci věrnosti a dusí partnera vyčítáním a vyslýcháním, a obvykle se nedopídí k poznání, že jazykem se nelze dopátrat pravdy o nějaké konkrétní skutečnosti, kterou nejsem schopen náležitě kontrolovat.

Domnívám se, že z teorie komunikace budované na exaktní teorii informace vznikne nová etika, ovšem nejen jako teorie, ale i jako spotřební zboží. Od prvního publikování Shannona vzorce o informaci jako veličině vyskytující se v přesně měřitelném množství neuplynulo ještě ani sedmdesát let. Věřím ale, že právě toto byl okamžik skutečné renesance lidského ducha, a zdá se mi, že etické skutečnosti (nikoliv pravdy) nebudou muset být hlásány, ale budou prostě sdělovány.

7) Závěrem:

Nevidím novou renesanci morálního kodexu lidstva ve sporu humanitních a přírodních věd. Člověk a společenské informace, v nichž žije, patří informatice. Teorie systémů, vědeckého pojetí komunikace a jazyka vůbec jsou schopny zkoumat cesty, aby člověk i nadále mohl soupeřit, aniž by tekla krev.

Je pro mě naprosto nepochopitelné, proč není rozvíjen po mém soudu první a zcela přijatelný etický kodex modelovaný na nejmodernějších počítačích:

- v prvním kroku se k bližnímu chovej vstřícně,
- v druhém se chovej tak, jak on zareagoval na tvou vstřícnost.

Provedl bych v něm malou opravu. Chovat se vstřícně nesmí být chápáno ve smyslu vyhovět, ale vyslechnout, promyslet a uzavřít ÚMLUVU. A zásadně ÚMLUVU v duchu již dříve uvedeného principu OVO (Oboustranně výhodný obchod).

První věta kompjútrového kodexu by mohla znít i takto:

- při kontaktu s bližním se vždy především pokus uzavřít ÚMLUVU podle principu OVO.

Druhý krok je stěžejní. Budeme-li na nepřátelský akt odpovídat přátelsky, podporujeme agresivitu. Slušný člověk si usnadňuje svou situaci demonstrací vlastní slabosti. Odmítá agresí z podstaty své slušnosti, a tím podporuje vládu drzosti a násilí.

Aby zanikli společensky nigramotní agresori, musí dojít ke spiknutí slušných, kteří však

Kauza: Na prahu nové renesance...

musí nezbytně projít etapou, v níž budou odpovídat na agresi agresí, aby se násilník začal bát chovat se násilně.

Tuto elementární myšlenku lze zdárně rozvíjet a je dokonce možné ji učinit srozumitelnou devadesáti procentům populace, jimž je pojem vědecké pravdy naprosto cizí.

Bojím se, aby idealizovaná mravnost nebyla překážkou k dosažení mravnosti faktické.

Dušan Třeštík, historik

1) Nevystačí, nevystačila si s ním totiž nikdy. „Vystačit“ s pravidly své kultury můžeme jen tehdy, když o nich nepochybujeme. Evropská kultura je však kulturou pochybování, disputace, sporu, legitimního vzdorování autoritám, je to kultura anarchie moderované právem, tedy lidmi stanovenými pravidly, která se na pravidla božská sice mohou odvolávat, nepodřizují se jim ale bezvýhradně. V žádné jiné než evropské kultuře by například sotva mohla vzniknout veřejná a legitimní diskuse o tak základním pravidlu, jako je nezabiješ, která by byla svěřena k rozřešení disputaci univerzitních mistrů, tak jak se to stalo v Praze na počátku husitské revoluce, kdy univerzita rozhodovala o spravedlivé válce.

Desaterům se v zásadě věří, porušují se, ale vystačí se s nimi. V Evropě se porušovaly sotva více a častěji než kdekoli jinde, tvrdilo se, že se jim věří, ale vždy se o nich diskutovalo. Sotva lze tedy říci, že jsme s nimi vystačovali. Svá pravidla jsme si dělali sami, nebyla nám zjevována. Už od samotného počátku se jim říkalo „svobody“. Nejprve to byly malé svobody malých skupin „od něčeho“, od placení dávek, od vojenské povinnosti, až se z nich nakonec stala jedna velká svoboda všech, občanská svoboda, založená na lidských, a ne božských právech. Lidská práva se nám jaksí nenápadně vsunula na místo Desatera, zdůvodněná ale byla podobně spíše než dohodou lidí jejich „přirozeností“ a koneckonců Bohem.

Vystačovali jsme s nimi vlastně donedávna, hodila se totiž docela dobře jako morální zdůvodnění panování euroamerické civilizace nad světem. Bylo vždy jasné, že se za nimi schovává notná porce pokrytectví, skutečně najevo ale vychází teprve nyní, kdy se nám naše světová vesnice definitivně globalizuje. Tato protestantsko-americká iluze naší kultury se přežívá stále zřetelněji, je stále obtížnější jí věřit.

2) „Přepracovávat“ Desatero je proto nesmysl. Takových nápadů jsme se vzdali už někdy v 10. století, když jsme dělali tuto Evropu. Tehdy jsme vsadili na dohody mezi lidmi a na nich jsme stavěli praktické fungování své společnosti bez nějakých zásadních ohledů na to, co tomu říká Desatero. Naše potíž je nyní v tom, že jsme tomu fungování podřídili úplně všechno, takže se nám stalo účelem samým o sobě. Může se nám proto zdát, že potřebujeme nějaký nový smysl a účel našeho bezhlavého úprku kupředu (tedy něco, co by nahradilo mytický Pokrok našich dědů) a hlavně jeho zdůvodnění, nějaké nové desatero či patero. Pokud ale nemáme náhražku pokroku, nebudeme mít ani náhražku Desatera.

3) Čekáme tedy na „zvěst“ – na náhle se objevivší iluzi, které bychom mohli jakžtakž věřit, vlastně jakoukoliv, jen trochu přesvědčivou.

Foto: Jana Noseková

Jenže takto kultury jakožto soubory symbolických reprezentací světa nevznikají. Ty obrovské, polymorfní a polyvalentní hromady reprezentací, jimiž se jeví být na první pohled, jsou (podle mého přesvědčení) přece jenom nějak „organizovány“ jakýmisi základními vůdčími myšlenkami či – možná – spíše „způsoby myšlenek“. Žádnou kulturu na ně nelze redukovat, žádná ale není bez nich pochopitelná.

Jedním z takových základních „způsobů myšlenek“ všech archaických kultur byla přirozená jednota světa jakožto jednoho nedílného světa lidí, bohů, zvířat a rostlin. Křesťanství vyhnalo ze světa bohy, kteří tu do té doby sídlili v přirozené symbióze s lidmi, a vykázalo jim „onen“ svět mrtvých a démonů. Oddělilo tak prostor lidí jakožto „svět“ od prostoru božskosti a učinilo „svět“ (či „přírodu“) vnějším, před-

mětným a tedy manipulovatelným. Touha po obnovení přirozené jednoty světa se dnes mnohým, ekologům, neopaganistům, lidem z new age zdá být právě onou „zvěstí“, která spasí naši kulturu, dá smysl a zdůvodnění jejímu úprku vpřed třeba i tím, že ho popře. Samotná touha, sama „zvěst“ ale nic nedokáže, neumožní konstruovat novou jednotu světa tak, aby na ni kultura svými reprezentacemi tak či onak poukazovala jako k něčemu základnímu a zpřítomňovala nám ji.

Stále např. myslíme jednotu jako strukturu, něco uspořádaného, ačkoliv víme, že její podstatou je chaos, byť „deterministický“. Kultura vzniká vždy jako boj proti chaosu, stvoření je vydělení z primordiálního chaosu separací a pojmenováním jeho částí. Vždy jsme se báli chaosu a vždy jsme také uznávali obrovskou potenci a čerpali jsme z ní v zápase s entropií tím, že jsme se k němu pravidelně v karnevalech, saturnáliích a orgiích vraceli, abychom

obnovili stárnoucí a ke smrti spějící časy. Při tvorbě kultury tedy není ani tak důležité popírání chaosu jednotlivými pořádacími kulturními prvky jako ten prostor, který při tom chaosu zůstává zachován. O to asi jde v postmoderním myšlení, jde o snahu otevírat studánky chaosu a zároveň je udržet v rozumné míře.

Stále to ale není žádná zvěst, žádné morální pravidlo, na které přitom čekáme. Na to budeme čekat zbytečně, protože – jak jsme si právě řekli – takto kultury nefungují. Pokud na něco čekáme

právem a se skutečnou rozumnou nadějí, je to něco, co promění celý náš způsob myšlení „světa“ a nás samotných. K tomu zřejmě není daleko. Čekat ale na nějaké nové desatero nebo patero je nesmyslné.

4) Proto nedojde k žádným zvláštním katastrofám této naší kultury, bude se transformovat, ale ne celkově hroutit. Výsledek bude opět optimistický, protože naše kultura si vyrobí opět novou životodárnou vedoucí iluzi, náhražku velmi úspěšného pokroku (který byl zase sám jen náhražkou spasení). Možná to bude chápat jako morální pravidlo, ale spíše ne.

5) Není co odvracet. Globalizaci nic neodvrátí, a není také jisté, bylo-li by to nutné.

6)-7) Propagoval jsem sociobiologii a evoluční psychologii už před léty a bavil jsem se tím, jak jsem tím šokoval milovníky Desatera. Nemyslím si ale, že zjištění, že jsme determinováni svým genetickým softwarem, které odpovídá stavu lidstva z doby kamenné, je tím „sdělením“, které někteří očekávají. Relativizuje samozřejmě všechna Desatera, co jich je, to ale mění jen naše iluze, ne skutečnost.

Všichni moralisté, a čeští zvláště, si myslí, že takové konstatování skutečnosti je nemorální. Řeknu-li, že „nezabiješ“ platí jen někdy, někde a pro někoho, nikdy ne absolutně, jsem prý amorální zrůda. Takový zásadový postoj ale může být jen zábavný, vést o něco takového věčný spor nelze a také by to nemělo smysl. Objevy evoluční biologie tedy nejsou ani „sdělením“ v negativním smyslu.

Jiří Gruša, spisovatel

1) Desatero je produkt desetiprstového elánu vzpřímené opice jménem člověk. Tak se chápala světa a tak ho chápala. Byl to první velký digitální projekt na rozlišení dobra a zla. Dnešní digitalita je dědicem tohoto třídění. Také ona míní svět binárně: 1 nebo 0. Nemíní však rovnou dobro nebo zlo. Rozlišuje diskretně a v obrovském souhrnu. Jako by chtěla říci: – ještě nevím, jestli je to dobré. Nebo: ještě nevím, jestli je to tak zlé. Jako by sdělovala: nemám příkázání, ale rady. Ta hlavní zní: nebuď opice! Ta druhá: nejsi bůh!

2) Když věříš v jednoho boha (jako já třeba), nezapomeň na ty ostatní. Jsou to jeho sestry a bratři! Nevytahuj se na ně. Jsou možná lepší než ty a tvoji souvěrci. Natožpak soukmenovci.

3) To lze vždycky. „Good news – no news“ platí jen pro média. Hustý svět dneška potřebuje průvodce. Průvodce není prorok. Je to charismatik, který tuší, kudy houštím. Nevěř mu ale, když začne tvrdit, že zná cíl. Ať napřed doloží užitečnost své téze na sobě. Že s ní lze pracovat, poznáš podle toho, že z nás nedělá morčata nebo řezníky.

4) Až budem vědět, co je „podstatou našeho bytí“, odpovím. Dosud to byl však jen teorém, dobrá zvěst o nás jako potřebné sebevědomí. Opravdu žijeme v čase, kdy se zas jedná o jeho jinou verzi. Ale mluvit o pádu je apokalyptické.

Naše typická story. Historismus etc. Linearita. Učme se vidět fraktálně! Pád je pak vzestup, dole je nahoře – a uvnitř je venku. Hloubka je na povrchu. Vynořuje se. Velké změny pocházejí z neviditelně malých. Kdyby tomu bylo jinak, Herodes by byl v Betlémě včas.

Foto: Ondřej Slaby

5) Ale ovšem. Nesmíme se brát tak vážně. Do digitálního desatera bych proto přidal další tři rady:

- buď otevřený, ale nepanikař a nemoralizuj,
- boj se rigidních rovnováh,
- neboj se vstoupit do neprůhledných věcí!

6) Jsou to jména intelektualizovaných dobrých zpráv. Koncepty vědeckých evangelií.

7) Ovšemže, pokud nebudou nudné. A pokud budou krásné. Dobrá zpráva je eu-angeliion, „eu“ však znamená taky a hlavně krásný. Má čistě estetický rozměr.

Jiří Trávníček, liter. vědec

1)-2) Tak především: Desatero nebylo sesláno kmeni jednomu, ale dvanácti – dvanácti kmenům izraelským. A protože ho do svého etického „genofondu“ přijalo později i křesťanství, svědčí to o tom, že Desatero je schopné být živorodé přinejmenším pro dvě monoteistická náboženství. Proč si myslet – té pýchy! –, že zrovna my a dnes stojíme na nějaké světodějné křižovatce, která nás nutí, abychom Desatero přemysleli, doplnili či nahradili? Dejte pokoj! Dokáže-

me si představit, do jakého prostoru bychom tímto vykročili? A ještě něco: Desatero není pouze technický návod, jak správně žít, návod, o kterém se můžeme usnášet, korigovat si ho, hledat mu lepší verze. Bylo nám sesláno Bohem. A troufne si někdo vstupovat do Jeho úradku!? Počkejme si tedy až na to, jestli On sám nebude chtít udělat nějakou změnu. Však on si už nějakého nového Mojžíše mezi námi najde.

3) Nebudme tak domýšliví: my, lidé západní tradice, nežijeme v žádné postkřesťanské kultuře. Křesťanství sice prošlo sekularizací, ale nezaniklo. Ba naopak, zkušenost sekularizace a racionality je pro něj k nezaplacení. Navíc, křesťanství – to není jenom věrouka, ale také etika... a dokonce kultura. Dokážu si představit člověka

západní tradice, který nesdílí ani křesťanskou věrouku, ani křesťanskou etiku, ale pokud jde o kulturu (v širokém slova smyslu), i ten největší ateista nemá šanci z ní uniknout. Když nic jiného, tak v ní vězí svým jazykem. Jinými slovy: *svatá prostoto*, vyvléci se z ní pro je něj *marnost nad marnost*, neboť si nosí její *Kainovo znamení*; proto raději necht si *posype popel na hlavu*. A pokud tohle neví, *má šupiny na očích*.

4)-5) „Podstata našeho bytí“ – ehm, ehm. Není to spíše naopak? A sice že o podstatě našeho bytí můžeme mluvit *také* díky křesťanství? Vždyť křesťanství nám dává klíč k nám samým, k těm částem našeho „já“, které bychom si jinak vůbec neotevřeli. Jako je např. pokání a lítost nad svými činy – komu to zní příliš „teologicky“, tak tedy pokora. ■

Foto: Jana Noseková

Foto: Ondřej Slabý
Ilustrace: Marian Palla

Těkavé povídání s velmi soustředěným pánem

(rozhovor Radka Šmahela se Stanislavem Komárkem)

Podstročником k našemu rozhovoru, který jsme vedli v čase pozdního oběda v Žižkovské hospodě, byl soubor asi patnácti otázek, jimiž jsem si chtěl usnadnit situaci. Poslal jsem je poštou v naději, že dostanu na oplátku sepsané koncizní odpovědi vysokoškolského pedagoga a vědce, nakonec jsme ale stejně vedli rozhovor naživo a okolo otázek původně zadaných jsme se ometali jako dva toreadoři kol býčích šjí. Prímý vpád doprostřed vět je tudíž tím nejlepším způsobem, jak vůbec začít.

S. K.: Domnívám se, že vědecké poznání má na strukturu společnosti vliv jen malý. Věda chápaná ve smyslu vědy aplikované je něco jako prodloužená technologie, a zmiňuješ-li se o nějaké racionální koncepci, kterou by měla mít společnost, tak racionální mohou být jen prostředky. Neexistuje racionalita cílů, nejsou racionální a iracionální cíle. Tudíž je věda pro vytváření cílů a koncepcí společnosti v zásadě neúčinná. Věda postrádá systém hodnot, věda nesmí nikdy – a to je její základní činnost – a za žádných okolností říkat, že tohle je dobře a tohle je špatně. Věda může popisovat, modelovat, interpretovat, co já vím, jak kočky chytají myši, ale zda je to tak správně nebo špatně – to už vychází ze zcela mimovědeckých koncepcí. Ty jsou ve společnosti samozřejmě zcela nepostradatelné, ale věda je nemůže žádným způsobem suplovat.

R. Š.: Budiž. Ale přece si troufnu tvrdit, že v minulosti to byli zpravdla intelektuálové, kdo nabízel nějaké koncepty, na jejichž podkladu pak prováděli politici co možná osvíceným způsobem moc. A aby ten způsob uplatňování moci byl v každé době co nejosvícenější, měl by maximálně těžit z již dosaženého stupně poznání. Takže se dál bavíme o aplikaci poznání a jeho využití v obecné praxi.

S. K.: V jedné ze svých otázek se ptáš, zdali je oprávněný výdaj na studium netopýří echolokace případně starotamilských nápisů. Domnívám se, že je. Koneckonců dávají se větší sumy a na větší pošetilosti. Ale na druhé straně se nedomnívám, že vládu by měli dělat politikové, kteří by byli prodlouženým ramenem osvícenských koncepcí ve vědách ať už toho nebo onoho směru. Je s tím z minulosti velice špatná zkušenost. Domnívám se, že současný stav, jaksi postmoderní, kdy politika je samostatnou, od světa oddělenou a nepřítisť sofistikovanou technologií moci, je mnohem lepší, než kdy v minulosti byl. Dokonce se nedomnívám, že by intelektuálové měli společnosti vládnout. Ministrem vnitra by měl být starý vachmajstr, ministrem školství starý zkušený kantor. Osoby ve státě hodně vysoko postavené by měly mít duševní strukturu zhruba rozsáhlého obchodníka. Lidé tohoto typu nadělají, abych tak řekl, nejmenší škodu, vědí, kde jsou jejich hranice, a nechají společnost, aby se vyvíjela jakýmsi samopohybem. Společnost je cosi jako organizmus a zčásti se organizuje sama. To se dost podceňuje. Společnost nelze tak úplně srovnávat řeckně s mraveništem, ale mraveniště

taky nemá žádný ústřední výbor. A čím méně osvíceně se do chodu společnosti zasahuje, tím je v posledku lépe. To, že věda nemá bezprostřední převodovou páku na moc, vůbec neznamená, že by byla bezcenná. Bezcenná je právě jenom jako recept na šťastné a osvícené uchození a provozování moci.

R. Š.: Dobře, tedy zcela stručně: Co je smyslem vědy?

S. K.: Věda se dělá proto, aby se vědělo. To je z větší části forma luxusu. Že se potom občas pro něco najde obrovské praktické využití, dejme tomu pro ranou kybernetiku v počítačích a počítačovědě, je věc víceméně výjimečná. To, že víme, jak fungoval starý Egypt, není k ničemu dobré ani sociálně, ani jinak. Ale každá společnost vždycky dělala také něco luxusního. Luxus, jak známo, je něco, bez čeho se můžeme obejít. Bez čeho se obejít nemůžeme, je luxus. Je vcelku jedno, jestli se nadbytečná nebo zdánlivě nadbytečná, energie investuje do stavby pyramid, klášterů a jejich provozu anebo do vědních oborů, jejichž význam a smysl značné části společnosti uchází. Přesto ty společnosti, které toto nečinily, abych tak řekl, splakaly nad výdělkem. Proto mám podporu věd humanitních i přírodních za žádoucí, byť z nich žádný přímý užitek nejde. To, že budeme podle teorie netopýří echolokace zdokonalovat radary, anebo naopak podle modelů fungování netopýří společnosti lépe řídit společnost lidskou, je iluze a blud, žel často užívaný, aby se na vědu získaly peníze. Stejně tak ochrana pralesů má cenu sama o sobě. Vyprávěnky o tom, že mnohou pralesní rostlinu dosud málo známou nebo vůbec neznámou budeme potřebovat ve farmakologii, jsou v zásadě zavádějící. Prales je ve své diverzifikovanosti celý sám o sobě účelem, sám sobě je hoden zachování. A taktéž je to s lidskými činnostmi typu vědy nebo umění.

R. Š.: Už tady zaznělo, že věda se dělá proto, aby se vědělo. Další otázkou tedy může být, kdo by měl vědět. Stačí, že ví pár fanatických zasvěcenců, nebo bychom měli mít zájem na tom, aby vědělo co nejvíce lidí? To je zároveň přímá otázka na potřebu či nepotřebu co nejrychlejšího uvádění co nejnovějších vědních poznatků do praxe školské.

S. K.: Školství, alespoň to základní, nespočívá v tom – jak si většina lidí mylně myslí –, že by připravovalo na život. Školství na život pochopitelně nepřipravuje, ale funguje v zásadě na dvou principech. Jednak vytváří společný svět

tím, že se lidé aspoň v jedné zemi a na jednom typu škol učí podle týchž osnov, tudíž potom znají zhruba tytéž věci; k tomu sloužilo třeba celé klasické vzdělání na gymnáziu. To taky nebylo, stejně jako dnešní školství, v praxi téměř k ničemu, ale každý absolvent věděl, z které části Iliady je ten nebo onen citát. Tím se vytvářel společný svět pro další komunikaci. Dalším aspektem je to, že koneckonců křesťanství, buddhismus a četné další myšlenkové směry vycházejí z toho, že člověk roste utrpením. Něco na tom bude. Školství spočívá mimo jiné i v tom, že přivozuje cosi jako permanentní, mírné trápení, v rámci něhož může, ale nemusí vyrůst taky něco autentického. To trápení musí být na určité hladině, člověka nelze například napnout na skřípec, a takto celý proces urychlit. Musí se to při probírání všech těch přímek přeřatých příčkou a vyňatých slov po b dávkovat po malých porcích. Co občan skutečně potřebuje? Potřebuje umět číst, psát, počítat kupecké počty a v dnešní době zacházet s computerem a vyznat se na internetu. Všechno ostatní je zcela luxuriantní nadstavba, o níž platí zhruba to, co jsem řekl předtím. Navíc valná většina lidí po komplexnějších poznatkách netouží. Stačí jim cosi vágně pseudomytologického a je do určité míry jedno – říkám do určité –, zda se na základní škole vykládá biblická historie stvoření v sedmi dnech, nebo krajním způsobem zjednodušená, osekaná a zmytologizovaná teorie evoluční. Každá myšlenka přes jistou míru zjednodušení se stává karikaturou a bájí. Mysl lidu musí být nějakým způsobem plněna mýty. Právě tak je v zásadě jedno, zdali se učí historie vážná nebo staré pověsti české. Těch lidí, kteří jdou ve svých poznávacích ambicích do hloubky, je v populaci jen minimum. Něco kolem pěti až deseti procent. Obávám se, jestli ne méně. Tak tomu bylo i ve středověku a tak je tomu i dnes. Tudíž se domnívám, že skutečný hlad po komplexnějších formách poznání a jeho skutečná potřeba jsou věci úzké vrstvy společnosti, která si k nim navíc v dnešních podmínkách vždycky poměrně snadno pomůže.

R. Š.: A co kdyby tedy vědci a vůbec intelektuálové místo nářku nad poznáním překrouceným v mytologii rovnou mýty vyráběli? Jinými slovy pokusili se – asi raději bez zbytečného hluku – dodat nějaké pro dnešní dobu výhodnější, aktuální náboženství.

S. K.: Zdá se, že hlad po nových náboženstvích a nových mýtech je veliký. Tak to ale bylo

Kauza: Na prahu nové renesance...

u každého náboženství, že určitá minorita věděla o komplexnosti problematiky a různých pastech, které tam číhají, vezměme si třeba středověké církevní myslitele, a většina společnosti z téhož konzumovala jakýsi pestrobarevný odvar, třeba fresky a plastiky na katedrálách. Nezapomeňme, že tehdy většina lidí neuměla číst; dneska sice číst umí, ale rozdíl to není veliký. Koneckonců obrazová média jsou zhruba totéž, co byly kresbičky na oltáři či na kostelních zdech. Křesťanství dělalo ve svých institucionalizovaných formách jednu velkou chybu a to, že záměrně většinu populace trvale infantilizovalo. Drželo lidi v pozici dětí a tímto, jak by řekl Jung, blokovalo jejich individuální proces. Je to přesně to, co dělá moderní sociální stát, čím osvícenější, tím více. Domnívám se, že největší slabina křesťanství se takovou sekularizací celé problematiky vůbec neřeší, protože se táhne dál, a je dokonce otázka, zdali to nutně nesouvisí s institucionalizací jako takovou. Samozřejmě je nutno celou řadu věcí revidovat. Řekněme katolická sexuální a rozmnožovací doktrína odpovídá tomu stavu, v jakém byla společnost ve vrcholném středověku. Když to čteme, dejme tomu u Alberta Magna, skutečně vidíme, že to byla doba, kdy žádné vajíčko nesmělo přijít nazmar a kdy měl rodičovský pár co dělat, aby dochoval v průměru dvě tři děti do dospělosti.

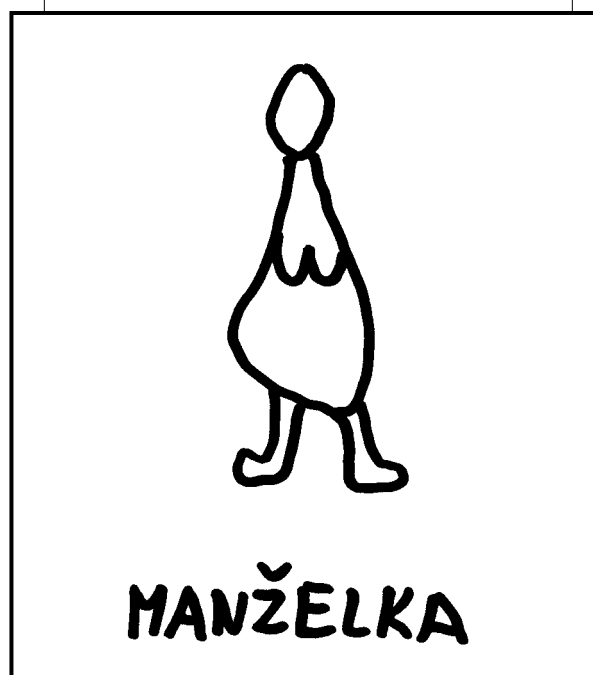
Rychlostí blesku vznikají dnes třeba ekologické mýty. Ekologická hnutí vyvíjejí činnost, která je převážně ideo- nebo spíš ideologotvorná a mýtotvorná. Já neříkám, že to je nutně špatně, a jiné to zřejmě ani být nemůže. Ekologie jako disciplína je věda obtížná, zavilá, v mnohém nejasná a jistě obtížnější než třeba systematika nebo molekulární biologie, což si málokdo uvědomuje.

R. Š.: Dotknul ses ekologie, což je moderní vědecká disciplína pohybující se právě na rozhraní věd společenských a přírodních. Podobně je na tom sociobiologie, která v podstatě netají svou vůli instalovat alespoň pro euroamerickou společnost praktičtější, modernější sociální a společenské systémy. Může být wilsonovská sociobiologie tím řešením, tou správnou revizí stávajícího systému?

S. K.: Čtu-li Wilsonovy knihy, zejména jeho poslední knihu *Konsilience čili Jednota poznání*, ježí se mi vlasy hrůzou při představě, že by tento pán či jemu podobní měli euroamerickou

civilizaci reformovat. I vláda největších náboženských tmářů byla pouhou selankou proti dobám, kdy by podobní lidé přišli k moci. Že by z těchto disciplín kynula nějaká možnost na úspěšnou společenskou reformu, pokládám za naprosto zavádějící.

R. Š.: To by mě docela zajímalo proč? Myslím si, že cestou od Evy a Adama ke genetice se lidé o sobě pár novinek dozvěděli. Teď jde o to, změnit pravidla hry na základě těchto podstatných, nových poznatků. A mně zrovna sociobiologie připadá jako celkem správné „chladné“ náboženství, podle kterého by se mohlo zase nějaký čas šlapat.

S. K.: Termín chladné náboženství je velmi výstižný. Tak tomu skutečně je. Věda může vždycky dodávat něco jako technologii k moci. To může dělat sociologie, psychologie i sociobiologie, asi tak jako řekněme fyzika či chemie dodává materiál a know-how na tanky, atomové bomby atd. Ale stejně tak jako nikoho nenapadne, že by cíle společnosti mohly být fyzikální nebo chemické, tak je zcela zavádějící, že by cíle společnosti mohly být sociobiologické. Zjistíme-li, že náš genom se v naprosto převládající většině shoduje s genomem černochoů v Tanzanii, může z toho plynout úplně stejná praktická aplikace jako z toho, že jsme všichni potomky Adama a Evy a oni tam pod tím rovníkovým sluncem tak trošku zčernali. Jak říkám, cíle společnosti a její myšlenková východiska jsou mimo dosah vší vědeckosti. Společnost nemůže

mít vědecky definované cíle. Ostatně vždycky když věda nebo to, co za ní bylo určitou dobu pokládáno,jevila tendenci intervenovat do společnosti, bylo to zlé. Bohužel od roku 1850 je to běžným zvykem, koneckonců Marx byl dobově zdatný politický ekonom. Jak to dopadlo, sami víme.

Takzvaný sociodarwinismus tvrdil, že tak jako jedinci mezi sebou konkurují o prostor a zdroje, tak i národy mezi sebou jako nadindividuální organismy konkurují o totéž. Když tato myšlenka zlidověla, jako třeba v Německu a ve starém Rakousku, věřila tomu posléze značná část vládnoucí vrstvy. Výsledkem byly dvě světové války. Poté se Německo teritoriálně zmenšilo

o třetinu, všichni běženci z východu se tam museli vejít – a najednou bylo místa dost. Proto se domnívám, že vládnoucí ideologie musejí vycházet z něčeho mimo pole vědy. Dokonce je nejlépe, když vycházejí jenom z vágního pocitu nutnosti udržet jakous takous moc, jakýs takýs pořádek a jakous takous spravedlnost v tom smyslu, že ve státě s všeobecným dostatkem se nemá nechat bližní umřít hladu. A o víc se stát starat nemá.

R. Š.: Ještě jeden pokus obhájit sociobiologii. Z toho, co jsem od Wilsona četl, nemám stejný dojem jako ty, totiž že by sociobiologie chtěla nebo se pokoušela přímo definovat nějaké společenské cíle. Mám pocit, že se snaží deduktivním způsobem odhalit přirozené směřování našeho biologického druhu – které ostatně zdaleka všem nepřipadá tak jasné –, a tím jaksí napovědět, jak racionálněji

pořádat naše věci vezdejší.

S. K.: Sociobiologie wilsonovského typu je rozhodně paranáboženská ideologie se vším všudy, která se navíc zvláštním způsobem zhlédla v redukci člověka na záležitost kolem rozmnožování. Je to z odlišného úhlu pohledu to, co kdysi na jiné rovině dělal Freud. Je to samozřejmě věc velice chytlavá, která některé záležitosti vysvětluje lépe, jiné hůře. Mních miniaturista zuřivě iluminující rukopisy je obtížně pochopitelný z hlediska sociobiologie i z hlediska Freuda. Člověk a jeho svět je do určité míry *opus contra naturam*, jak říkali staří. Lidská přirozenost, abych tak řekl, není tak úplně neproblematicky civilizacotvorná. Když člověka ohýbáme příliš, jak to činilo pozdní devatenácté století, vznikají neurozy a atmosféra všeobecného pokrytectví, když člověka neohýbáme vů-

bec, společnost jako celek se rozpadne. My jsme naši instinktivní výstavou dimenzovaní na poměrně jiný svět, nežli je svět moderního velkoměsta v zemích mírného pásu.

Sociobiologie v zásadě představuje cosi jako kompenzační náboženství. Cortézovi conquistadoři po celodenních řežích a loupění uctívali Pannu Marii, něžnou a slitovnou. Aztécká kultura, která byla mimořádně krvavá v praxi i kultu, byla naopak přehnaně zdvořilá a jemná v mezilidských kontaktech. Celá řada amorálních jedinců ráda mluví o morálce nejen z prostého pokrytectví, ale i proto, aby morálka aspoň slovně byla někde v jejich světě přítomna. Dost podobně je tomu i se sociobiologií, jímž tematizace rozmnožování a společenského postavení v rámci jejich nauky umožňuje alespoň nějak tato témata do vlastních životů začlenit.

R. Š.: Troufám si sumě tvých dosavadních odpovědí rozumět asi tak, že by se měl intelektuál sám držet náležitě na uzdě, aby P. T. lidu náhodou nezpůsobil svým počínáním nějaké ujímání...

S. K.: Intelektuál má ve společnosti své nezastupitelné místo. Abych použil starého nebo poněkud zrenovovaného úsloví, řekněme jako kypřící prášek v koláči. Většina masy koláče je ovšem z mouky a vajíček. Koláč pouze z kypřícího prášku je úplná katastrofa. To není k jídlu.

R. Š.: Koncem tvé pěkné metafory by asi byla otázka, pro koho takový koláč lidské společnosti je uchystán, kdo ho bude jíst, ať už dopadne jakkoli? Domnívám se totiž, že společnost jako celek sama sebe reflektovat nedokáže. Ale pojďme do táhnout do konce načaté. Tvůj hlas intelektuála tedy patří lidu?

S. K.: Praxe potvrzuje, že všechny velké společnosti či masy jsou konzervativní a že kupředu jdou velmi volným tempem. S obecným lidem je to asi tak jako s našim podvědomím. Vede nás starodávně pomalu, ale v typickém případě ne plně zavádějícím způsobem. Proto by intelektuál měl sedět v přítmi poustevnických slují, klášterních cel, vědeckých pracoven, laboratoří, ústavů a univerzit. Intelektuálovi samozřejmě patří úcta – a to poměrně značná. Ale co mu nepatří, je moc.

R. Š.: Proč už dnes nejde to, co bylo možné ve starém Římě a Řecku, totiž že velcí filozo-

fové zároveň psali ústavy a konstruovali společenské modely?

S. K.: Ano, psali, ale – pomineme-li Marka Aurelia, takto jediného filozofa na římském trůně – vládli tam téměř vždycky zupáci. A koneckonců i Platónovy pokusy o osvícenou vládu nikdy nebyly prakticky uskutečněné. Platón byl bohatý soukromník a mohl si smýšlet a psát, co chtěl, ale, popravdě řečeno, to poslední, co bych si přál, je žít ve státě organizovaném Platónem. Přečtěte si někdy jeho *Ústavu*. Přečtěte si, co psal o ideálním státě náš Jan Amos Komenský. Jak by lidé měli žít ve skupinách typu falang, nesměli by je opustit bez naléhavého důvodu a pokud už, tak jen s výslovným do-

PES BROK

volením náboženských nadřízených. Snad už by se jednou konečně mohlo vědět, že tudy cesta nevede.

R. Š.: Zdá se nicméně, že jsme se už dávno uvařili v hrnci ideologií a že při pokusech zhodnotit, případně vyřešit jakékoli společenské problémy se jen točíme ve víru předchozích reflexí a reflexí těch reflexí...

S. K.: To se určitě točíme, protože nám naprosto atrofovala jedna základní schopnost. Dívat se kolem sebe. Chceme-li vědět, co je nového, tak se nejdeme podívat ven nebo zeptat někoho z přátel, ale zapneme si televizi. Chceme informace? Jdeme na internet nebo, my starší a konzervativnější, do knihovny. Ale koho hned tak napadne, aby, chce-li se poučit o stavu zemědělství, vyšel do polí a podíval se, jak ta žita

či brambory rostou. Pomalu se světa za vlastním prahem začínáme bát. U mnoha filozofů, kteří píší o zvířatech, mě vždycky děsí, že snad v životě žádné neviděli. Člověk předpokládá, že by myslitel mohl mít doma aspoň psa, kočku, kanárka nebo z jiných živých bytostí třeba manželku, děti nebo tak podobně. Zdá se ovšem, že bytí by je měli, tak by je nevnímali. Že bychom se o živých bytostech lépe poučili, přečteme-li si nějakou sociobiologickou knihu, to už se můžeme rovnou ponořit do studia scholastizujících spisů jiného typu. Zkusme to jednou udělat tak, že se na lidi, zvířata či společnost budeme dívat sami. Je to krajně obtížné. To nás potom oprostí od toho, že musíme hledat oporu u autorit.

R. Š.: Musím se přiznat, že i pro mne je obtížné představit si v dnešním světě člověka, který získává všechny své poznatky doporučenou autentickou cestou. Obávám se, že by brzy hrubě zaostal v praktickém provozování života.

S. K.: Aspoň některé poznatky tak získávat musí. Jinak je to život, který je škoda žít. Ostatně drtivá většina informací, které nám dnešní informační síť přináší, nám není vůbec k ničemu. Je samozřejmě užitečné se podívat, kdy nám jede vlak na Karlštejn, jestli ale dnes v Kuala Lumpur prší nebo neprší a jaká je tam teplota, v zásadě kromě pilotů u nás nikdo vědět nepotřebuje. To je informace naprosto nadbytečná. Budí to dojem, že víme všechno. Pokud bychom věděli úplně všechno, je to totéž, jako když nevíme vůbec nic. Musíme vědět to, co je pro

nás konkrétně, pro nás jednotlivé lidi, relevantní. Stejně jako náš bližní se proto jmenuje bližní, že je to ten, kdo je pro nás blízko. Asi jako soused na téže chodbě. Za něj máme jistou odpovědnost, kdežto odpovědnost za hlad v Somálsku de facto nemáme. Je to tvrdé, co říkám, ale za prvé jsme se do té subsaharské Afriky neměli vůbec nikdy jako Evropané pouštět, nikdo nás tam nezval... a už tehdy se mluvilo o „břemenu bílého muže“ a jeho celoplanetární odpovědnosti: Chci donést až k pramenům Zambezi výbušné motory, všeobecné hlasovací právo, anilínové barvy, aby ti negři věděli... V zásadě ten, kdo pocituje celoplanetární odpovědnost, jako by nepocitoval odpovědnost vůbec žádnou. Na každého člověka lze naložit jenom tolik, kolik unese, kdo si ukousne víc, tak jako by vůbec nic nedělal. Proto po té autentické

Kauza: Na prahu nové renesance...

zkušenosti volám, protože je to to jediné, co nám může ještě zprostředkovat jakýs takýs vztah se světem. Autentická zkušenost je například také s jinými lidmi. Je jednodušší povídat si večer s computerem nežli s vlastní ženou. Ta je ještě, abych tak řekl, z řádu fysis, je komplikovaná, nevypočitatelná a oproti computeru z ní jde strach. Tam je právě nutno projevit tu potřebnou dávku řekněme explorační odvahy a objevitelské statečnosti. Totéž se týká psa Broka, zítřejšího počasí, fungování metra.

R. Š.: *Myslím, že jsi dost přesně pojmenoval některé společenské neduhy. Mám ale zároveň pocit, že, měřeno tvým metrem, velká spousta lidí žije životy, které „nestojí za to, aby byly žity“, a přitom si to ani valně neuvědomuje. Řekněme, že ti to může být fuk, anebo uděláš to, co bylo pro intelektuála vždy typické: totiž že na to alespoň upozorňíš. Protože to je první krok k nápravě nějakého omylu, rozeznat ho.*

S. K.: Člověk musí začít především sám u sebe. Nežli začneme vyprávět v masmédiích, že není dobře trhat mouchám nožičky, musíme hledět, abychom tak sami nečinili. Další věc je ta, že to, o čem jsem tady mluvil, koneckonců také píšu ve svých esejích. Kdo chce, ten si je přečte, kdo nechce, nechť tak nečiní. Nahlížím, že moje vlastní síla je nedostačivá, aby změnila poměry na celé zeměkouli. Ani Josif Vissarionovič na to se vší svou hroznou mocí nestačil, a bylo by divné, kdyby snad Komárek ano. Dospělost nastává v okamžiku, kdy nahlédneme, že to, co se děje, děje se v zásadě správně. Je to relativně pozdní plod poznání. Zajisté, pokud má člověk nějaké myšlenky, o nichž se domnívá, že jsou relevantní, neměl by si je nechat úplně pro sebe. Existuje řekněme určitá škála. Plné mlčení, vyprávění přátelům, příležitostné psaní o těch věcech, založení reformátorské živnosti, potom zbývá ještě založení extremistické skupiny nebo teroristické organizace – v posledku je možno v zájmu věci klást i bomby. Karel Havlíček Borovský říkal: „Plivni stokrát do moře, ono se nezpění.“ Skutečně se nezpění. Možná se všechno to, co jsem říkal, nezdá úplně logicky konzistentní. Svět ale není logicky konzistentní. To je základní poznatek. Martin Luther kdysi říkal, že „logika je kurva ďáblová“.

A je to pravda: Čím logicky konzistentnější naše konání, tím mrazivě odpudivější výsledek.

Foto: Petr O. Stradický ze Strdic

Ježíš olšanský

Přijmeme Boha. Zn.: Nástup ihned

Dvacáté století je zatím určitě nejrozpornější érou lidských dějin. Když se na něj tak dívám (a přitom mu sedím na ocasu jako Budulínek lišce), připomíná výhled do krásné krajiny skrze jedoucí vlak: když občas probleskne vznešené lidství, hned ho zakryjí dlouhé pásy temnoty. Dvě světové války. Tři genocidy (Arménů, Slovanů a Židů). Fašismus-komunismus. Všeobecné volební právo, zastupitelská demokracie. Atd.

Hlavní příčinou té zrůdné rozervanosti XX. věku je zřejmě rozpor mezi úspěchem přírodních věd a selháním věd společenských: Fyzika dala lidem atomovou energii, elektroniku a lety do vesmíru. Biologie genetické inženýrství. Zato humanitní vědy na nás štvou fenomenologii, průzkumy veřejného mínění (jež veřejné mínění samy vytvářejí), ekologická hnutí, feminismus a další parodie.

Ovšem tento rozpor mezi vědami je jen důsledek rozporu mezi jejich metodami: Společenské vědy zůstaly věrné platonsko-renesančnímu holismu (tedy začleňování každého nového poznatku do kontextu celého poznání), zatímco vědy přírodní získaly zásluhou Francise Bacona a Reného Descarta mocnou zbraň: redukcionismus (zkoumání jednotlivých fakt izolovaně od ostatních). Podobá se laseru, soustřeďujícímu světlo do úzkého paprsku, který už nesvítí, ale řeže.

Výhody redukcionismu jsou zřejmé: přináší rychlejší výsledky a výzkum lze zaměřit přesně tam, kam chceme. Vědci nepotřebují mít znalosti z ostatních oborů ani své objevy harmonizovat do širších souvislostí. Naproti tomu holistické bádání je roztěkané a nelze ho účinně plánovat. Klade na vědce rozporný požadavek: být odborníkem ve svém oboru a zároveň obsáhnout alespoň základy všeho lidského poznání.

To prý je při současném nadbytku informací nemožné.

Ale nestal se člověk člověkem právě proto, že uměl to, co ostatní nedovedli? Holistická metoda vědy je tak náročná na paměť, kombinální a abstrakční schopnosti lidského mozku, že se stává motorem nové evoluce. A člověk potřebuje další vývoj už opravdu nutně – stačí se rozhlédnout na ulici. Redukcionismus naopak žádný vývoj nepodporuje – vychovává z vědců vězně svých oborů, dinosaury, specialisty (na vyhynutí). Jeho další nevýhodou je to, že poskytuje nespojitě poznání. Například moderní fyzika uspokojivě popisuje jevy v měřítku galaxií (obecnou teorií relativity) i v měřítku elementárních částic (kvantovou mechanikou). Tyto dvě teorie se ale přes všechnu snahu nedaří propojit. Takže hvězdy se řídí úplně jinými zákony než částice, ze kterých jsou složeny. A co řídí člověka? V běžném životě se nás jaksi netýkají ani relativistické, ani kvantové jevy. Jako by byla lidem k životu vymezena mezera mezi dvěma do sebe zabírajícími ozubenými koly. Vůle.

To je také důvod, proč humanitní vědy redukcionismu neuvívají: v lidském měřítku prostě nemá smysl. Zkoumat například schizofrenii izolovaně od umění, sexuality (a dalších projevů lidského vědomí) je tak zřejmá pitomost, že se o to snad ještě nikdo ani nepokusil.

Přírodní vědy sice dostávají z domácích úkolů samé jedničky, ale potřebovaly by nařezat za to, že rozdrobily vesmír na nesouvislé struktury. Košile neví, co dělá kabát. Lidstvo získalo ohromnou sumu informací, ale má z toho jen kocovinu. Jako děti hrající si v továrně.

Problémem totiž není jen to, že by přírodní vědci holismus odmítali. (Mnozí po něm nao-

pak velmi touží: Když Albert Einstein na počátku století objasnil fotoelektrický jev, položil tím základy kvantové mechanice. Po zbytek života však kvantovou mechaniku odmítal, protože ji nedokázal spojit se svou teorií relativity v harmonický obraz vesmíru.) Skutečný problém je, že lidstvo nemá (nebo ztratilo) jednotný světový názor, univerzální rámec, který by vysvětlil základní otázky lidského ducha (tedy: jak a proč vznikl vesmír a jaký je v něm smysl lidského bytí) a zároveň by uměl vstřebat veškeré lidské poznání.

V počátcích lidské civilizace byl tímto rámcem rituál. Z něj se stalo náboženství a z náboženství zase filosofie, která pyšně odmítla nadpřirozeno ve jménu rozumu. Dnešní filosofie však na své poslání rezignovala a zabředla do planého mudrování sama o sobě, do duchovní masturbace, která je (jako každá samohana) nutně neplodná. A strhla s sebou i humanitní vědy. Sociologové se sice stali dobře placenými hosty televizních debat, ale skutečný vývoj lidské společnosti vůbec nechápou (nikdo například nepředpověděl revoluční rok 1989 ani válku v Zálivu). Psychologie už nezkoumá tajemství duše, ale stvořila drogu dražší a návykovější než kokain – psychoanalýzu. Století psychiatrické péče nás všechny proměnilo v slintající blázny. A tak dále, a tak podobně.

Jediným východiskem je zřejmě vytvořit nový světový názor.

Jaký má být?

1. vertikálně synkretický

Nemůžeme chtít, aby pochopení jednotného světového názoru vyžadovalo stejné duchovní úsilí pro všechny. Proto musí mít pro elitu spíše podobu filosofie, vhledu, zatímco pro hlupáky podobu rituálu, víry.

Kauza: Na prahu nové renesance...

2. horizontálně synkretický

Sjednotí v sobě všechny rasové, historické i kulturní odlišnosti lidí. Musí vytvořit stejně přijatelný řád pro západní individualismus, východní kolektivismus, severní disciplinovanost i jižanskou animalitu.

světovlády stala mocensky i duchovně impotentní. Promrhala Kristův odkaz. Všechny její pokusy o vnitřní obrodu (reformace, oba vatikánské koncily) skončily fiaskem, krveprolitím, temnem. Církev nejen že není ochotná se vyvíjet a přizpůsobit „novým podmínkám věčnosti“,

Výmluvným příkladem toho, jak se dnešní křesťanství naprosto mýjí s realitou, budiž papežova „omluva“ za upálení Jana Husa (v rámci pokrytecké a vůbec hnusné módy omluv): pro klér znamenala málem revoluci a pro Čechy byla horší než nic, otvírajíc staré rány. Ó, papeži! Kdybys mlčel, mohls zůstat filosofem!

Podobné nedostatky prokazuje islám, buddhismus (s významnou výjimkou zenu, který ku podivu nabízí slibné sjednocení božství s moderní fyzikou), hinduismus i ostatní náboženství.

Nový světonázor je nutno postavit na zelené louce!

4. amorální

Morálka je soukromá záležitost každého jednotlivce. Není nic nemravnějšího než teze, že lze vytvořit jakési věčné, obecně platné zákony lidského chování (to tvrdil zejména starý prušák Kant, čímž se stal duchovním zakladatelem fašismu). Morálku lze odvodit jen z biologie. Člověku zbývá jedině přikázání: zachováš sám sebe – nejprve jako jednotlivce, pak rod, druh, biosféru a nakonec vesmír vůbec (takto hierarchicky).

5. otevřený a pružný

Nový světonázor se nesmí příliš obrnit ani změkknout. Nekřivit realitu neměnnými dogmaty, ale ani neupadnout do pasivity. Vesmír i rituály jsou nezničitelné, protože se v sobě navzájem zrcadlí. Vše se vzájemně proměňuje. Rytmus vesmíru tvaruje rituál. A naopak: vibrace rituálů rozechvívají vesmír. Platí tu obousměrná zpětná vazba.

Žádný nový poznatek se pro náš nový světonázor nestane hrozbou (jako novověká fyzika zničila křesťanství), ale obohacením a posilou. Bude umět vstřebat nejnovější vědecké poznatky stejně radostně jako mystiku, iracionálně a magii. Moderní věda je ostatně magii velmi podobná: dělají se v ní podivná „kouzla“ (Steven Hawking například ve svých vzorcích vzájemně krátí nekonečna, za což by každého studenta matematiky vyhodili od zkoušky). Ostatně jistý známý vědec mi v osobním rozhovoru prozradil, že fyzika se dnes dělá tak, že „staří vaří lektvar v kotli a mladí tak dlouho míchají, dokud se taky nenaucí vařit“.

Nový světonázor bude oporou pro každého i pro všechny. Pro ty, kdo chtějí i kdo nechtějí přemýšlet.

Příjď, mesiáši, přijď. Čekáme tě netrpělivě. ■

Foto: Jana Noseková

Petr Odillo Stradický ze Strdic (1968) se narodil v Rychnově nad Kněžnou. Nedostudoval divadelní režii na DAMU a poté vystřídal devatero řemesel. Dnes se žije jako reklamní textař a žije v Praze.

3. nový

Všechny dosavadní náboženské i filosofické systémy selhaly ve zkoušce ohněm politiky, tedy řízení lidské společnosti. Buď je východiskem absolutní anarchie, nebo světonázor, který přijme plnou odpovědnost za tvorbu a rozdělování moci. Dnešní svět praská ve švech, protože má moci přebytek (jejím nevyčerpatelným zdrojem je technika), ale lidem, kteří tuto moc uchvátili, chybí „návod k použití“. Nutným důsledkem takové bezradnosti je, že politici užívají moc sobecky – prostě proto, že jim nic jiného nezbyvá. Tak byly všechny revoluce předem odsouzené k tomu, aby ustavily vládu ještě horší, než byla ta svržená.

Nový světonázor nemůže vzniknout z křesťanství. Křesťanská církev se po dvou tisíciletích

ale (a to je mnohem horší), ani ustoupit ze svých duchovně-mocenských postů. Ohněm a mečem pyšně zahubila duchovní proudy, které byly pro vývoj lidstva mnohem slibnější, než ona sama (gnosi, novoplatonismus). Jak ponuře směšný je přívlastek „katolická“ pro toho, kdo nikoho nespojuje, ale všechny rozděluje: Katolíci bojují s pravoslavnými vinou čtyř banálních dogmat (zda je hlavou církve Kristus, či papež, zda Duch vychází z Otce, nebo ze Syna, zda je papež neomylný a – což je obzvláště pikantní – zda byla Maria počata stejně neposkvrněně jako její syn). Západní věda se ostatně přestala zajímat o celek a zaměřila se na nimránání v detailech zcela po vzoru katolické dogmatiky. Tou rozhodující událostí, od které je církev „nepoužitelná“ jakožto univerzální světonázor, bylo patrně vítězství nominalismu nad realismem v XI. století a posledním vážným pokusem obnovit ztracenou harmonii bylo české husitství, což dodávám opravdu jen na okraj této úvahy.

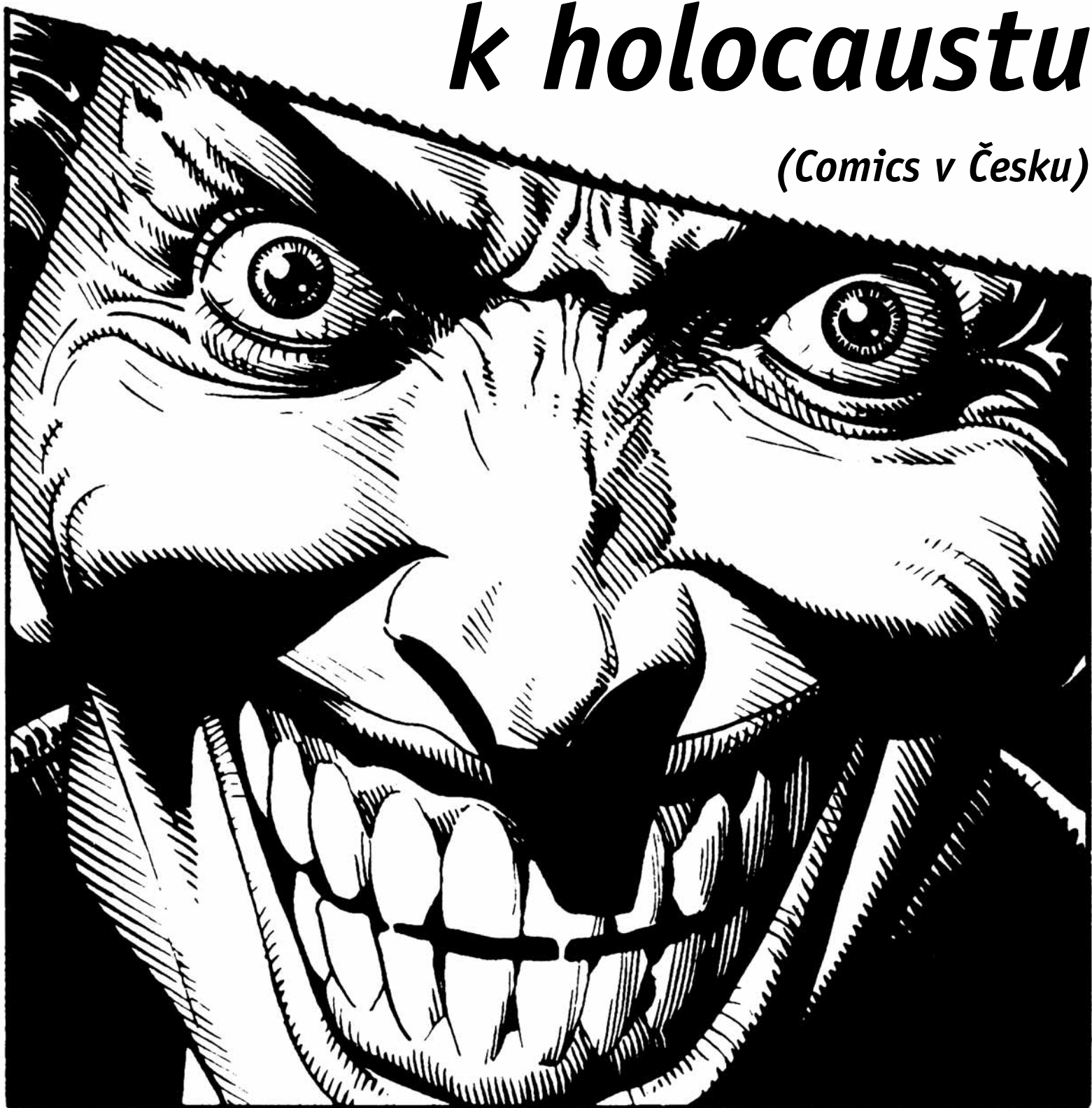
Max Cannon: Red Meat

JAROSLAV PÍŽL

Od pornografie *k holocaustu*

(Comics v Česku)

Comics je – eventuelně jsou – patrně nejkomunikativnější tištěné médium sloužící k vyprávění příběhu. Díky spojení obrazu a slova je nejkomunikativnějším výtvarným oborem a současně nejkomunikativnější vrstvou literatury.

Každý jednotlivý obrázek zpřítomňuje polaritu slova a obrazu a současně jejich jednotu. Polarita je vždy znovu překlenuta významovou koherencí slova a obrazu, jednota je vždy znovu rozrušována dvojným kódem vyjádření, dvojdmostí jazyka *comics*. Neustálý svár a opět sjednocování, a k tomu, k dovršení vši paniky, pohyb v čase. Odtud, z neustálého vzájemného průniku a vyvažování těchto tří dimenzí – obrazu, slova a času –, které se vždy znovu odehrává v každém dalším rámečku vymezujícím svět příběhu, odtud se patrně bere ona zmíněná komunikativnost apriori přítomná v samé podstatě tohoto žánru nebo – spíše – uměleckého oboru. Odtud také zřejmě vyvěrá hypnotická přitažlivost, kterou mají *comics* pro statisíce svých příznivců na celém světě.

Odtud také všechny problémy.

Přijmeme-li představu, že za svoji globální popularitu – a tím i za svůj všestranný komerční potenciál – vděčí tento obor právě své principiální *komunikativnosti*, musíme chtít nechtě připustit, že právě ona je takto nepřímo důvodem obrovské *nadprodukce*, která obor postihuje. Zdá se, že to, čím trpí žánrově spřízněné oblasti literatury a filmu, totiž zásadní podíl děl druhého či třetího řádu na celkovém počtu vy-

produkovaných titulů, platí stejně, ne-li ještě výrazněji, právě o *comics*. Avšak stejně jako detektivky, sci-fi či fantasy literatura, stejně jako akční a fantastické filmy, mají i *comics* svoji pomyslnou smetánku, tenkou vrstvu výrazných či dokonce skvělých děl, plovoucí po hladině oceánu blbin.

Pokusme se nyní alespoň v hrubých rysech postihnout, jak si stojí *comics* tady a teď, v zemi, kde tento obor jen zvolna – snad – přestává být chápán jen jako jistá forma infantilního excesu a kde díky působení předchozího establishmentu v podstatě neexistuje ani tradice *comics* jako autonomního umění, ani kultura jejich vnímání a reflexe.

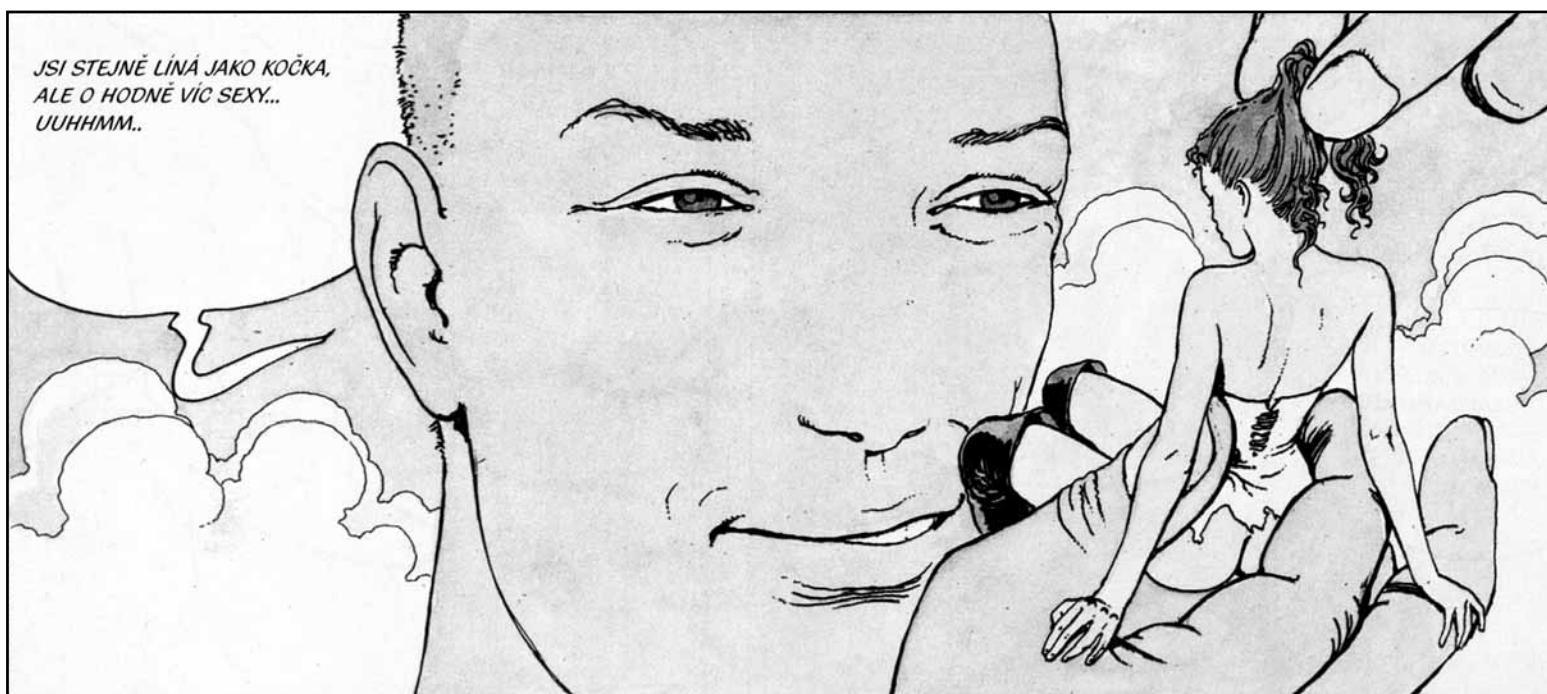
Pomineme-li *comics*, které jsou určeny našim dětem, lze poněkud zjednodušeně říci, že po vlně reprintů a řadě tu bleskově, tu volněji proběhnuvších vydavatelských kolapsů na počátku 90. let (*Kometa*, *Aréna*, produkce vydavatelství *Semic*, ostravského *S-pressu* atd.) se nová vlna editorského zájmu – a čtenářského, samozřejmě, protože z prát roku 1990 jsou již velcí hoši, kteří dětství strávili s *Asterixem*, *Tintinem* a *Duck tales* – zdvihla v této oblasti teprve v letech 1997 a 1998. Vydavatelství amatérismus příznačný pro první období byl v zásadě pryč. Ať už se kolem *comics*, které od roku 1997 vydala nakladatelství *CREW*, *Barlow comics*, *Julit* či *TORST*, objevují jakékoli otázky, týkají se již jen oboru samotného, nikoli například polygrafie.

I. XXX Comix

Tohle opravdu není moje velikost. Exemplární příklad toho, že ani *comics*, nebo možná naopak právě *comics* nevydrží všechno. *XXX COMICS* se v záhlaví prezentuje jako první *erotický comicsový časopis*. Když otočíme dál, rychle zjistíme, že slovo *erotický* působí v souvislosti s tímto magazínem jako čirý eufemismus. Příběhy, jejichž faktickými – bez ohledu na zdání – hrdiny jsou lidské genitálie a naprotá většina formálních kvazizápletek rychle spěje k jedinému typu vyvrcholení, a sice k něčímu vyvrcholení, odjakživa chápu jako *pornografii*. Jakmile se jednou shodneme na tom, že v zásadě o pornografii skutečně jde, skutečnost, že je dílem schopných profesionálů – což v případě *XXX COMICS* většinou je –, ztrácí silně na významu. Je to prostě pornografie, a není vcelku podstatné, nakolik artistní: normálně vnímajícímu čtenáři pravděpodobně způsobí lehkou nevolnost a běžný impotent, domnívám se, výtvarnou virtuozitu nevyžaduje.

Ale abych nebyl jen za pohoršeného: z toho, co jsem byl schopen z produkce vydavatelství zkousnout, jeden titul přece jen vybočuje. Je jím Manarovo album *Gulliveriana*, ironická, hravá, výtvarně vylehčeně působící parafráze *Gulliverových cest*. Postavíme-li vedle sebe tento titul a ostatní produkci vydavatelství, problém zmiňovaný výše se náhle ukáže jasněji. Autor

Gulliveriana

Guliveriany, zdá se, nemá potřebu promítat do své tvorby jakýkoli problém, týkající se jeho vlastní sexuality. Patrně z toho důvodu album postrádá rozměr patologické sprostoty jinak v *XXX COMICS* běžný.

Je tedy možné, že existují přijatelné, ba dokonce příjemné *erotické comics*, ale bude patrně smysluplnější očekávat je z míst, kde se nevolňují *eroticky poškození autoři*.

Mimochodem v *comics* má vlastně *erotický* podtext kdeco. To, že hrdinky jsou občas až nepravděpodobně fyzicky vyvinuté a čtenář je o této skutečnosti podrobně informován, je téměř součástí ilustrátorského úzu. Tento standard určitě není bez vlivu na podobu autonomního *erotického žánru* a snad i on se podílí na vyšínuté představě, že *erotický comics* by měl tedy ženskou ukázat div ne i zevnitř.

II. Barlow comics

Toto ostravské vydavatelství se zatím orientuje především na *comics* v tradičním evropském pojetí. Autoři belgické a francouzské provenience vytvořili během zhruba posledních třiceti let jakousi klasickou kontinentální pod-

bu *comics*, stále působící – či spolupůsobící – a vlivnou. Do této oblasti oboru – a do čistě komerční vrstvy této oblasti – se víceméně řadí i *Polární hvězda*, *Princ noci* a ostatní tituly u *Barlow comics* vydané. Příznačné pro tuto alba je relativně vysoké řemeslo výtvarníků, které se realizuje v sice nepříliš výrazném, ale poměrně elegantním stylu, poněkud schematické, na nejrůznějších žánrových klišé postavené scénáře a vcelku banální text. Bez ohledu na precizní, byť poněkud sterilní výtvarný jazyk tak příběhy působí – zvláště na ploše několika navazujících alb – mimořádně nařaděně. Paradoxně je tedy daleko příjemnější sledovat příběh především vizuálně a text vnímat jen pro rámcovou orientaci v ději, aniž by člověk věnoval otráskané konverzaci hrdinů mimořádnou pozornost. Zacházet s albem tímto způsobem budou však patrně ochotni jen velmi oddaní příznivci oboru.

Jako nejzajímavější z celé prozatím vydané kolekce se mi jeví první díl z renomované kriminální série *XIII* (album *Ztráta paměti*), který se zdá scénářisticky přece jen poněkud vybočovat z únavné předvídatelnosti ostatních alb.

Bez ohledu na uvedené výhrady lze však říci, že *Barlow comics* uvádí do zdejšího prostředí sice zcela konvenční – v čistě technickém, nikoli pejorativním smyslu slova – variantu *co-*

comics, avšak variantu výtvarně kultivovanou. Produkce vydavatelství má navíc význam i jako odkaz k méně uniformním dílům zmíněné provenience.

III. Crew

Bezesporu nejambicióznější a nejdůsledněji realizovaný domácí editorský projekt 90. let. A logicky také – jak jinak teď, tady – nejproblematičtější. Pro činnost vydavatelství *CREW* a stejnojmenný *comics* magazín je příznačné mimořádné zaujetí oborem a přitom – zatím – minimální schopnost a zájem prezentovat jej šřeji v jeho úžasném stylovém a žánrovém bohatství. Tíhnutí k jakémusi misionářskému syndromu – v souvislosti s prezentací *comics* – a současně elementární problémy jak s vnímáním jejich, mnohdy propastných kvalitativních rozdílů, tak s jejich věcnou reflexí. Vydavatelská aktivita, díky níž jsou na zdejší scénu uváděny některé prvotřídní tituly, a tedy z hlediska oboru smysluplná, zároveň však také mimořádně kontraproduktivní, neboť velkou částí své produkce vytváří z *comics* synonymum pro nesmyslné násilí a stupiditu. I tato krátká, obecně vedená

str. 28 (nahore) *Ztráta paměti*, str. 28 (dole) a str. 29 *Batman (Kameňák)*

charakteristika jistě dostatečně naznačuje, jak rozporuplným fenoménem *CREW* je.

Bez ohledu na ta zmíněná i všechna ostatní *proti* je tu – jak jsem již zmínil – jedno výrazné *pro*: některé skvělé comics, které péčí nakladatelství vyšly *tady, teď...* *Sin City* Franka Millera je rozsáhlým několikasvazkovým cyklem, jakousi extrémně vypjatou variací na literární *hard-boiled school* v duchu 90. let. Velký detektiv se tu sice neobjevuje, alespoň soudě podle obou vydaných epizod, a už vůbec ne *rytíř* typu Phila Marlowa, ale *jazyk*, v obou případech podstatná stavební hmota, rozhodně koresponduje. Textově a scénaristicky je v podstatě bezchybný, obojí je účelné a koncentrované. Výtvarné zpracování je fascinující – téměř nepřetržitý sled nočních scén modelovaných ostrým světlem, který připomíná proud přeexponovaných fotografií. Kresebný detail je opracován jen přibližně – zjevně stojí mimo rámec autorova zájmu, a právě rezignace na něj uvolňuje prostor velkorysému vizuálnímu gestu. Zcela souvislé vnímání příběhu je jen občas narušeno

problematicky působící kompozicí figury nebo lehkou nedůsledností v celkové stylizaci. Miller-scenárista je přece jen o něco suverénnější než Miller-kreslíř. Bez ohledu na tyto z hlediska celku nikoli podstatné vady představuje *Sin City*, tento opus plný vášně, brutality a bezvýhodnosti, kvalitu v oboru i žánru mimořádnou a je jedním z nejvýraznějších comics devadesátých let.

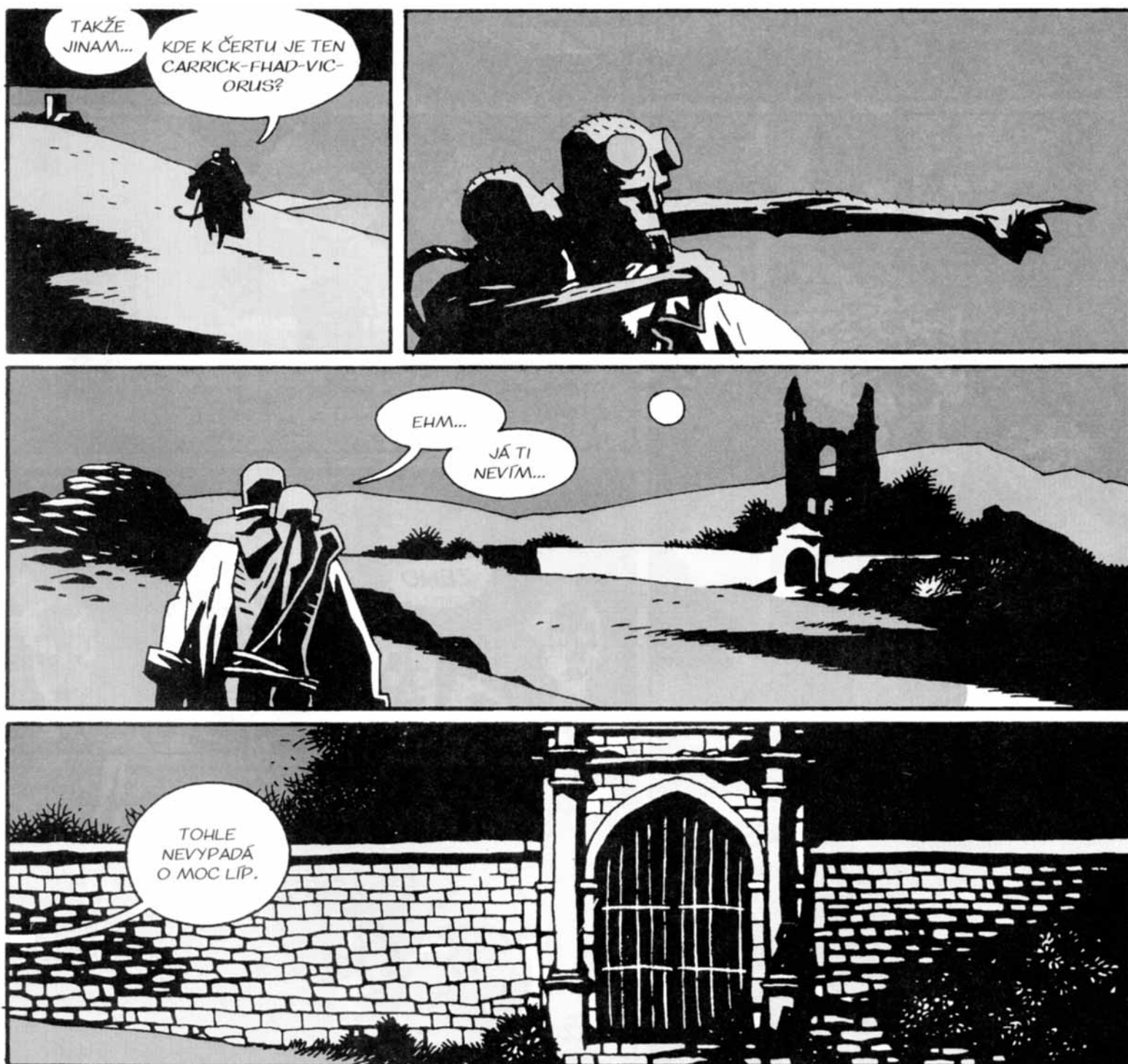
Hellboy. Autor Mike Mignola, jeden z několika málo skutečně svrchovaných autorů působících v oboru. Scenáře příběhů *Hellboye*, exorcisty a detektiva v jedné osobě, původně ďábla, nyní takřkajíc na druhé straně barikády, vykazují podobné kvality jako *Sin City*. Vliv lakonického jazyka a věcně vyprávěných příběhů literární tvrdé školy je nepřehlédnutelný, avšak *Hellboy* navíc obsahuje *humor*, jemný, avšak zřetelný sarkasmus autora vůči žánru, který se promítá do neotřesitelného klidu hlavního protagonisty a odlehčuje jinak velmi ponurou atmosféru. Vlastně celý *Hellboy*, vše, paradoxně včetně titánských pěstních soubojů, má jakýsi

vnitřní *klid*, jakousi *pomalost*. Vyvěrá jednak ze zmíněného zadního plánu scénáře, především však z jedinečné výtvarné kvality díla. Mignola znovuoživuje – tak jako to před ním dělal skutečný demiurg oboru *Jack Kirby* – tu *kresbu*, kterou výtvarné umění ještě v 19. století vyznávalo a na kterou v průběhu 20. století rezignovalo. Linie tu není bezobsažnou čarou rutinéra, jak je to v oboru běžné, přestává být pouhým konvencionalizovaným znakem tvaru, ale skrze jedinečnou dynamiku tahu opět zprostředkuje informaci o hmotě a hmotnosti: kámen, dřevo, látka, jejich stáří, fyzikální stav: to vše je prostřednictvím letmé zkratky, několika přesně umístěných doteků tužky konkrétně sdělováno oku diváka. A je to právě tato konkrétnost, a přesná, jakoby gravitaci podřízená kompozice figury, co činí Mignolova *Hellboye* tak sugestivním.

Comics scénaristicky přijatelných a současně mimořádných svým výtvarným zpracováním vyšlo v *CREW* víc. Bollandův *Batman* (příběh s ná-

Wolverine/Zealot: Zlatý věk

Hellboy

zvem *Kameňák*), pro něhož je příznačná analytická preciznost kresby, další *Batman* (album *Rozsudek nad Gothamem*), jehož autorem je opravdu fenomenální Simon Bisley, virtuos přesvědčivě naplňující pojem *eklektismus* novou kvalitou, nebo práce mně jinak neznámého Trivise Charesta (*Wolverine/Zealot: Zlatý věk*), takto výjimečná ukázka i v detailu neuvěřitelně korektního realismu. Podrobněji se zabývat těmito, eventuelně několika dalšími konkrétními tituly, které přesahují obvyklý kvalitativní stan-

dard produkce vydavatelství, by, myslím, znamenalo dostat se již mimo záměr této zprávy.

IV. Maus

Prestižní pražské nakladatelství *TORST*, které se orientuje – nejenom – na vydávání děl renomovaných autorů moderní literatury, vy-

dalo v roce 1997, pro zdejší veřejnost možná poněkud překvapivě, renomovaného autora comics. Spiegelmanův *Maus* sice měl v té době již jedenáct let po své americké premiéře, avšak na jeho kvalitě a významu těchto jedenáct let nikterak neubralo. Jde především o ono mnohokrát komentované – na prvním místě i v díle samotném – *zpřístupnění* látky holocaustu té části světové veřejnosti, která by jiné formě ztvárnění tohoto tématu věnovala patrně pozornost pouze povrchní. Nebude snad bez zajímavosti

pokusit se alespoň zběžně naznačit, čím je vlastně toto zpřístupnění umožněno.

Stejně významným bodem jako samo téma holocaustu je právě Spiegelmanův klíč k otevření tohoto tématu – radikální transpozice, v jejímž rámci se z Židů stávají myši a z Němců kočky. Výše zmíněné zpřístupnění dotyčného tématu je jedním z následků uplatnění této stylizace. Nahrazení lidských hrdinů zvířaty neutralizuje emocionální distanci, kterou holocaust svou hrůzností navozuje: víme sice, že nejde o bajku, nicméně tato rovina působí.

Rozhodneme-li se však, že se budeme soustředit na samotný vizuální styl comicsu, posouvá se vnímání díla rázem ještě do jiné roviny: Židé a Němci se ocitají v druhém plánu, a před námi se otevírá nové a originální comics-univerzum – groteskní a o nic méně děsivý

svět, v němž kočky stížené šílenstvím systematicky vybíjejí národ myši, a v mučivé polaritě běsnění a pokory se naplňuje archetypální vztah pronásledovatele a pronásledovaného, kočky a myši.

Nejen napětí mezi těmito vrstvami celého tvaru, ale i kontrast mezi tragickou povahou látky na jedné straně a nepatetickým, civilním gestem Spiegelmanovy kresby na straně druhé, a zcela jistě i pochybnosti o sobě a o díle, které do něj sám autor organicky zabudoval, to vše spoluvytváří onen zneklidňující a fascinující celek, jímž Maus je.

Od XXX COMICS k Maus, to mohl být také titul tohoto textu. Stejně jako o podání rámcové zprávy o tom, jak si stojí comics tady, teď, šlo totiž i o pohyb jakousi uvažovanou kvalitativní

hierarchií od pomyslné nuly nahoru. Tento text není a ani nechtěl být vyčerpávajícím výčtem vydavatelských aktivit v oboru, šlo spíše o to zaznamenat ty nejvýraznější a především pokusit se věnovat této oblasti poněkud jiný pohled, než je ten obvyklý, to jest pohled optikou vývojových přehledů oboru a faktografie. Když otevřete sešit comics, přece jen o něco dříve vidíte, než čtete – odtud důraz na výtvarnou stránku komentovaných děl.

Zdejší zájemci již měli příležitost zjistit nejen jak dementní, ale i – byť v menší míře – jak působivou a silnou záležitostí může comics být, jak fascinující mohou být vizuální vesmíry vyprojektované jeho mistry. Avšak Gimenez, Pratt, Moebius, Segrelles, Kirby, Corben – tyto světy jsou (v české verzi) teprve před námi. ■

str. 32 Sin City, str. 33 Maus

PETR KOŤÁTKO

Paradox jednání podle pravidla

Saul Kripke: „Nejradikálnější a nejoriginálnější skeptický problém, s jakým se filosofie dosud setkala.“

Pozůstalost po Ludwigu Wittgensteinovi obsahuje poněkud znepokojivou položku, vymezenou (zhruba) paragrafy 139 až 242 *Filosofických zkoumání*. Jde o proslulou úvahu o jednání podle pravidla („rule-following“), které v určité fázi ústí do tak zvaného skeptického paradoxu. Kdybychom přijali skeptický paradox jako svou konečnou pozici, museli bychom pojem pravidla a jednání podle pravidla prohlásit za prázdnou fikci. Diskuse o významu tohoto momentu Wittgensteinových úvah a samozřejmě o tom, jak vyřešit či zneškodnit nebezpečný paradox, nabraly na síle počátkem 80. let zásluhou Kripkeho knihy *Wittgenstein o pravidlech a soukromém jazyku* a pokračují dodnes. Pokusím se zde popsat dva z mnoha způsobů jak navodit skeptický paradox, stručně (a s jistou rezervou) naznačím řešení, které se běžně považuje za wittgensteinovské... a to je asi tak všechno, co se dá stihnout v krátké stati.

I. Číselná řada, drzý fracek

Následující dialog je volnou parafrází některých pasáží Wittgensteinových *Filosofických zkoumání* a *Poznámek o základech matematiky*.

Učitel: 2, 4, 6, pokračuj.

Žák: 8, 10, 14, 18...

Učitel: 5. (otevře notes)

(Tady měl rozhovor skončit. Učitel se však nechá vtáhnout do debaty.)

Žák: Zase?

Učitel: Správně bylo: 8, 10, 12, 14 a tak dále.

Žák: Jak to?

Učitel: Prozrad' nám, podle jakého pravidla jsi postupoval.

Žák: Přičítej 2 až do 10, pak přičítej 4. (smích v předních lavicích)

Učitel: Správně bylo: přičítej 2.

Žák: Proč zrovna to?

Učitel: Když jsem řekl „pokračuj“, znamenalo to samozřejmě: pokračuj pořád stejně.

Žák: Jinými slovy: pořád podle stejného pravidla?

To je učitelův konec. Výrostek bude samozřejmě tvrdit, že pokračoval podle stejného pravidla (totiž: přičítej 2 až do 10, pak přičítej 4) a že učitelova úvodní řada (2, 4, 6) je stejně dobře slučitelná s jeho pravidlem jako s učitelovým.

Ujasněme si rozsah katastrofy. Žádná učitelova řada (může si popsat třeba dvě tabule!) není dost dlouhá na to, aby připouštěla pouze jedno pokračování. Naopak každá je slučitelná s nekonečným počtem pravidel, z nichž každé předepisuje jiné pokračování: stačí si uvědomit, že na místě čísla 4 v žákově pravidle mohlo stát jakékoli jiné číslo a na místě čísla 10 jakékoli číslo větší než 6. A jakákoli řada čísel je zdůvodnitelná jako pokračování jakékoli řady: vždycky najdeme nějaké pravidlo, které bude splňováno oběma řadami, jinými slovy: pravidlo, které ospravedlní jednu řadu jako regulérní rozvíjení druhé.

„Jak mohu jednat podle pravidla, když koneckonců cokoli udělám, může být interpretováno jako jednání podle pravidla?“ (L. Wittgenstein, *Poznámky o základech matematiky I*, par. 38).

II. Lekce sčítání

Číselné řady jsou (už vzhledem ke své nekonečnosti) nevyčerpatelným zdrojem zábavy a poučení, ale přejděme na pole teorie významu. Otázku „co určuje rozvoj číselné řady“ vystřídá otázka „co určuje význam jazykových výrazů“, ale jinak se toho moc nezmění. Násle-

dující úvaha pochází od amerického logika a filosofa Saula Kripkeho. Kripke ji skromně podává jako interpretaci Wittgensteina: proto se setkáme i s označením Kripkensteinův argument. Jedinou postavu, která v úvaze vystupuje (Kripkensteinovu oběž), si pracovně označíme jménem P.

P se rozhodne vytvořit si vlastní jazyk a v rámci tohoto projektu by si rád zavedl znak „+“ pro označení matematické funkce sčítání. Uvažujme o jeho šancích. Může si napsat na papír rovnice jako $2+2=4$, $2+3=5$ atd. (za oba výpočty vděčím Martinu Pluháčkovi) a zavázat se užívat znak „+“ nadále stejným způsobem. Jak můžeme tušit z předchozí kauzy, žádná konečná řada takových příkladů nestačí k tomu, aby jednoznačně určila význam symbolu „+“. Kripke to demonstruje takto: dejme tomu, že v P-ových rovnicích se nalevo od „+“ dosud nevyskytlo číslo větší nebo rovné 57 (koho irituje 57, až si dosadí své oblíbené číslo). Pak nám nic nebrání chápat jeho rovnice například jako ztělesnění (exemplifikaci) funkce, která pro všechny dvojice čísel, z nichž každé je menší než 57, dává stejný výsledek jako sčítání, zatímco pro všechny ostatní dvojice dává výsledek 5. Tuto deviantní funkci bude nadále označovat jako Pluháčkovo sčítání.

P se odhodlá k druhému pokusu: nyní se bude snažit vymežit význam znaku „+“ nějakou definicí, která nepřipouští funkci typu Pluháčkova sčítání (logikové mu mohou doporučit Peanovy axiomy pro sčítání): k tomu ale musí použít dalších výrazů, jejichž význam musí být zase něčím určen, což otvírá prostor pro nové manévry ve prospěch Pluháčkova sčítání. Vhodnou interpretací výrazů užitých v P-ově definici snadno dosáhneme toho, že definice přiřazuje symbolu „+“ nikoli klasické, ale

Pluháčkovu sčítání. P se bude bránit tím, že výslovně udělí své definici takovou interpretaci, která vyloučí Pluháčkovu sčítání, my na to odpovíme takovou interpretací této interpretace, která nás vrhne zpět k Pluháčkovu sčítání a tak dále. Protože P-ovy pokusy zafixovat význam své definice nemohou pokračovat donekonečna, nezbyvá mu než přiznat, že určitost jeho definice visí ve vzduchu (nestačí ani na to, aby vyloučila Pluháčkovu sčítání!). Kdybychom chtěli zkrátit P-ovo trápení, mohli jsme mu říci hned na začátku: „Dávej mi pravidel kolik chceš – já ti dám pravidlo, které odůvodní mé užívání tvých pravidel.“ (L. Wittgenstein, *Poznámky o základech matematiky I*, par. 113).

III. Co s tím?

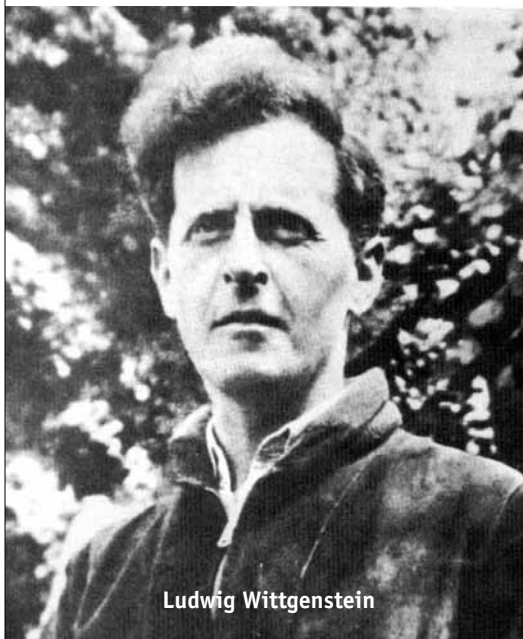
Kripke chápal svůj argument jako důkaz nemožnosti soukromého jazyka: v P-ově jednání ani v jeho definicích nenajdeme nic, co by jednoznačně určovalo pravidla užívání výrazů jeho (zamýšleného) jazyka, a tedy jejich význam. Problém je v tom, že argumenty, které nám dobře posloužily proti tvůrci soukromého jazyka, se nezastaví ani před autoritou jazykového společenství. Počet možných interpretací jednání se jistě nesníží, když zvýšíme počet jednajících individuí; a každý pokus zafixovat jednu z těchto interpretací (například explicitní formulací pravidla) může být stejně jako předtím interpretován nekonečně mnoha způsoby. Nepomůžeme si, když budeme poukazovat na to, že v jazykovém společenství si individuum může ověřit správnost svého užívání jazyka (a tedy i správnost své interpretace pravidel) na reakcích svého okolí: jakákoli reakce ostatních je slučitelná s různými interpretacemi bez ohledu na to, kolik se na ní podílí lidí.

Začali jsme rozvíjením číselných řad, přešli jsme k pravidlům užívání jazykových výrazů, a zdá se, že nám nic nebrání uplatnit Kripkensteinův argument na jakýkoli druh norem: na estetické kánony, na paragrafy trestního práva, na mravní imperativy. Ať se obrátíme kamkoli, vychází nám, že „žádné pravidlo nemůže určit žádný způsob jednání, protože jakýkoli způsob jednání můžeme uvést do shody s pravidlem“. A samozřejmě: „Pokud se jakýkoli způsob jednání dá uvést do shody s pravidlem, dá se uvést i do rozporu s ním.“ (L. Wittgenstein, *Filosofická zkoumání*, par. 201). Pak ovšem všechny řeči o pravidle ztrácejí smysl: naše cvičení ve skeptické argumentaci nás dovedlo až k bodu, z něhož se sám pojem pravidla a normativity jeví jako prázdná fikce, a jakékoli sankce za po-

rušení pravidel působí jako pustá zvůle. Otázka zní, kde se stala chyba.

IV. Wittgensteinovo řešení

Jestliže jakékoli chování a jakákoli formulace pravidla připouští nekonečný počet interpretací, je jasné, že chování ani definice nemohou v poslední instanci fixovat pravidla prostřednictvím interpretace. Měli bychom tedy hledat nějaký elementární způsob rozumění pravidlu a jednání podle pravidla, který nepředpokládá interpretaci. Touto nejhlubší bází fungování pravidel nejsou podle Wittgensteina intelektuální akty, ale osvojené způsoby jednání zakotvené v životní formě, kterou sdílíme s ostatními členy společenství. (Wittgensteinova „form of life“ v sobě spojuje obecná schémata jednání,

Ludwig Wittgenstein

způsoby členění reality, principy identifikace předmětů, způsoby vyhodnocování zkušenosti při získávání informací, specifický smysl pro kontinuitu atd.) Základní způsob dodržování pravidla nespočívá v racionálním rozhodování o tom, jaké pravidlo se vztahuje na danou situaci a jaké jednání nám pro tuto situaci ukládá, ale ve spontánním uplatňování navykklých způsobů jednání. „Když jedním podle pravidla, nevolím. Podle pravidla jedním slepě.“ (Wittgenstein, *Filosofická zkoumání*, par. 219).

Fakt, že členové společenství sdílí jisté formy jednání a jistý smysl pro kontinuitu v jednání, se nedá vysvětlit z toho, že dodržují stejná pravidla, ale právě naopak: sama idea pravidla a závaznosti je možná jen na základě elementární shody v jednání. Pravidla (a jejich případ-

né interpretace) nevisí ve vzduchu a mohou regulovat jednání jen díky tomu, že jsou obklopena navykklými způsoby jednání a spolu s nimi zakotvena v určité životní formě. Teprve na této půdě může být interpretace pravidel něčím jiným než nahodilým výběrem jedné z nekonečného počtu možností: sdílená životní forma způsobuje, že jsme nakloněni přijímat některé interpretace jako přirozené, zatímco jiné vůbec nevstupují do hry.

Ten, kdo trvale inklinuje k užívání matematických symbolů ve stylu Pluháčkovu sčítání nebo k rozvíjení číselných řad po vzoru žáka z úvodního dialogu nebo ke klasifikacím zvířat po způsobu „jisté čínské encyklopedie“ (kterou Foucault cituje z Borgese na začátku knihy *Slova a věci*), evidentně nesdílí naši životní formu: patří k jinému „druhu“ s jiným členěním skutečnosti, s jinými vzorci jednání, s jiným smyslem pro kontinuitu, a (v důsledku toho) s jiným typem pravidel.

V. Skeptikovo poslední slovo

Netroufám si odhadnout, zda se čtenář spokojí s tímto řešením. Možná mu na něm bude vadit, že nevyvrací skeptický argument: jenom ho odklízí ze stolu pomocí „předzjednané harmonie“ v jednání, kterou předpokládá jako „primitivní fakt“, a tak ji vyjímá z dosahu jakékoli skepse. Za druhé čtenáři nemusí být milé, když se pravidla zachraňují na jeho úkor: mám na mysli předpoklad, že jeho oddanost určitým schématům jednání ho činí slepým ke všem „rušivým“ interpretacím. Anebo čtenář naopak připustí, že jistý stupeň slepoty patří k jeho civilizačním povinnostem; pokud jde o žáka z úvodního dialogu, navrhne mu jako neúprosný ochránce naší životní formy nejen pětku z matematiky, ale i sníženou známku z mravů.

(Faktická poznámka: Podle některých pramenů byl Wittgenstein donucen opustit místo učitele v Trattenbachu kvůli fackování žáků.)

LITERATURA:

L. WITGENSTEIN, *Filosofická zkoumání* (překlad J. Pechar), Filosofia, Praha 1993

L. WITGENSTEIN, *Remarks on the Foundations of Mathematics*, Oxford, Blackwell 1956

S. KRIPKE, *Wittgenstein on Rules and Private Language*, Blackwell, Oxford 1982

Další literaturu viz v autorově stati

Wittgenstein a karteziánský subjekt, Filosofický časopis 3/1992

(Dichtung und Wahrheit)

Vzhůru Moravo!

Poté, co úplně bez povšimnutí prošla skvěle zorganizovaná akce moravských poslanců, kteří pět let ve sněmovně nepromluvili ani slovo na protest proti české zpučnosti, došlo k nehoršímu. Brněnský Památkový ústav dal hraniční hrad bitovský spolu s vranovským zámekem k dispozici elitní rotě Nebeské šlehy, složené výhradně z moravských boje-, ryku- a krvechtivých umělců, kteří již vypracovali plán bleskového zabrání strategicky významného města Pelhřimov. „Prča skončila!“ řekl nám mluvčí falangy, televizní režisér JIŘÍ ŠIMÁČEK (obr. 1). Další unikátní snímky zachycují některé významné moravské umělce během tvrdého polního výcviku.

Zpěvák a performer Marek Pražák (obr. 2), hudební skladatel Martin Dohnal (obr. 3), výtvarník Jiří Surůvka (obr. 4), básník Jiří Kuběna (obr. 5).

Dvě zbrusu nové kompaktní desky s písněmi otextovanými a nazpívanými PAVLEM DOSTÁLEM zatím nepůjdou do prodeje. Proč?

„Protože teď není na mé protest-songy ten správný čas,“ říká Dostál, „jsem zatím ještě pořád ministrem kultury, to znamená, že kulturu řídím, nikoli vytvářím. Ale počkejte, jen co se to tady po mně pokusí dirigovat někdo jiný, pak vám všem ukážu, co jsem zač!“

Tudy na to!

Cestu všem hostům, které VLADIMÍR JUST a JAN REJŽEK nikdy nepustí ve své Katovně ke slovu, ukázal 30. ledna v pořadu podobného ražení, totiž v Nedělní partii, žurnalista J. X. Doležal. Když Stanislav Volák a Zdeněk Škromach sebestředně žvanili a žvanili, vytáhl dotyčný útočnou dýku ze solingenské oceli a jal se jí tlouci o pódium, domáhaje se tak slyšení. A ejhle – hned mu pan Škromach věnoval pozornost. Ani nemusel Doležal vytahovat nabitý revolver z rukávu.

Jiné, snad ještě účinnější řešení naznačuje Božena Němcová ve své pohádce Neohrožený Mikeš, jejíž hrdina – vysloužilý voják – popadne nepřijemného trpaslíka za plnovous a smýkne jím o zed. Ten se změnil v čarodějnicu a s žalostným klenutím zmizí. Pokud se takový kousek některému z příštích hostů Katovny povede – lhostejno zda s Justem či Rejžkem –, má v redakci Neonu schovaný hodnotný dárek.

Na otázku, co říká policejním protokolům otištěným v posledním loňském čísle Neonu (č. -1), KAREL GOTT odpověděl našemu spolupracovníku Josefu K. pouze toto: „Jsou to padělky, nepovedené, hloupé padělky, vytvořené někým, kdo o mně nejspíš vůbec nic neví. Nikdy jsem nevystupoval v pláštěnce!“

„Ani z tramvaje?“ zeptal se Josef K. „Zapište si: všechno, Lukeš, Prokeš, expozice i ta tramvaj, všechno je komplot!“ prohlásil Karel Gott.

Čeští surrealisté prý nedávno vyloučili ze své skupiny básníka JOSEFA JANDU, jenž byl přistižen, jak z obchodního domu Kotva vynáší kazetu s nahrávkami skupiny Šlapeto. Jandova výmluva, že šel kazetu hodit do Vltavy, nebyla přijata.

Fotografie: Daniela Dostálková

V pravidelné rubrice pražského Kudykamu Svízele žití si povzdechli literární kritik VLADIMÍR NOVOTNÝ nad opětovným zdražováním energie:

„Pracuji v oboru humanitních věd, rozumíte mi? Měl jsem přesně rozpočítané kilowatthodiny na počet recenzí, které je potřeba každý měsíc napsat, abychom mohli topit i přes noc. Nová situace znamená jediné: musím psát více než dosud, a pochopitelně mě jímá obava, aby se na trhu vůbec objevilo dosti nových knih.“

Dopisovatelka časopisu Story se táže spisovatelky ALEXANDRY BERKOVÉ:

„Co nejvíc nesnášíte?“

Alexandra Berková odpovídá:

„Předstírání. Když amatér předstírá profesionalitu, když předstírám, že pečuju o svého muže, a on předstírá, že mě miluje.“

Dopisovatelka: „Znamená to, že – vy jako pečovatelka a váš muž jako milovník – jste amatéři?“

Spisovatelka (klepe si na čelo): „To je ale blbá otázka.“

Dopisovatelka: „Tak tedy: Co byste chtěla vzkázat národu?“

Spisovatelka: „Že Uhl a Rychetský mě štvou.“

Mládež opět povede Brno

Skvělou tradici z padesátých let hodlají ve spolupráci s městskou radnicí obnovit nadějní literáti z moravské metropole. Mnozí z nás ještě pamatují, jak kdysi začínající dramatik Jaroslav Dietl zastavil v rámci jednodenní akce Mládež vede Brno rázným gestem šalinu na lince číslo 4 a převzal od užaslého tramvajáka řízení. Nuže, něco podobného vypukne pod Petrovem 12. března 2000. Básník MARTIN J. STÖHR bude obsluhovat velký vodovodní kohout v čistítku odpadních vod v Pisárkách, DALIBOR „KAŇAS“ MAŇAS bude soustružit v chráněné dílně ve Starém Lískovci drobné upomínkové předměty propagující moravský folklor, FRANTIŠEK SCHILDBERGER zasedne do ovládací kabiny jeřábu, zkrátka každý přiloží ruku k dílu. Čas však nezastavíš. Zatímco v padesátých letech se takové záležitosti říkalo brigáda, současnost pro ni má slovo – happening.

Máme Nové léto, máme radost, že ještě pořád žijeme. Začnu tedy z komínku, který mi v Akademii pomohl vybrat pan Padevět, tím nejradostnějším: Bilingvním vydáním WILLIAM SHAKESPEARA. **Sen noci svatojánské – A Midsummer Night's Dream** je prvním svazkem projektu hodného označení za vrchol současné české kultury literární i knižní. Profesor Martin Hilský vydává v Torstu postupně jednotlivé svazky Shakespearova díla ve svém novém překladu, paralelně s anglickým originálem, s obšírnou úvodní studií o textu a jeho kontextech a s vysvětlivkami ohledně staré angličtiny i ohledně významů a symbolů v textu zašifrovaných (zvláště na erotické dvojsmysly rád upozorňuje pan profesor Hilský a převádí je do jazyka českého s neodolatelnou kombinací noblesy i peprnosti). Po *Snu noci svatojánské* vyšly ve stejné lahodné úpravě *Sonety* a nejnověji *Kupec benátský*. Zdá se, že český čtenář na takto prudké zvýšení normy toho, jak má vyhlížet prezentace klasického, „kanonického“ literárního textu, slyší: *Sen noci svatojánské* už má dotisk.

Když jsme v té angličtině: Můj bratr vyrábí či vymýšlí české titulky k anglofonním filmům. Těsně před závěrem roku 1999 dostal vysokošpěchající zakázku – film s názvem *Konec světa*. Hollywoodské hatlamatla na motivy Apokalypsy, v roli hrdinného bojovníka s Antikristem ipsissimus Arnold Schwarzenegger. „Tak takovou sračku jsem ještě nepřekládal,“ děl Petr, „je to fialovej hnus.“ Ovšem: Kdo by nechtěl vydělat na mileniárních náladách. Když astrologové z novinových příloh, když sektáři, proč ne i filmoví producenti, proč ne i seriózní vědci, kteří také potřebují vyspravit rozpočet. Knih o apokalypse i Apokalypse je (ne)požehnaně a kniha amerického historika EUGENA WEBERA **Apokalypsy** (Nakladatelství Lidové noviny, edice s příznačným názvem 21) vypráví o tom, že knih o apokalypse i Apokalypse je (ne)požehnaně. To je bohužel právě tak všechno, co se od profesora Webera dozvíme: Sice na stránky své knihy nasypal množství údajů o tom, kdo kdy a co o blížícím se konci světa nebo počátku nového věku řekl nebo napsal, ale jemu samému všechn ten materiál, shromažďovaný jistě mnohem delší dobu a s větší pílí, než jakou a s jakou hollywoodaně vymysleli a zrobili svůj *Konec světa*, nebyl k ničemu. Interpretace, výkladový klíč, totiž schází. Eugen Weber vypočítává proroky, sektáře a chiliasty od starozákonních Židů až k postmoderním sektám počítačo-

vým a kroutí nade všemi osvícensky hlavou: Taková pošetilsto! Ubohé lidstvo, jež po celé své dějiny věří, že „ono něco přijde“, a ono pořád nic nepřichází. – Zajisté. Lidé věřili a věřívají šlencům či hlupákům a ve jménu blížících se přelomů se dopustili nesčetných pošetilsto. Ironie vševědoucího a vševiděvšího racionalismu však není schopna k odvěkému lidskému sklonu „vidět konec za dveřmi“ přistoupit blíže, porozumět mu a vyložit, co z něj plyne pro člověka, pro kulturu a pro dějiny. – Zajisté. Tváří v tvář prodavačkám v koloniálu, které krájejíce salám rozprávějí o Nostradamovi (zažil jsem loni, 30. 12. 1999, v obci N. na Vysočině), je trochy ironické racionality zapotřebí. Tváří v tvář vědcům, kteří svou scientia mylně pokládají za sapientia, se však chce zvolat: A jste si opravdu tak jisti, že TO už v nějaké podobě nepřišlo?

Pryč, pryč od univerzálních problémů lidstva, pryč někam, kde je útulno a milo. Z globalismu – kam jinam než k regionalismu. Knihu kupectví Academia chová regál, ba celou polomístnost, s názvem Regionalistika. Můžete zde najít – jistě, nikdo vám nezaručí, že všechno, ale rozhodně mnohé z toho, co vydaly po českých a moravských vlastech městské úřady, okresní muzea a okrašlovací spolky; malé i větší publikace a sborníčky o historiích lokalit, domů, kostelů a synagog, o regionálních autorech a o pobytu „velkých“ autorů v regionech. O tom, co dává kraji, koutu a městu tvář, co z něj činí domov. Kniha k referátu, o níž si takto připravuji půdu, by v regionalistice ležet mohla – ale našel jsem ji v oddělení světové beletrie. To je vůbec ideální případ: Autor, dílo a případně i nakladatelství, pevně tkvící ve svých lokálních kořenech, ale z nich vyrůstající k obecné platnosti. JOHANNES URZIDIL, kniha nazvaná **Poslední host – Der letzte gast** a nakladatelství Srdce Vltavy takovým případem jsou. Urzidil je v běžném povědomí spojen s německožidovskou Prahou. Méně se ví, že ve 30. letech pravidelně pobýval a svůj domov, přesněji u tohoto světoběžníka jeden z domovů, našel v šumavské obci Josefodol. Nejen pobytem, nýbrž i svými povídkami a eseji, věnovanými Šumavě, se Urzidil z vlastního rozhodnutí vřadil do často opovrhované a dnes znovuobjevované šumavské literatury. Říci „šumavská literatura“ je ale málo. Pod jednou regionální střechou totiž přebývají autoři velmi různých naturelů. Symbolicky by je bylo možno rozčlenit podle řek, jež ze Šumavy vytékají a svými

Foto: Ondřej Němec

Martin C. Putna (1968) vystudoval na FF UK rusistiku a klasickou filologii. Nyní na fakultě sám přednáší, příležitostně píše knihy (*My poslední křesťané, Rusko mimo Rusko, Kniha Kraft, Česká katolická literatura 1848-1918*) a čeří hladinu literárněkritického rybníka. Žije v Praze a Zalužanech.

údolními vytvářejí základní komunikační linie. Podél toku každé z nich jako by se houfovali autoři podobného zaměření. Na Úhlavě, tedy přibližně od Železné Rudy k Nýrsku a ke Klattovům, kraluje duch Hanse Watzlika, duch šumavského německého patriotismu a – s během dějin stále silněji – protičeské agresivity. Linie Otavy a Vydry (Modrava, Srní, Rejštejn, Sušice) je literárně spojena s Karlem Klostermannem a s jeho ústředním tématem, s bojem člověka a živlů. Všichni další autoři přicházející do tohoto prostoru volky nevolky následují Klostermanna. I Váchalova *Šumava umírající* i Justova „Šumava bojující“ (tak ji nazýváme pracovně, neboť Vladimír Just své šumavocentrické knižní dílo teprve chystá) vyprávějí jinak o témže. A konečně údolí Vltavy, od Horní Plané k Vyššímu Brodu a rožmberským državám, je krajem Adalberta Stiftera, krajem idylly a mírného soužití lidí rozličných jazyků i mravů. A k této Šumavě se přihlásil velký smířova-

Foto: Ondřej Slabý

tel Urzidil. Jak místně, neboť jeho Josefodol ležel několik kilometrů jižně od Horní Plané, tak tematicky. První povídka ze souboru *Poslední host Černopláštník* proměňuje samého Stiftera v literární postavu, další texty pak, psané už v exilu po roce 1948, připomínají Šumavu starou, Šumavu, kde se přes všechnu tvrdost dalo žít. Dalo – a už nedá. Je symbolické, že nakladatelství, které sestavilo Urzidilovy šumavské texty v jeden celek a vydalo je v bilingvní německo-české podobě, doplněné navíc o literárněhistorické studie, dokumenty a fotografie k Urzidilově šumavské etapě a dokonce o mapu (admirandum et imitandum!), vzniklo z nadšení nových regionálních buditelů, usazených – v témže kraji smířlivosti, v Horní Plané.

Co by byly Čechy bez českých Němců. Byla tu řeč o Stifterovi a Urzidilovi, pokračujme historikem FERDINANDEM SEIBTEM. Překladem jeho monografie **Karel IV., císař v Evropě** (1346-1378) si Nakladatelství Lidové noviny získalo větší zásluhu než Weberem. Ne že by Seibt objevoval výrazně nové skutečnosti, je daleko spíše syntetikem a v první kapitole, přibližující Karlovo 14. století, dokonce popularizátorem. Líčí však Karla IV. z pohledu, který je u nás dosud neobvyklý: Ne tolik jako patrioticky cítícího vládce českého království, nýbrž jako zaníceného šachistu, jehož hrací deskou je celá Evropa. Čeští starovlastenci mohou být pobouřeni, dočtou-li se, kterak si Karel v posledních letech života oblíbil jako své sídlo místo

Prahy Tangermünde, město na západ od Berlína. Kdo je však připraven a ochoten nechat si nabourávat ustálená schémata, nechť vezme a čte. Seibt je coby český Němec a dlouholetý ředitel mnichovského Collegium Carolinum přirozeně zaujat epizodou Karlova pokusu „probourávat se“ zákupy jednotlivých území do prostoru západně od českých hranic a vytvářet tam nový útvar s názvem – Nové Čechy. „Nové Čechy“ zůstaly snem, koneckonců stejně jako celá Karlova koncepce křesťanské evropské říše pod žezlem Lucemburků. Škoda jen, že se Seibt drží tak striktně „politických dějin“ a jen velmi zběžně se dotýká duchovního zázemí jako koncepcí a snů. Český čtenář má naštěstí k dispozici vynikající monografii Zdeňka Kalisty *Karel IV. – jeho duchovní tvář* (1971), která může k Seibtovu dílu sloužit jako potřebný doplněk.

„Sen“ je asi dobré tertium comparationis pro přechod k další knize. Německý teolog a religionista HANS KÜNG je velký snivec. Co je jeho *Prohlášení ke světovému étosu* jiného než sen, nerceme-li utopie? Velmi mnoho snivého je přítomno i v řadě knižních rozprav, které Küng vedl s význačnými religionisty o „stejném a jiném“ v křesťanství a dalších světových náboženstvích. Česky je vydává Vyšehrad. Po svazcích o hinduismu, buddhismu a islámu vyšla kniha napsaná ve dvojici s JULIÍ CHING a pojmenovaná **Křesťanství a náboženství Číny**. Paní Ching a Hans Küng postupně probírají jednotlivé součásti toho, co profesor Oldřich Král nazval tak výstižně „trojnožkou čínského myš-

lení“ – konfucianismus, taoismus a buddhismus. Ching referuje „jak to je“ a Küng se pokouší formulovat „křesťanskou odpověď“. Četba Küngových textů o křesťanství a všelikém „pohanství“ může být pro leckoho osvobodivá: V jeho myšlení není už přítomna ani špetička tradičního strachu křesťanů před „jiným“, „cizím“, a tudíž apriorně „nepřátelským“. Küng srovnává etiku Konfuciovu a Ježíšovu, interpretuje taoismus (a to dokonce i ten „lidový“, s elixíry a roztodivnými cvičeními) s křesťanskou touhou po spáse, vyzvedává ze zapomenutí čtvrtou nohu příslovečné trojnožky, tedy archaický čínský šamanismus, a krom jiného vyvrací tezi, v Evropě tak často tradovanou a v Čechách neblahým Egonem Bondym tak zpopularizovanou: Že je totiž čínská kultura „areligiózní“, že v ní pro skutečně božské vlastně není místa. Čínské pojetí božského je jiné než evropské teistické, ale jeho klíčové pojmy „Tao“ a „Tchien“ skrývají ve své hlubině více nám podobného a univerzálního, než se zdá: „Tao“ se zpravidla překládá jako „cesta“, ale podle Künga v sobě nese i význam „logos“, a „Tchien“, „nebe“, není až tak vzdáleno od toho, čemu říkáme „Bůh“. To je hlubina – a což teprve povrch náboženské praxe! Božská matka milosti Kuan-jin, buddhamesiáš Maitréja, mnohonásobné vyslovování jména buddhy Amitábhya jako cesta ke spáse i pro sedláčky prostáčky (ano, toho buddhy, pojaponštěného na Amidu, kvůli odmítnutí vyslovit jméno, kterého se nechali tak šíleně umorovat katoličtí misionáři, ano, ti tak heroicky

zpodobení Durychem jako Služebníci neužiteční), kláštery jako centra esoterní nauky pro elity i poutnické zbožnosti pro masy, zvonečky, vykuřování, modlitby za mrtvé předky... Což všechna ta životní radosti plná a barevná zbožnost není dočista katolická?

Hans Küng nejde ovšem tak daleko, respektive jde jinou cestou: Nespokojuje se s konstatováním analogií, nýbrž hledá perspektivu pro křesťanství v čínském kulturním prostoru. Hledá, čím by křesťanství v Číně mohlo v příštím věku být, pokud a kdyby. Že se musí důkladně delatinizovat a sinizovat, o tom není sporu. Dokonce i Küngova výzva promyslet možnost „dvojího náboženského občanství“ vypadá provokativně jen chvíli. Hlavní důvod, proč nazýváme Hanse Künga snůlkem a utopikem, je ještě jiný. Tkví v jeho neustálém ujišťování, že marxismus v Číně je třeba brát vážně, ba že dokonce přinesl i dobré věci, neboť odstranil formy náboženství spojené s konzervatismem a patriarchalismem (to praví profesor Küng s výslovným poukazem na Tibet!!!) a vlastně tak vytvořil prostor pro náboženství nové, lepší, pokrokové, očištěné. Nevím, jak profesorovi němečtí čtenáři. Člověku z bývalé sovětské zóny se ale zvedne žaludek a ochota brát řeči takového pána vážně klesá až k nule. A to je škoda pro profesora i pro čtenáře.

Jako dokonale střízlivý protilek, který umožní se ke Küngovi vrátit, lze proto doporučit knihu z jiné edice. Svazek **Náboženství Číny – Svět jako živý organismus** od DANIELA L. OVERMAYERA patří do řady Náboženské tradice světa, kterou vydává Prostor. Svazek o Číně se drží téhož principu jako většina svazků edice: Nepopisuje totiž příliš nauky jednotlivých náboženství, nýbrž jejich „náboženského člověka“, jejich konkrétní „Sitz im Leben“. A právě z takového věcného, žádné světavýkladové a světaměnné ambice si nekladoucího líčení čínské religiozity plyne potvrzení toho, co na svůj způsob formuluje Küng a co by se dalo vyjádřit i aforismem: Římský katolík – opravdu římský, mající své centrum securitatis ve Věčném Městě, ne v Tridentu, Vatikánu či na svatém Hostýně – si s mahájánovým buddhistou nebo s taoistou nakonec vždycky porozumí. A to je nejlepší důkaz pro jedinečnost a pravdivost naší svaté římskokatolické církve. ■

Knihkupectví Academia najdete v Praze na Václavském náměstí 34.

Na návštěvě v Moravské galerii

Astroláb (Belgie, Lovaň, kolem 1545)

Jeden z nejrozšířenějších a nejpoužívanějších astronomických přístrojů ve středověku a v renesanci. Astroláb dorazil do Evropy z Blízkého Orientu jako jeden z „úlovků“ křížáckých výprav, ovšem otcovství je v souvislosti s astrolábem připisováno nejčastěji Hipparchovi (2. stol. př. n. l.). Tento starověký přístroj na určování výšky nebeských těles se v Evropě rychle rozšířil nejen mezi astronomy, ale v denní praxi ho používali i mořeplavci nebo obchodní cestující.

Kus ze sbírek Moravské galerie je unikátem signovaným iniciálami GMR, které odkazují na astronoma a kartografa Gerharda Mercatora (1512-1594). Dochovaný astroláb je s největší pravděpodobností jeho prvním a jediným značeným výrobkem z celkem tří dnes známých exemplářů na světě. Identifikačním znakem je zde především „tulipánové“ uspořádání sítě v ekliptickém kruhu.

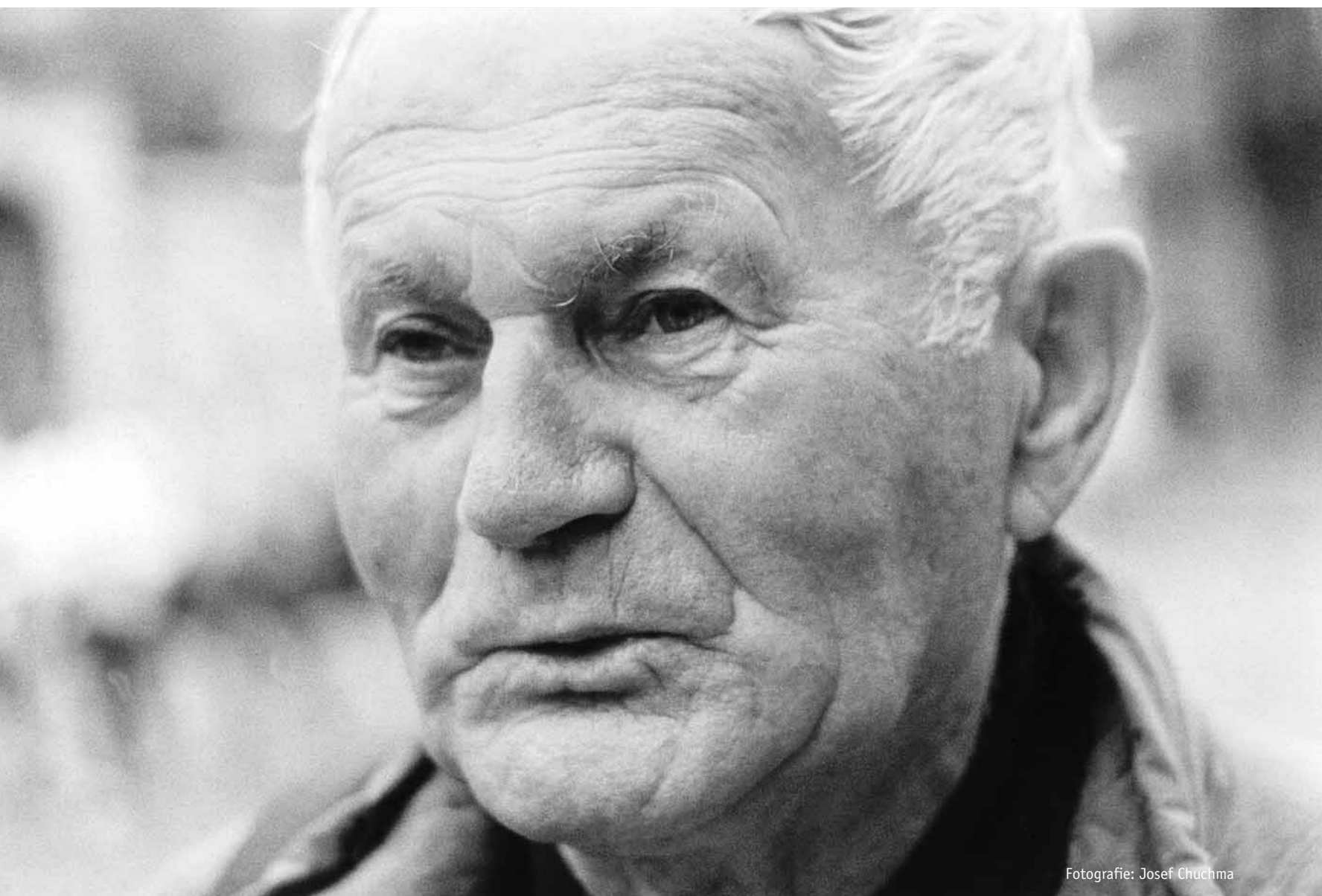

Martin Ferdinand Chvátal (1736-1809), Kocour Lady Georgeové, 1784

Autor patřil ke kosmopolitním uměleckým osobnostem osvícenské éry. Působil v řadě evropských uměleckých center a jako malíř proslul nejen svou všestranností, ale zaujal také jako specialista na zvířecí tematiku.

Originál ze sbírek Moravské galerie ovšem stojí za zvláštní pozornost, neboť obvyklý přístup typický pro barokní zátiší s živou či mrtvou zvěří či žánrové výjevy, v nichž má zvířecí motiv zpravidla pouze úlohu doplňující, je zde zásadně pozměněn. Kocich samec je hlavním objektem obrazu a výjev tudíž nelze považovat za nic jiného než za „portrét“ kocoura-lovce se svou obětí. Pointou obrazu je ostatně nápis na zadní straně obrazu, v němž stojí: „Raton, perský kocour z majetku ctihodné dámy H. Georgeové, chytil ptáka při jedné ze svých ranních procházek nedaleko vily Navorin v Římě.“

S použitím materiálů Moravské galerie upravila redakce. Poděkování paní Pelouškové, paní Křížové a ředitelce MG paní Chamonikole.

Fotografie: Josef Chuchma

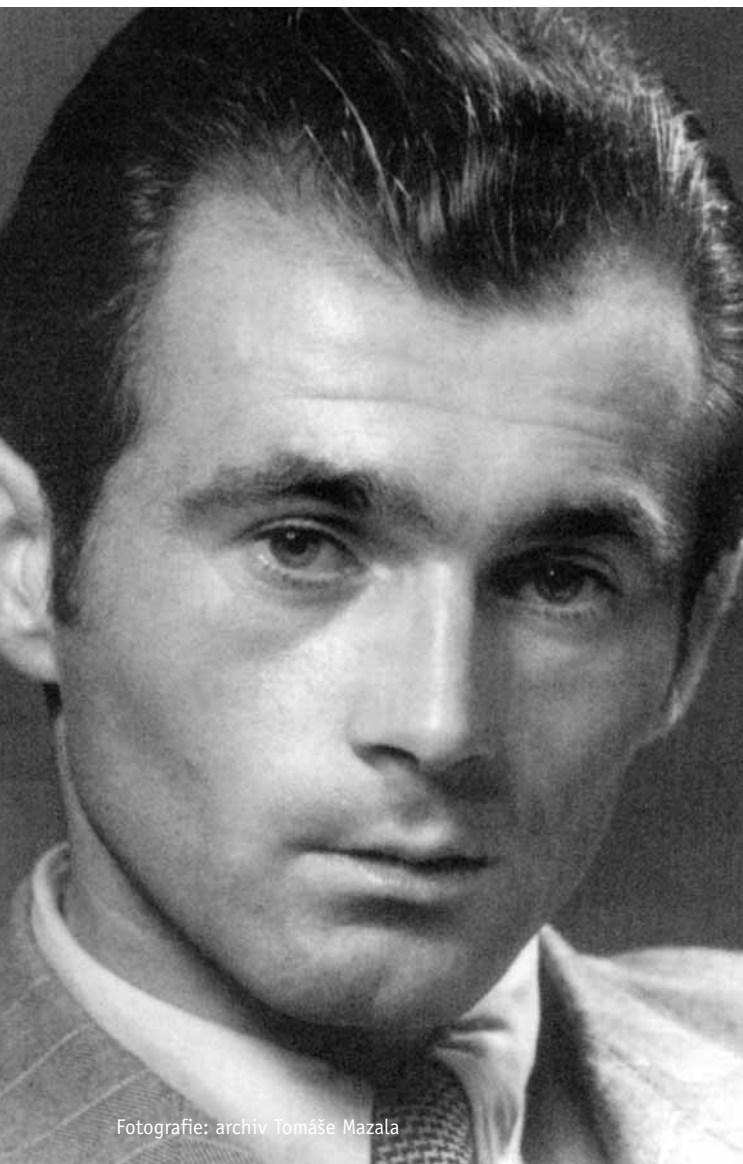
NORBERT HOLUB

S trhlinou v mozku nelze žít

neboli

Příliš jasná smrt

(Ke třetímu výročí tragického úmrtí Bohumila Hrabala)

Fotografie: archiv Tomáše Mazala

Pesimistický úvod

Bohumil Hrabal, jeden z největších (a to nejen českých) spisovatelů XX. století, zemřel před třemi lety, když během pobytu na ortopedickém oddělení nemocnice Na Bulovce ukončil 3. února 1997 svůj život skokem z okna.

Původní verzi události traktované jako nešťastná náhoda brzy vystřídala hypotéza o sebevraždě, která byla podpořena četnými suicidálními zmínkami v Hrabalově rozsáhlém díle. Jestliže v otázce sebevraždy jakožto bezprostřední příčiny spisovatelova skonu panuje v současné době vesměs shoda, co se týče vlastního motivu tohoto tragického činu přetrvávají nadále nejrozumnější dohady a domněnky. V naprosté většině se jedná o laické a místy ve své stupidnosti až bizarní smyšlenky [*Něžná holubi absurdita. – Odchod v duchu pábitelství. –*

Bohumil Hrabal nezahynul tragicky. – Poslední manifestace spisovatelovy surrealistické vůle.].

Životopis

Část Hrabalova díla nese zcela zřetelné autobiografické rysy, ty však mohou být mírně zkrusleny uměleckou stylizací. Proto budu v této úvaze vycházet především z primárně nebeletristických pramenů, tj. z knihy rozhovorů *Klíčky na kapesníku*, autorizované biografie *V rajske zahradě trpkých plodů* a z publikovaných svědectví Hrabalových přátel (Tomáš Mazal, Václav Kadlec, Ivo Vodsedálek).

Jedinou výjimkou bude třetí díl autobiografické trilogie *Svatby v domě, Vita nuova, Proluky*, kde autor ukrytý pod maskou erformy na sebe „prozrazuje“ více nežli kde jinde [*Až teprve když mám text napsaný, tak potom z něho se dovím, čili a posteriori teprve zjistím, co jsem tam všechno na sebe řekl.].*

Protože textového materiálu je k dispozici dostatek, není rekonstrukce Hrabalova životního příběhu (vnějšího i vnitřního) příliš obtížná.

Narodil se v roce 1914 v Brně jako nemanželské dítě a tato skutečnost poznamenala jeho psychiku na celý život [*Ten můj svět, to je život v nemanželském břichu a trvalý pocit strachu, který teprve psaním jsem se snažil překonat.].* Přestože vystudoval právnickou fakultu, živil se převážně dělnickými profesemi, od šedesátých let byl spisovatelem z povolání a díky vysokým honorářům byl zbaven finančních starostí.

Oženil se ve čtyřiceti dvou letech, manželství zůstalo bezdětné, a svoji ženu Elišku, která zemřela v roce 1987, přežil o deset let.

Dříve než se stal kultovním autorem oblíbeným u kritiky i u čtenářů, prožil dlouhá desetiletí jako literární outsider, přelomový debut přišel kvůli cenzuře až roku 1963, tedy krátce před autorovou padesátkou.

Pravidelná konzumace deseti piv vyústila po létech v závislost na alkoholu, avšak kupodivu bez závažnějšího tělesného postižení. Takovýto

životní styl byl nerozlučně spjat s periferními dělnickými „knajpami“ a „paluše“ IV. kategorie, jejichž štamgasty byli přísloveční lidé na dně, zoufalí ztroskotanci promarněných životů, dávicích po osmém kuse svoji perličku obalenou do hleny, tak krásně se třpytícího v komíhavém světle púlnoční lucerny, galantně doprovázené podlouhlým viselcem vlastního stínu.

Tedy žádný mramorový stolek kavárny Slávie, u kterého decentně popíjí kávu či vybrané destiláty také bývalý kladenský proletář a Hrabalův vrstevník Jiří Kolář, ale poblemtaný stůl se strupem hořčice přischlým k pívni skvrně pronásledované mastným kosočtvercem vydrásaným do dřevotřísky otupělým nožem.

Nedejme se zde zmást lyrizujícími filmovými adaptacemi Jiřího Menzela, který i suicidální pokus v *Ostře sledovaných vlacích* podává jako veselou příhodu z koupelny.

Základním životním pocitem Bohumila Hrabala je totiž již od mládí smutek [*Já trpěl vždycky splínem nebo hlubokou melancholií. – Smutný mladík s kruhy pod očima po probdění noci zničeně zírá jedním směrem. – Pocit ztroskotání mu už zůstal, i když byl dítě, hoch, mladý muž.].* doprovázený strachem [*Láska mu byla krásným neštěstím, ze školy měl pocit věčného strachu, že nese domů špatné vysvědčení.].*

Pocity splínu a úzkosti netrvaly samozřejmě stále a i jejich intenzita kolísala, navíc byly střídány obdobími bujarosti a veselí, takže základní, „černý“ podklad Hrabalovy duše byl pro jeho nejbližší okolí (nemluvě již o čtenářích či kritikách) překryt povrchním nátěrem žoviálního vypravěče a zapisovatele hospodských historek, historek vpravdě k popukání.

Legendu navíc zkruslila literárněkritická interpretace jeho díla a pívni, hostinsky pohostinná aureola, ona chvilková svatozář z pěny zdobící pleš svérázného klasika.

Přítom nebohý Hrabal prošel za svůj život mnoha zdrcujícími krizemi (spíše psychickými nežli tvůrčími): počínaje osudem nemanželského dítěte, špatného studenta, neúspěšného básníka, zklamávaného milence, manuálního intelektuála, nevydávaného prozaika, zakázaného spisovatele, občana vyslýchaného tajnou policií, tatínka upálených knížek a konče údělem opuštěného starce a terminálního sebevraha.

Celý život se z tohoto svého základního problému snažil dostat tak, jak to uměl: alkoholem a psaním [*Ale když nemáte děti, tak co máte dělat? Nezbyvá nic jiného než se oběsit nebo psát. Psaní je obrana nejen proti nudě, ale psaním se člověk tak nějak léčí z melancholie.].*

Pojem „melancholie“ je starý již několik století, v obecném smyslu znamená „smutnění“, lékařská věda zabývající se duší a jejími poruchami (tedy psychiatrie) jej dlouho používala jako název pro závažnou depresi.

Deprese

V devadesátých letech proběhla v psychiatrii malá revoluce, kdy na základě nových poznatků o podstatě duševních procesů a jejich úspěšném ovlivnění moderními léky se zásadně změnil pohled na některé duševní poruchy včetně deprese. Změnila se také klasifikace, ze které ustoupily klasické pojmy jako „psychóza“, „neuroza“ či „psychopatie“.

Dosavadní dělení podle původu na depresi endogenní („vnitřní, tedy zvenčí neodůvodněné“) a exogenní („reagující na vnější tragédii“) také vzalo zaslavé, neboť léčba obou podtypů je v zásadě stejná.

Deprese je velmi časté onemocnění, dá se říci, že každý člověk jednou za život prožije de-

presivní epizodu a že každý desátý člověk onemocní nejčastější formou deprese, tj. depresivní rekurentní poruchou. Ta má svůj typický rytmus, kdy v mezidobí se člověk cítí zcela či téměř „dobře“, ale opakovaně je během života postihován depresivními epizodami, které bez léčby trvají minimálně dva týdny, nejčastěji však několik měsíců, typicky pak půl roku.

Vyznačují se nejméně čtyřmi z následujících osmi příznaků:

- ztráta potěšení při činnostech, které byly dosud příjemné,
- nedostatek emoční odpovědi (tj. lhostejnost),
- časně ranní probuzení,
- nejhůře se člověk cítí ráno,
- celkové zpomalení pohybů a myšlení nebo naopak předrážděnost,
- ztráta chuti k jídlu,
- výrazný úbytek nebo naopak zvýšení hmotnosti,
- ztráta libida.

Stručné, ale výstižné vylíčení depresivní epi-

zody prožité v mládí popsal Hrabal ústy své maminky *[Už k nám nikdy nepřišla a můj syn z toho onemocněl, půl roku byl nemocný tou nespavostí, strašlivě zhubnul, bylo to úmrtí v rodině...]*.

Primární depresivní porucha není vyvolávána psychoaktivními látkami (jakou je např. alkohol), dá se tedy usoudit, že u Hrabala šlo o depresi prvotní, nikoliv sekundární, navozenou teprve dlouhodobou spotřebou alkoholu.

Další z depresivních epizod je líčena opět v erformě, tentokrát očima manželky Elišky, když autor netrpělivě očekával svůj debut *[...už ani nepil, jen v noci vykřikoval, že skočí z okna, že se nechá přejet vlakem... – ... tam někde leží můj klenot, už ani nechlastá, už nemá sílu ani mi skočit pod vlak...]*.

Ale ani nadešlou popularitu nesnášel snadno *[...když si vzpomenu, že zítra na něj čeká autogramiáda, tak blbl jako amina, celou noc nespál, tak jako před svatbou, křičel, že nikam nepůjde, a když, tak ho tam musejí přitáhnout pluhem, jako vzpurného a nešťastného vola na jatka...]*.

Hrabal se svým nakladatelem Václavem Kadlecem.

Fotografie: Josef Chuchma

Nejen čekání na novou knihu, ale i její vlastní publikaci si masově oblíbený a kritikou oslavovaný autor odstonal pravidelně malou deprezi [Vydáním každé knihy zhubne o pět kilo, protože má pokaždé špatné svědomí – zdá se mu, že svým psaním někoho urazil nebo znechutil.].

Za dvacet let, ve svých sedmdesáti, se zpovídá László Szigetimu ze své nadměrné únavy [...jsem tak trochu hodně daun, já nenaříkám, protože na psaní je to nejkrásnější, že to nikdo nemusí dělat, ale já už jsem tak trochu groggy, víte... ukličkoval jsem se na tom mým kapesníku... – Dneska mi stačí to, co mi říkával Hrubín: Hele, Bohouši, jseš na tom taky tak blbě? Já když mám vyplnit složenkou a odnést ji na poštu, tak nejen ten den, ale i ten den další je v prdeli, jseš

V této knize spontánních rozhovorů na mikrofon odpovídá Hrabal na klasické otázky psychologického testu bez zaváhání:

[Peklo? – Život.

Láska? – Bolest.

Neúspěch? – Já]

Mánie

Mánie je zrcadlovým opakem deprese. Jestliže v depresi je člověk skleslý, apatický, zoufalý, nevykonný, zpomalený, pesimistický, v manické fázi je veselý, aktivní, rychlý, optimistický, neunavitelný, překypující nápady, které zbrkle a někdy nedůsledně realizuje, jeho myšlení je charakterizováno myšlenkovým tryskem a řečový projev logorheou – slovním přívalem.

U některých lidí se depresivní epizody střídají s manickými záchvaty, hovoříme pak o bipolární afektivní poruše (dříve maniodepresivní psychóza). Nejsou-li projevy výrazně vyjádřeny, uvažujeme o cyklothymii.

Pro pochopení Hrabalova životního i literárního osudu není ani tak podstatné, jestli trpěl „čistou“ depresí, anebo maniodepresivitou, neboť i obyčejná deprese může být po odeznění epizody následovaná kratším a slabším obdobím hypománie.

V této souvislosti je příznačné, že román *Obsluhoval jsem anglického krále* napsal Hrabal na jeden zátaž za osmnáct dní. Typické rysy Hrabalova pozdního stylu se nápadně shodují s manickými symptomy: nedůsledná interpunkce, chrlení vět splývajících do dlouhých provazců bez členění na odstavce, veselé podání i tragických událostí [Jak jsme protahovali rakev oknem, zachytila o záclonu a strhla garnýž... a ta garnýž udeřila pana Čoliče do hlavy...

Tak brácha odjel z Kerska.].

Monika Zgustová, autorka spisovatelovy biografie, popisuje proces Hrabalovy tvorby, jako

by „opsala“ příslušné pasáže z učebnice psychiatrie:

[Velkou část roku nepsal, protože nemohl, inspirace od něho odešla. Když se vůlí pokoušel něco napsat, napsal to, ale nebylo to ono pravé šumění vět. Když přijde ta pravá inspirace, ten pravý proud myšlenek, tehdy nemá čas po sobě nic číst, celý se promění v myšlení a práci prstů, které buší do klapek a chrlí stránku za stránkou v maniakálním proudě...].

Sebevražda

Do souboru příznaků velké depresivní epizody patří kromě základních příznaků deprese uvedených výše také pocity vlastní bezcennosti [Neúspěch? – Já.] nebo nadměrné a neodpovídající viny [Já si nic neulehčuji, já ty pocity viny u sebe zvyšuji, já dokonce, když se stane něco hrozného ve světě, беру to tak, jako bych to udělal já nebo to bylo uděláno mně.].

Na nemocného mohou dolehnout i psychotické projevy, jakými jsou bludy a halucinace [Pronásledují ho hrůzné přízraky, dnem i nocí ho straší monstrózní vidiny podobné Goyovým stvůrám].

Nejnebezpečnějším démonem, který na depresivního nemocného může číhat, je však sebevražda.

Sebevražedný proces postupuje sice někdy rychle, vždy ale postupně, ve stadiích.

Začíná myšlenkami o smrti, pokračuje přes úvahy o sebevraždě pokusem o ni a v nepříznivém případě vrcholí suicidem, kterému bezprostředně předchází období paradoxního zklidnění. V současné době se za příčinu většiny sebevražd (včetně nedokonaných) považuje právě deprese, většinou nerozpoznaná anebo nedostatečně léčená. Bilančním sebevraždám reagujícím na extrémní životní tragédii je vyhrazeno pouze malé procento.

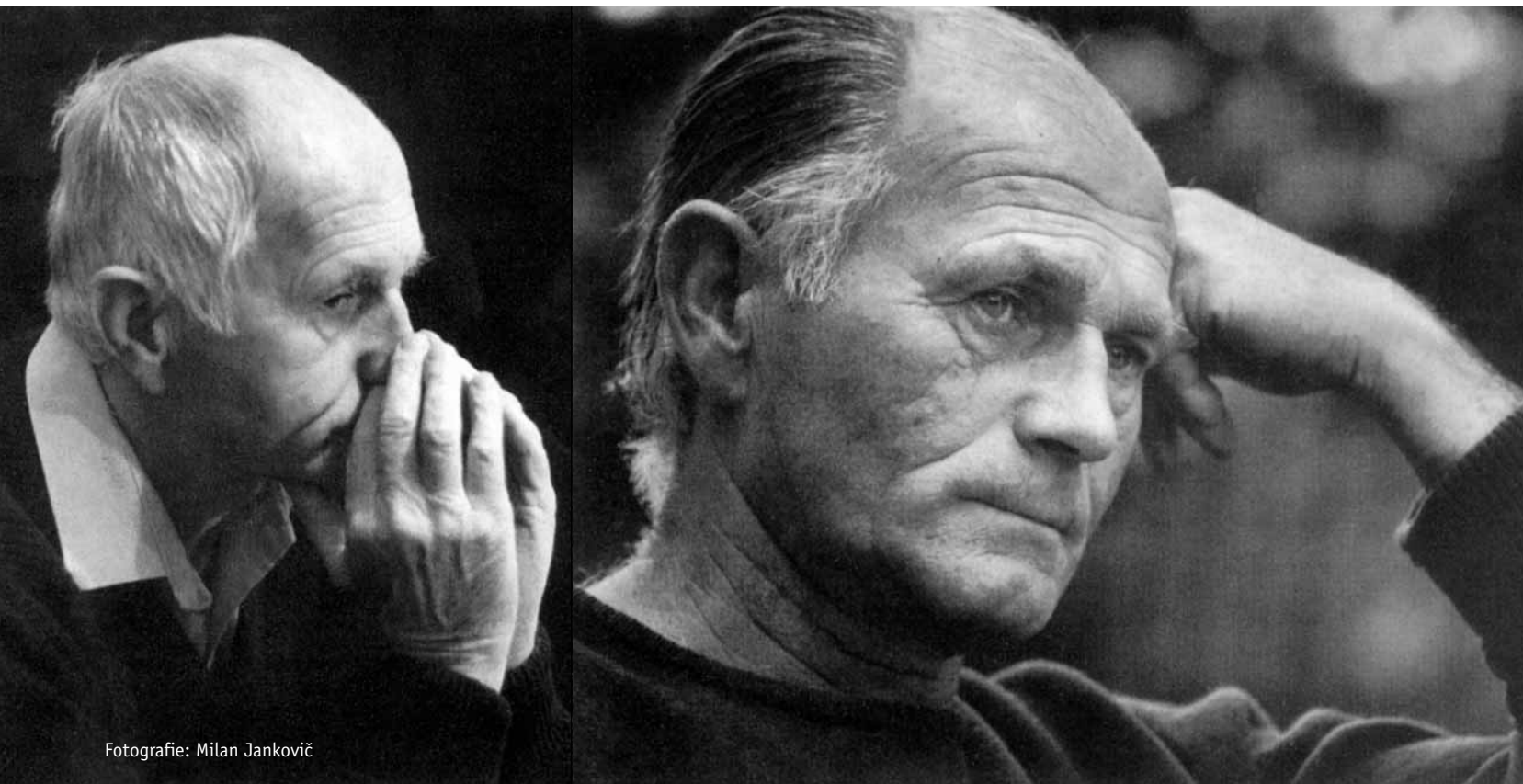
Jak si povšimli autoři prvních nekrologů, je motiv sebevraždy v Hrabalově literárním díle velmi častý (např. první verze *Ostře sledovaných vlaků* či *Příliš hlučné samoty*), v *Kličkách na kapesníku* se toto slovo vyskytuje až podezřele často [Proto je tak málo sebevražd, protože když je člověk u prdele s dechem, začíná mít naději a víru, že rakovinný vřed zmizí, že rakovinou zachvácené plíce ozařováním tu nemoc ztratí, že se stane zázrak. –

Kdyby někdo byl zaťukal k panu Majakovskému v tu jistou chvíli, tak by se nepráskl. Stačilo by překonat tu jistou chvíli, ale nikdo nepřišel,

Fotografie: Milan Jankovič

na tom taky tak? Povádal jsem tenkrát: To ještě, Františku, ne. Ale vážně? – A dneska vím, že jsem na tom zrovna tak, jak tenkrát František.].

Fotografie: Milan Jankovič

zkrátka u Majakovského to muselo být jako u mě, prostě čekal...].

Devadesátá léta, tedy roky svobody, tráví Hrabal v takřka permanentní depresi, kdy již nepomáhá ani „samoléčba“ alkoholem, ani přátelé poskytující v hostinci nevědomky laickou psychoterapii. Do té doby úspěšná léčba psaním a kolážemi, arteterapie, také začíná selhávat, neboť v důsledku depresivní apatie umělec již tvoří minimálně.

Veřejnost je mediálně ošálena společnou fotografií Hrabala s prezidenty Havlem a Clintonem, zatímco vnitřní svět génia je zredukován na bolest [*Od té doby, co mi umřela žena, je... ráno sebevražda, odpoledne jedno pivo a pak celkem čtyři piva... a tak až do večera. Štědrý den: Ráno sebevražda...*].

Osmdesátku překročivší autor je sužován bolestmi nohou a zad, jejich hlavní příčinou však není všeobecně traktovaná dna a artróza, ale somatizace deprese, projekce bolesti duše do bolestí těla. Jak ukazuje zveřejněná faksimilie chorobopisu z roku 1995, nebyl tělesně vážněji nemocen a z léků užíval pouze běžné prostředky proti bolesti (Anopyrin, Ataralgin).

K poslední hospitalizaci došlo koncem roku 1996 pro povšechné bolesti zad (vertebrogení algický syndrom). Během pobytu v nemocnici se pacientův psychický stav zhoršuje, stává se

zcela apatickým, nevstává z postele, hovoří pouze o smrti a po nezdařeném suicidálním pokusu dne 25. ledna 1997 [*Včera jsem chtěl vyskočit z okna, ale nedošel jsem tam.*] ukončuje po mnohaletém utrpení svůj život počátkem února úmyslným přepadnutím přes okenní parapet.

Optimistický závěr

Vzhledem k četnosti výskytu deprese, jejímu častému podcenění ze strany okolí a disimulačním snahám nemocného, který si typicky nasazuje obrannou masku [*A po celý život se pak ztožňoval se slovy Rolanda Bartha: „Kráčím sice vpřed, ale prstem ukazuji na svou masku, kterou jsem si nasadil, jako herec, který si usmyslil, že bude dělat kašpara, šaška...“*], je základním problémem deprese spíše rozpoznání této poruchy nežli její léčba.

V terapeutickém plánu hrají hlavní roli anti-depresiva pěti generací s dobrým efektem, nejmodernějšími přípravky jsou dobře snášené léky s minimálními vedlejšími účinky (Deprex, Prozac, Zoloft, Coaxil, Efectin aj.).

Prognóza pečlivě léčené a sledované deprese je velmi dobrá a optimistická vyhlídka, byť podmíněná nezbytnou dávkou trpělivosti, je zcela na místě.

Osud Bohumila Hrabala (ale také jeho přítele Vladimíra Boudníka či literárních oblíbenců Jacka Londona, Ernesta Hemingwaye, Sergeje Jesenina aj.) ve svých fatálních důsledcích až příliš názorně potvrzuje, že „s trhlinou v mozku nelze žít“.

Soudobá medicína nám však umožňuje tuto metafyzicko-serotoninovou propast úspěšně zacelovat a předcházet tak dalším zbytečným tragédiím.

LITERATURA

- HANUŠ H. A KOL. **Speciální psychiatrie.** Praha: Nakladatelství Karolinum, 1999
- HLINKA J. A KOL. **Nevyjasněná úmrtí II.** Praha: The World Circle Foundation, 1999
- HONZÁK R. **Deprese.** Praha: Galén, 1999
- HRABAL B., SZIGETI L. **Klíčky na kapesníku.** Praha: Práce, 1990 (psáno 1984-1985)
- HRABAL B. **Proluky.** Praha: Čs. spisovatel, 1991 (psáno 1985)
- PYTLÍK R. **Koridor smrti Bohumila Hrabala a jiné záhady.** Praha: Emporius, 1998
- VERECKÝ L. **Vzhůru srdce!** Magazín Mladá fronta Dnes, 1998, č. 4, str. 16-20
- ZGUSTOVÁ M. **V rajské zahradě trpkých plodů.** Praha: Mladá fronta, 1997 (psáno 1993-1997)

Ano, ne a proč?

Ptáme se zajímavých lidí, co je zaujalo, nebo naopak otrávil v kultuře poslední doby...

Marek Eben, herec, moderátor

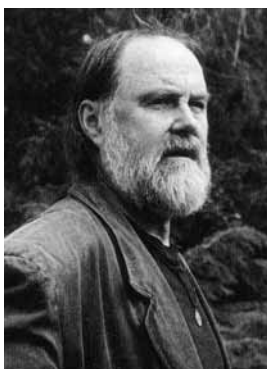

V poslední době mne opravdu moc potěšilo kyvadlo Vratislava Karla Nováka, které stojí na místě bývalého Stalinova pomníku. Dlouho totiž nebylo v provozu a dívat se na stroj času, který stojí, je opravdu tristní. Teď nejenže jde, ale navíc v noci svítí, což mne

nadchlo. Tuším, že ten provoz stojí tisícovku denně, tak chvála té instituci, která to zaplatila, stojí to za to.

A pak musím pochválit Českou televizi za senzační dokument o senegalském bubeníkovi jménem Doudou. Ba to jsem se díval a styděl jsem se, že taky na něco hraju.

Eduard Ovčáček, malíř, grafik

I když si myslím, že krátké ankety nejsou příliš obsažné a podnětné, přesto bych několik větami přispěl do ankety vašeho časopisu Neon. Soustředil bych se jen na oblast výtvarného umění.

Příjemně mě překvapilo 48. benátské bienále,

které se pod taktovkou H. Szeemanna dočkalo několika pozoruhodných obsahových a prostorových inovací. Překvapili především umělci asijského původu

(Číňané), kteří se prezentovali aktuálním výtvarným vstupem na současnou výtvarnou scénu. Dále to byl vynikající polský pavilon s K. Kozyrou a pavilon rumunský a rakouský a některé instalace v Arsenale.

Ze zahraničních výstav mě zaujala souborná výstava evropských fauvistů, která byla pod názvem *Le fauvisme ou, l'épreuve du feu* velkoryse instalována v Palais Tokyo – Muzeu moderního umění města Paříže.

Zastoupeni byli i čeští umělci – Kupka, Kubišta, Fila. Citelně v české expozici scházela Špála, který by svým osobitým malířským rukopisem a barevností bezesporu vynikl. V Paříži mě rovněž vzrušily dvě další výstavy instalované v Grand Palais – šlo o celoživotní dílo Chardina a Daumiera.

Z naší české scény mám dojmy a zážitky poněkud slabší. Dobrý dojem na mě učinila instalace, obsah a atmosféra výstavy *Akce, slovo, pohyb* v Městské knihovně v Praze, i když počet exponátů některých autorů byl zbytečně předimenzován na úkor jiných. Někteří umělci výrazně chyběli.

Naše umění a kultura by se zajisté pozvedly, kdyby finanční prostředky vkládané do „štědrého“ sponzorování (např. některých sportů) byly použity na financování kulturních institucí a uměleckých projektů trvalé hodnoty.

Alexandra Berková, spisovatelka

Febiofest, stokrát ano, bez komentáře, veliká radost z toho diváckého zájmu – jen houšt a většší kapky; záplava skvělých knih, ano, ano, ano – jen mít prachy. Koho zajímá i jiný než katolický obraz světa, může s úžitkem věnovat pozornost edičním počínům nakla-

datelství Trigona, Volvox Globator a Půdorys – jsou to oázy solidnosti v moři populárních povrchních a polo-vzdělaných brožurek.

Divadlo – děje se spousta skvělých věcí, ale osobně mám slabost pro *Obrázkaře P. O. Enquista: Velké téma otce* – a úspornost výrazu, sevřenost a přesnost provedení (režie Michal Dočekal), které bývá u podobného tématu často utopeno ve smrti emocí a houšti slov; skvělý M. Mejzlík, David Matásek a Dana Batulková – zejména ale skvělá Zdena Hadrbolcová, která s přehledem a noblesou představuje nositelku Nobelovy ceny Selmu Lagerlöfovou.

A ještě ano, ano, – v galerii Rudolfinum bude do 20. 2. 2000 otevřena barevná, svěží, přátelská a lidská koncepce Petra Nikla Hnízdo her: prostor barevných

prostředí, koutků, prolejšaček a hejblat – výstava pro lidi – ne pro kritiky. Udělejte si čas a jděte s dětmi! Ne a ne a víckrát ne! Někdy se umění povede víc, někdy má – ale co zaslouží výkřik *Dost!* je amorální a hanebná reklama: dítě sedí v koupelně a pije limonádu: už jsi ve vaně? ptá se matčin hlas, ano, mami, lže dítě, posměšně pohlédne přes rameno na přetékající vanu a pije dál. Hlas říká: soustřeď se jen na chuť... hle, zde masmédiu praví: kašli na rodiče, kašli na škody, které uděláš, tohle si od nás kup – a užij si to! Existuje výmluvnější reklama na drogu?

Petr Zenkl, překladatel

Když mi nabídli, abych přeložil titulky k filmu *Příběh Alvena Straighta (The Straight Story)*, tušil jsem, že tentokrát to nebude ten Lynch, na kterého jsem zvyklý.

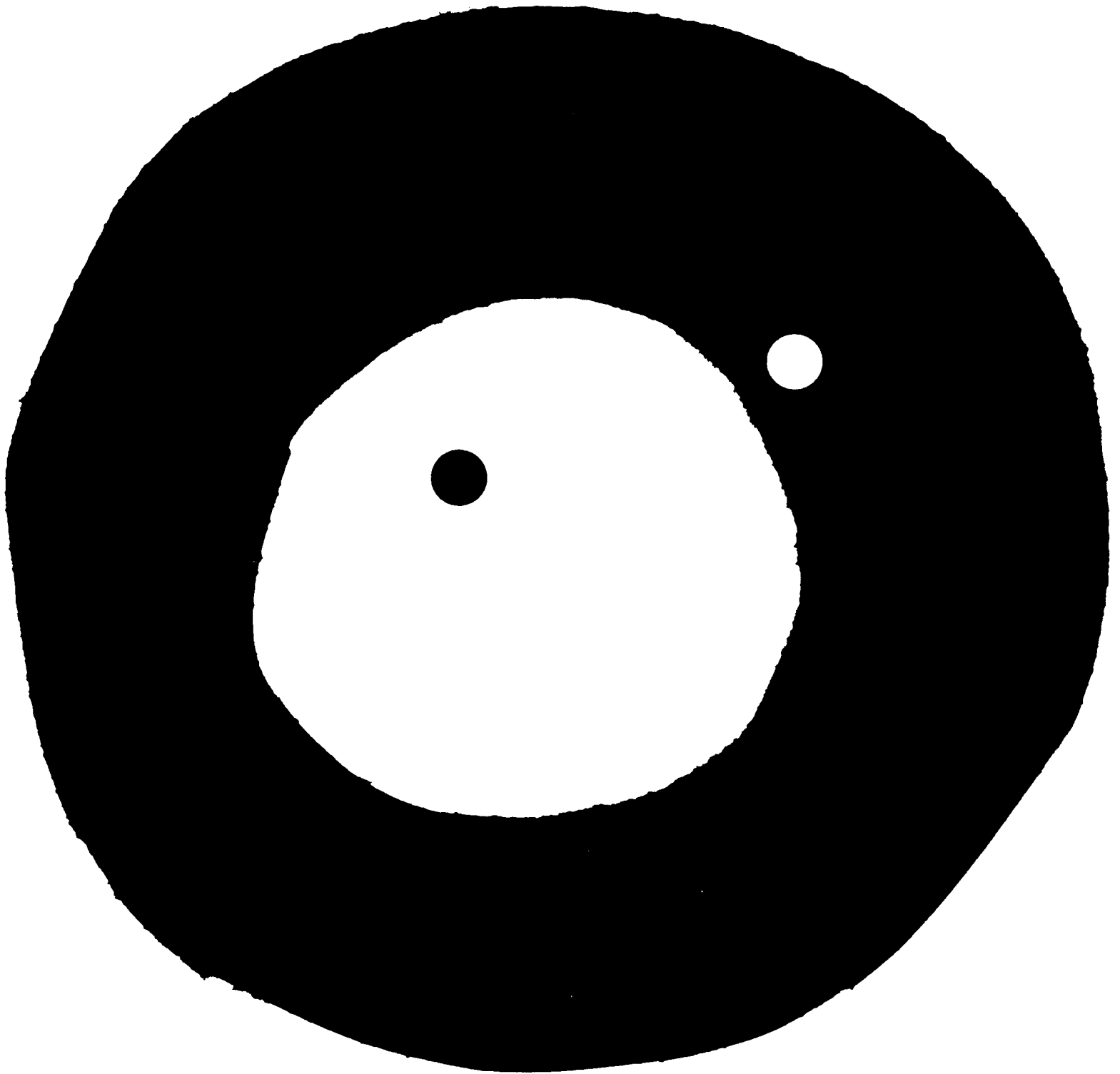
Vlastně kdybych ten film jen tak viděl, ani by mě nenapadlo, že tahle pomalá road movie je z Lynchovy dílny a že tu

countryovou muziku má na svědomí Angelo Badalamenti. Ale přesto (anebo právě proto) mě příběh staříka, který jede na zahradním traktůrku přes kus Ameriky za svým bratrem, nadchnul. Z tohohle filmu je totiž vidět, že přes všechny klacky, které mu sem tam házela pod nohy, má Lynch tu svoji Ameriku rád. Pro milovníky detailů je tu i jedna lahůdka: i v tomto filmu se objeví Lynchův oblíbený motiv uhánějící středově silniční čáry, ale tentokrát se po plátně sotva vleče. Alvin Straight sice není rychlý řidič jako Námořník ze Zběsilosti v srdci nebo jako Fred z *Lost Highway*, ale jeho příběh rozhodně není zdoluhavý nebo dokonce nudný. Vřele doporučuji!

Lenka Dusilová, rocková zpěvačka

Je to naše hlavní město, Ale sakra rychlý! Chci upozornit, že s jarním oteplováním se začnou na ulicích spouštět pachy exkrementů našich veselých psích kamarádů. To bude ale romantika!

Agonie

LUBOMÍR MARTÍNEK

Kresba: Boris Mysliveček

Povídka z nové knihy, kterou pod názvem Mimo chodem chystá k vydání pražské nakladatelství Paseka

Zavinutců, zde nazývaných porcelánové mušle, bylo ve vnitřní laguně atolu pramálo. Na vnější straně, tam, kde se příboj dobýval k úzkému pruhu pevniny přes korálový útes, se prázdných schránek povalovalo dost a dost. Byly však opotřebované, omluté o nehostinný břeh, vysušené krutým sluncem, bez lesku. Proto, jakmile ji plavec zahlédl, přisunul si ji nožem a pak ji zvedl. Vytažena z vody, takřka se třpytila. Leskla se dál i poté, co oschla. Položil ji na kámen a pokračoval v obchůzce svého každodenně se zvětšujícího revíru.

Krajina pod ním byla podivuhodně nehostinná, jako by zaprášená cementem, z něhož trčely pahýly mrtvých korálů. Tmavší kmeny kokosovníků, které sem před dvěma lety vrhnul cyklon, se křížily v podivuhodné změti ještě zesilující dojem zkázy. Ani azurová modř vody nerozptýlila bezútešnost přicházející z doby před zrozením času.

Stíny, které se pod ním mihly, náležely iih. Jejich drsně červenou barvu, obrovské oči nebylo možné ani na vzdálenost přehlédnout. Pak opět osaměl. Laguna byla u břehu mělká. Teprve po dvou stech metrech dno prudce klesalo. Za přelomem se táhla další planina, která po několika dalších stech metrech končila druhým zlomem. Teprve zde se dno, které z počátku defilovalo před jeho očima jako na dlani, které se v druhém stupni lehce zamžilo vrstvou slané vody, definitivně ztrácelo. Zrak se neměl čeho zachytit, zorné pole, ať pohlédl jakýmkoli směrem, bylo zaplněno jen odstíny hladké, kluzké modři. Plavec se opájel nepřítomností orientačních bodů. Protože se jeho náhle probuzené smysly neměly čeho zachytit, vše nabývalo neobvyklého rozměru. Nepřestával pohybovat ploutvemi, proto mohl předpokládat, že se pohybuje, ale nic to nepotvrzovalo. Vynakládat úsilí nebo se nechat volně unášet na věci nic neměnilo. Nic nedokazovalo, že nestojí na místě a není pouze obtékán proudem. V náhlém záchvatu úzkosti pohlédl alespoň na vlastní ruku, v níž držel potápěčský nůž. Ruka, větší než ve skutečnosti, rozmáčená vodou, podivně nakysle zažloutlá, svírající matnou černou střenku, vypadala jako neznámý objekt. Ani znepokojivý, ani důvěrně známý. Jaksi povědomý, ale který mu zcela nepatřil.

— — — Mušle zareagovala na zmizení moře útekem v jediném směru, který ji zbýval. Uchýlila se do nejvzdálenějšího koutu své spirály a vyčkávala, co bude dál.

Z ničeho nic se před plavcem jako přízrak vynořila „patata“. Pataty byly trsy korálů vyrůstající ze dna. Některé měly tvar hub, jiné gigan-

tických vyhřezlých mozků, další se zase podobaly ruinám dávno opuštěných hradů nebo mrakům před bouří. Všechny vytvářely složitá bludiště, v nichž bujel život. Zpravidla se nad každou patatou vznášel obláček atoti, drobných rybek podobných drahým kamenům, které se okamžitě stáhly do jejích útrob, jakmile se přiblížil. Zaklesl nůž do skuliny, aby jej vlny neodnesly, a znehybněl. Patata byla porostlá škeblemi – křtitelnicemi. Jejich hýřivé barvy, od sladkobolně tmavomodré přes výstražně zelenou až po saténově žlutohnědou a vyzývavě fialovou, rozsvěcovaly jednotvárnou krajinu svými světly. Ryby začaly obezřele vylézat ze svých úkrytů. Všudypřítomné poou s černými příčnými pruhy na světlém těle a červenými skvrnami na zelenkavé, kulaté hlavě mu brzy nevěnovaly sebemenší pozornost a věnovaly se pouze shánění potravy.

Zavěšen za rukojeť se plavec proměnil v hříčku vzájemně se křížujících proudů a drobných vln, které čeřily hladinu. Nedělal nic, aby svůj úděl změnil. V zmitání bez odporu, ve splynutí se silami, jejichž účinky pouze mlhavě tušil, nalézal slast splynutí s čímsi větším, co jej vtahovalo do končin, o nichž měl velmi matnou představu.

— — — Pražící slunce brzo proměnilo vnitřek ulity v rozpálené peklo. Mušle zoufale vysunula dvě tmavošedé blány a zkoumala okolí. Kam dosáhla, všude narážela pouze na ostrou, rozpálenou skálu.

Plavec naplnil své oči pohledy a pustil se o kus dál. Cestou míjel mohutné uhu raepuu, které před ním bázlívě prchaly, ačkoli nebyl ozbrojen. Nůž mu sloužil pouze ke štourání v záhybech, kam oko nedohlédlo, a k přidržování se útesu, když se mu zachtělo se stát neviditelným. Neměl zde nepřátele, nemusel se skrývat, nehybnost sloužila výhradně propadání. Znal své území dostatečně dobře, aby věděl, kde se vyhnout fai iu. Fai iu sama o sobě nikoho nenapadala, ale v sebeobraně byla schopná použít svůj dlouhý ocas jako harpunu. Protože znal její oblíbená místa, rozeznal už na dálku její ploché, s pískem takřka splývající tělo. Máloco se krásou vyrovnalo pohledu na její vznešený let, když se jako by uraženě zvedla v oblaku písku a s nekonečnou pomalostí odplouvala za hranici viditelnosti.

— — — Vedro se stalo nesnesitelným, ale mušle neměla žádnou možnost opustit své útočiště, které jí až doposud poskytovalo bezpečný úkryt před každým nebezpečím. Vytékala z ní tma-vohnědá tekutina.

Plavce cosi táhlo k patatě, která vyrůstala na rozhraní první a druhé plošiny plné děr, skládající obrovský zoban jihozápadním směrem, tam, kde měl největší šanci se setkat s mauri vaki. Už dávno měl za sebou úlek, když zahlédl poprvé jeho špičatou hlavu se skosenou tlamou, nehybné, ale vševidoucí oči, jemné pohyby žáber. Zmizel strach, jenž musel překonávat, aby se nenechal odradit od potěšení propadu do dob před svým zrozením. Netáhla ho sem ani touha riskovat, ani touha po rozptýlení. Neměl zapotřebí si cokoli dokazovat a už vůbec nebyl široko daleko nikdo, před kým by se mohl předvádět. Síla, která jej sem vábila, byla jiného druhu a pocházela z oblastí ukrytých daleko mimo jeho dosah. Mauri vaki se svou černou trojúhelníkovou hřbetní ploutví na sebe nedal dlouho čekat. Stačilo, aby plavec opět na pár minut znehybněl, a už se vynořil jeho dlouhý, štíhlý stín, který se během několika vteřin oblékl do podrobností. Jako obvykle několikrát zakroužil, aby si prohlédl vetřelce, a pak, omrzen nebo zklamán, opět zmizel tam, kam jej nikdo nemohl následovat. To, co plavce nutilo se vracet do jeho teritoria bylo, že i v tomto království prapaměti, kde bylo tak málo místa pro změnu, mauri vaki představoval vrchol nezměnitelnosti ukryté v dokonale aerodynamickém těle, které bylo v neustálém pohybu. Stamiliony let, jež uplynuly od chvíle, kdy nabyt své současné podoby, na něm nezanechaly žádnou další stopu.

— — — Puch umírající mušle přilákal hmyz. Na škebli se slétly mouchy, zástupy mravenců svými kusadly trhaly mikroskopické částičky jejího těla a odnášeli si je do úkrytu.

Mávnul ploutvemi, aby se vzdálil ještě víc od břehu, který se již proměnil v tenkou linku na horizontu, ale i tento pohyb jen urychlil sestup do končin na samotném okraji paměti. Ve stavu beztlíže, nadlehčován vodou, jejíž teplota byla stejná jako teplota plodové vody, vracel se nejen k úsvitu svého vlastního života, ale k počátkům života jako takového. Slastně se převracel z boku na bok, napínal a zase choulil podle okamžitého rozmaru. Oceán, který atol z obou stran omýval, byl tak rozlehlý, že jeho konec – nebo počátek – nebylo nutné a patrně ani možné vzít na vědomí. Vědomí bylo příliš úzké a omezené, aby mohlo obsáhnout jeho rozlohu, jeho věk, nekonečnou spleť souvislostí, kterou na každém kroku připomínal, aby mu dal najevo, že je pouhým návštěvníkem. Spolu s časem zmizela i únava. Hodiny strávené ve vodě se nepočítaly, náležely zcela jinému vesmíru. Pla-

vec naprosto přesně věděl, co se odehrává v mysli momoi, směšné ryby ve tvaru krabice pokryté bílými puntíky na tmavohnědém podkladu, protože její směšnost byla jemu vlastní. Nebyla mu cizí ani zvědavost mao miti, jež ve svém maskovacím oděvu ležela opřená o břišní ploutve a pozorně sledovala každý jeho pohyb.

— — — Mušle byla hmyzem pokryta. Dokonce i krab poustevník přivlekl svou vypůjčenou škebli, aby zjistil, zda na něj nezbylo z hostiny sousto.

Plavec se ocitl v mraku drobného, očividně jen několik hodin starého potěru, který jej obklopoval živým, třebaže nedosažitelným závojem. Každé jeho prudší gesto rybky stlačilo do skřípavě stříbrného oblaku, který se rozvinul do obdivuhodného roucha, který za ním vlál jako vlečka, jakmile ovládl své pohyby natolik, aby nabyly důvěruvzbuzující plynulost. Už jej ani nepřekvapilo, že rybky u něj hledají ochranu před aupopami, jež zahlédl těsně pod hladinou. Jejich dlouhá, válcovitá, takřka průsvitná těla připomínající nablýskané flétny, podle nichž si zasloužily jedno ze svých jmen, uměla strnule vyčkávala příhodný okamžik k útoku. Boj o život byl neúprosný, nepřetržitý a křehkost mu dodávala efemérní krásu. Pomalu, aby je nepolekal, obeplul hejno momo v jejich trestaneckých kabátech a zamířil dál od břehu.

V některých místech se pataty tak rozrostly, že vytvářely celé složité labyrinty. Vydat se do spleťtých zákoutí často znamenalo provlékat se úzkými koridory, proplouvat těsnými průplavy a často prudce měnit směr plavby. Plavci činilo potěšení míjet ostré hroty cestou na schůzku s tahu a s ostatními obyvateli korálového útesu.

Vydat se k další patatě, o níž věděl, že je obývaná puhi. Sám ji sem přilákal, když vklínil svůj nůž do obrovské škeble křtitelnice. Netrvalo dlouho a puhi se usídlila v jeskyni těsně pod nakysle žlutým korálem. Ukryla své víc jak metr dlouhé, hadovité tělo v prasklině poblíž skomírající škeble, která představovala skvělou návnadu. Existovaly pouze dvě síly, které otupovaly ostražitost: hlad a rozmnožovací pud. Plavec se neodvažoval příliš přiblížit k její hlavě, která podle měřítek panujících ve světě, z něhož přicházel, jež však zde ztrácela jakoukoli platnost, byla považována za ohyzdnou. Ke svému zklamání však zjistil, že jeskyně je prázdná. Z křtitelnice zbylo jen pár vláken, které povlávaly v melancholickém rytmu neklidné, neustále proudící vody. Marně několikrát obeplul patatu, nahlížeje do každé skuliny. Jediné, co ob-

jevil, byla perlorodka, která až doposud jeho pozornosti unikala.

Právě se chystal na obhlídku další ze svých patat, když se k němu přitočila tiatiauri. Věděl, že se jí jen tak nezbaví. Tato štíhlá, na hřbetě téměř černá, na břiše stříbrná ryba, ne větší než ruka, byla jediná ryba, která člověka pronásledovala jako pes. Nijak nebezpečná ryba s trojúhelníkovou hlavou a špičatou tlamou, jejíž spodní čelist byla delší než horní, okolo něj kroužila přesně ve vzdálenosti jeho paží. Na hlavě měla přísavek, který jí umožňoval se přisát na břicho mao nebo fafa piti, cestovat s nimi stovky kilometrů a přitom se živit jejich výkaly. Vlastnost v nadmořském světě značně rozšířená, ale pod vodou se s ní plavec setkal poprvé. Byla neodbytná. Zcela zbytečně se po ní plavec oháněl rukama i nohama, marně po ní sekal nožem, následovala ho, kam se hnul. Proto se vydal ještě jednou do loviště mauri vaki v naději, že mu dá přednost.

— — — Poslední mravenci opouštěli mušli. Byla prázdná.

Když tiatiauri konečně zmizela v hlubině, plavec nechal splývat ruce podle těla a roztáhl nohy. Vychutnával okamžik, kdy široko daleko nebylo nic, co by mu připomínalo, že žije. Nic jej netlačilo, netísnilo, neomezovalo. Neobtěžovali jej ani komáři, ani otláčený bok. Nebylo mu ani zima, ani teplo. Na ničem nezáleželo a o nic nešlo. Převaloval se z boku na bok, stoupal a klesal v rytmu svého dechu. Spolu s tělem zmizely starosti, obavy a touhy. Nevěděl, jak dlouhá doba uplynula, než vlny zahaly jeho tělesnou schránku ke břehu. Neochotně se postavil, sundal masku. Sebral prázdnou mušli a přiložil ji k uchu. Znělo v ní hučení, které poprvé zaslechl dávno předtím, než poprvé zahlédl moře.

Iihi (*Myriapristis*) – druh parmice

Atoti – Více jak dvacet druhů drobných barevných rybek, mezi něž patří *Pomacentras albofascatus*, *Pomacentras vigricans*, *Pomacentras paro* atd.

Poou – *Thalassona hardwickei*

Uhu raepuu (*Scorus gibbus Rüppell*) ryba papoušek

Fai iu (*Hinatura sp.*) – rejnok

Mauri vaki (*Carcharhimus melanopterus*) – žralok

Momoi (*Ostracion meleagris*) – ryba krabice

Mao miti (*Saurida graclis*) – ryba ještěrka

Aupopami (*Fistuloria patimba*) – ryba flétna

Momo (*Abudelfef caelestinus*) – ryba vězeň

Tahu (*Crerimugil crerilabis*) – cípal

Puhi (*Gymnothonex buroensis*) – černá muréna

Tiatiauri (*Echeneis naucrotus*) – remora

Fafa piti (*Manta alfredi*) – obří rejnok manta

Experimentální román, který sám tvůrce považuje za svou nejlepší knihu.

Jiří Kratochvíl Urmedvěd

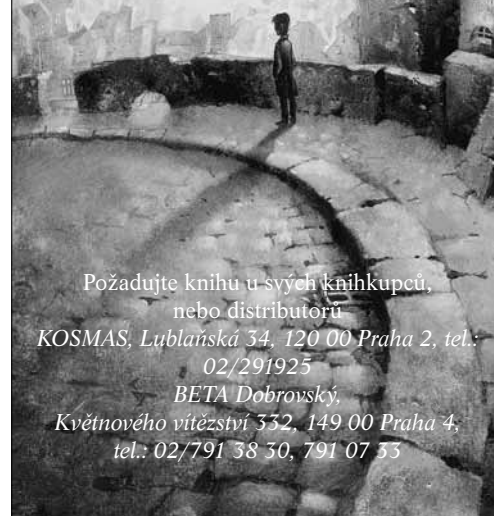

Požadujte knihu u svých knihkupců,
nebo distributorů
KOSMAS, Lublaňská 34,
120 00 Praha 2, tel.: 02/291925
BETA Dobrovský,
Květnového vítězství 332, 149 00 Praha 4,
tel.: 02/791 38 30, 791 07 33

POZOR

Nový román našeho předního prozaika
oceněný prestižní Seifertovou cenou.

Jiří Kratochvíl Noční tango

Požadujte knihu u svých knihkupců,
nebo distributorů
KOSMAS, Lublaňská 34, 120 00 Praha 2, tel.:
02/291925
BETA Dobrovský,
Květnového vítězství 332, 149 00 Praha 4,
tel.: 02/791 38 30, 791 07 33

Povolání: *interpret*

Rozhovor Jakuba Bieleckého s Borisem Myslivečkem

Foto: Ondřej Slabý

Boris Mysliveček je renesanční člověk. Jeho jméno najdete pod návrhy obálek slavných autorů vycházejících v prestižních nakladatelstvích, byl u zakládání Divadla Husa na provázku, spolupracoval s významnými rockovými kapelami... K rozhovoru jsme se sešli v brněnské Poslední leči Bolka Polívky. Boris Mysliveček chodí do hospody rád a často, ale až po práci. Pije bílý střík, kterým se prý nelze opít...

Díky svým častým pobytům zejména zde, v Leči, jsi se stal jednou z postav dotvářejících kolorit Brna. Jaký máš vztah k různým brněnským „figurkám“?

Rozhodně se necítím být brněnskou figurkou. Jsem společenský člověk, takže do hospůdek chodím rád, a navíc si zde velmi často sjednávám i pracovní schůzky. Mám v tom režim. Figurky se už podle mě vytratily. Buď se z nich stali vzorní občané nebo bezdomovci, kteří do hospod nechodí. Někteří z nich, např. dr. Špína a další populární jedinci z okruhu tzv. brněnské bohémy 70. let, už nejsou mezi námi. To byly skutečné postavičky. Já je kolem sebe bohužel nevidím asi proto, že mám, alespoň co se hospod týče, malý rozptyl.

Tvou nejvlastnější profesí je práce knižního grafika. Děláš především pro moravská nakladatelství, a také většina tvých dalších aktivit je spojena s Brnem. Jsi patriot?

V zásadě ani ne. Spíš než o patriotismus jde o to, že v Praze je podobně činných lidí hodně a jsou kvalitní. Nakladatelství tedy nemají potřebu oslovovat výtvarníky působící mimo metropoli. Dělal jsem pro Mladou frontu *Zemí snivců* Alfreda Kubina, která se myslím povedla, něco jsem rozpracoval v Argu, ale zatím z toho sešlo. Do Prahy už mi teď mnoho cest nevede, takže neudržuji kontakty, které jsou vždy podmínkou případných zakázek. Tedy patriotismus víceméně z praktických důvodů. Jsem rodilý Brňák. Moravan, ale ne moravista.

Mezi tvé nejznámější práce patří obálky románů Kunderových a později také Célinových. Ty práce se dosti liší... Kundera je barevný, řekl bych typicky atlantisovský, Céline naopak velmi jednoduchý, obálky jeho románů jako by čerpaly z estetiky informelu, kinetického umění... Volil jsi grafiku s ohledem na autora?

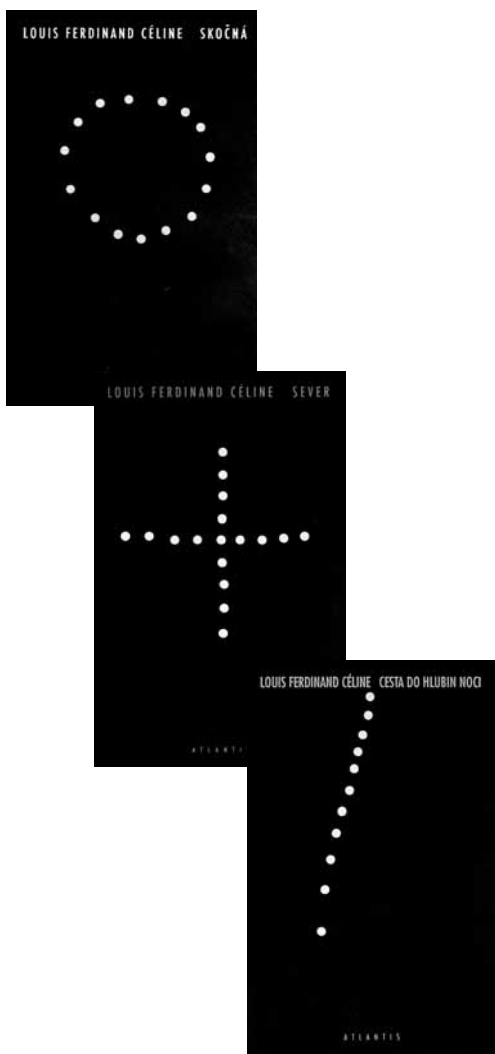
Samozřejmě. Kundera byl jednou z mých prvních prací pro Atlantis. V době, kdy mi nabídli spolupráci, to vypadalo, že se jeho dílo podaří vydat rychle a v celku. Proto jsem volil tak velké písmo pro název vydavatelství, měl to být signál, že je zde nový subjekt, jehož bude Kundera kmenovým autorem. Tempo vydávání bohužel

pokleslo, a tak ten velký nápis působí anachronicky. Původně existovalo několik verzí, které jsem s Kunderou konzultoval, a výsledek je součinem kompromisů. Návrhy jsem dělal sítotiskem, a když jsme je Kunderovi posílali, chtěli mu je na hranicích proclít jako originály. Dalo mu tehdy dost práce všechno vysvětlit, nevím, jestli clo nakonec dokonce skutečně nezaplátil. Původní návrh byl postaven na obrázcích z anatomie Leonarda da Vinciho, což jsem, vzhledem k strukturovanosti a propracovanosti spisů, pokládal za adekvátní. Nakonec ale Kundera změnil názor. Výsledek se projevil už na druhém atlantisovském svazku, kterým byl *Zert*. Nicméně ani v nových návrzích obálek jsem neopustil původní záměr: interpretovat text v českých souvislostech.

Stejně tomu bylo v případě Céline. Je to autor opravdu černý. Proto ta černá barva na obálce. No, a protože se vlastně „prolamoval“ do struktury jazyka, jsou tam proraženy otvory, které mají zároveň funkci určitého ikonogramu, vyjadřujícímu obsah románu. V *Cestě do hlubin noci* míří perforace skutečně dolů. Na obálce *Smrti na úvěr* je ikonicky znázorněna samopalová dávka, *Skočná* – tam je kolečko, protože původní překlad názvu, který překladatelka Anna Kareninová dlouho nechtěla dát z ruky, byl *Chodí pešek okolo*. Na obalu *Zámku nad podzámčím* je pyramidka. Symboliku Severu jsem se rozhodl vyjádřit křížem jako Severku... Papír není potištěn, jde o černou papírovou hmotu, na kterou lze tisknout pouze sítotiskem. V tiskárně volili ražbu z barevné fólie, takže prolámanými otvory prosvítají barevné plochy.

Mluvil jsi o ideovosti, kterou prosazuješ u návrhů obálek. Tato idea je mi v případě Céline poměrně zřejmá, ale u Kundery je to obtížnější. Zvláště tehdy, pokud návrhy vznikly po konzultaci autorem.

Ideovost – zřejmě ano, je to ale idea věrnosti české typografické knižní tvorbě, která, na rozdíl od spousty jiných vyspělých kultur, vždy sloužila textu, což právě Kundera velice ocenil. Kundera tehdy přišel s nějakými konkrétními podněty, nejprve Leonardovu anatomii přijal, ale pak chtěl něco obecnějšího. Kresby nebyly

vybrány náhodně, na každé byl speciální motiv. Vezmeme-li to odzadu – posledním zatím vydaným svazkem je *Valčík na rozloučenou*, na jehož obálce je modrý, z papíru vytrhávaný pruh a kruhy, které mají symbolizovat gramofonovou desku, taneční parket a konečně také tabletku, která v románě hraje velkou roli. Proto je to taky celé prostříženo, aby bylo naznačeno dělení tabletky i osudů hrdinů. Předtím vyšla *Nesmrtelnost*, kde se Kundera prvně s plnou vehemencí rozhovořil francouzsky, proto je tam dvojtečka. Nejsou to ale čisté dvojtečky, jsou narušené – to jsou bolesti a vichry doby, které na něj působily. Na nové verzi *Žertu* je nad ponížným Z – výrazem tlaku na hrdinu působícího, háček ve smyslu – odškrtnuto. *Směšné lásky* zatím zůstaly ve verzi s Leonardem – anatomická kresba je v dolní části barevně odlišena, což má znázorňovat kalhoty, protože na pozadí civilizace zůstává erotika přítomná. Dalším svazkem je *Jakub a jeho pán*, kde souběžné různobarevné pruhy vyjadřují jednak souběžnost Kunderovy práce s původní Diderotovou předlohou, a jsou také „podkresbou“ sounáležitosti a vazby těch dvou postav. Pokusil jsem se dynamicky vyjádřit tempo, které ta hra v sobě obsahuje. Po této stránce jde skutečně o interpretaci.

Využiji toho, že jsi přímo u zdroje, a zeptám se, co je pravdy na širících se pověstech, že se přece jen chystá české vydání Kunderových francouzsky psaných textů, jejichž překlad autor dosud zapovídal.

Základním problémem, o kterém Kundera psal už v doslovu k *Nesmrtelnosti*, je fakt, že je velký purista. Když už vstřebal všechny možnosti francouzštiny, rozhodl se prostě, že texty původně psané česky stojí za to rozšířit, dopracovávat a konkretizovat. Neustále je upravuje, ale vzhledem k tomu, že překlady a práce na starých textech vyžadují neskutečné množství práce a času, musíme počkat a doufat. Teprve se rozhodne, zda ty neupravené věci pustí.

Tvůj přístup ke grafické podobě titulu je charakteristický pokorou před textem, což ukazuje na dlouhou, intimní zkušenost s literaturou. Cítil ses už jako „mladoch“ budoucím knižním grafikem?

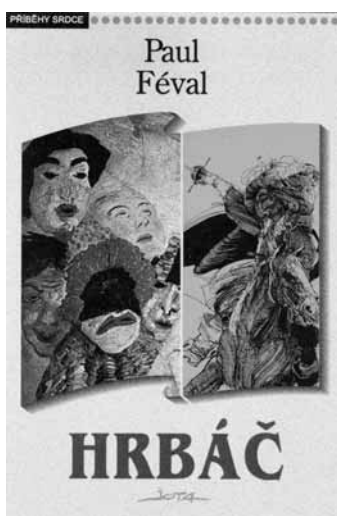
Z počátku to jasné nebylo. K práci knižního grafika jsem se dostal přes četbu. Nejprve jsem si začal kreslit motivy z knih, které mě zaujaly. Oslnila mě například tabule raketoplánu Kosmokrator Teodora Rotrekla v prvním vydání

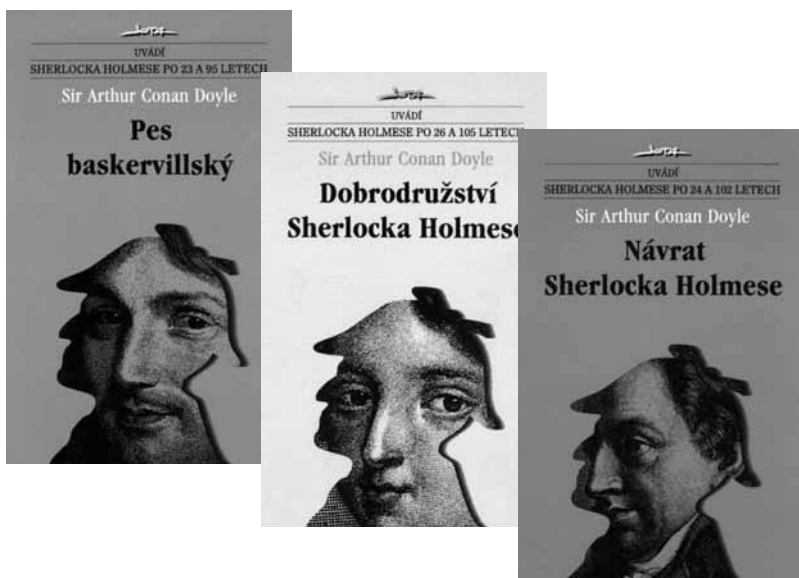
Lemových *Astronautů*. Tak jsem začal kreslit různé průřezy raketami a podobně. Šlo mi to od ruky. Už dlouho předtím, než jsem se hlásil na uměleckoprůmyslovou školu, jsem si začal ilustrovat své oblíbené knihy. Zhruba od roku 1963 se zabývám typografií. Mám z té doby spoustu návrhů, ve kterých jsem sazbu z nedostatku jiných možností nahrazoval psacím strojem. Od počátku mi šlo mi především o vyjádření textu. Velice mě ovlivnil Milan Grygar svým plakátem na americký sci-fi film, na jehož název si už nevzpomenu. Kosmonautům ve filmu docházel kyslík a na plakátě byla černobíle provedená krabička sirek – nemohli si zapálit, protože nebyl kyslík. Takováto zkratka přesně odpovídala mému způsobu interpretace.

Mí rodiče pocházeli z velice nuzných poměrů. Babička se narodila na statku, ale protože si vzala mého nemajetného dědečka, vydělili ji. Dědeček z otcovy strany byl „profesionální nezaměstnaný“ a výborný pytlák. Což mělo tu výhodu, že můj tatínek měl doma neustále k jídlu maso. Tatínek tedy nikdy nestrádal, sportoval, dosáhl dobrých výkonů, a tak se dostal na Baťovu školu. Babička z matčiny strany zase prodávala na Zelném trhu párky a přitom všech pět jejích dětí vystudovalo. Dědeček byl domovník, ale já jsem ho za celé dětství se smetáčkem neviděl.

Jak z takového „proletářského“ hocha vyrostel člověk, který se pohybuje na parnasu kultury?

Já bych řekl, že to „proletářství“ se promítlo jenom v sociální stránce věci. Oba mí rodiče i jejich příbuzní dosáhli poměrně vysokého postavení. Otcův bratr byl horník – a kdo byl tehdy víc? Rodina mé matky byli lidé vzdělaní, jeden z nich se zabýval obchodem s obrazy. Můj otec byl předválečným členem Strany, chvíli pobyl v Kounicových kolejích ve věznici gestapa, pak uprchl z transportu do Německa, když angličtí piloti rozstříleli vlak. Až v Hodoníně narazil na sovětského vojáka, který na něj vytáhl zbraň: „Davaj časy!“ On samozřejmě žádné „časy“ neměl, tak mu sebral samopal a trochu ho klepl. Dodnes nevím, jak to dopadlo. Když jsme spolu později mluvili o jeho postoji k režimu, zjistil jsem, že si všechno představoval jinak, věřil té ideji, ale striktně ji odděloval od konkrétní aplikace. Byl to smutný muž. Dubčekovi nefandil, protože ho považoval za slabocha. Bohužel se ukázalo, že měl pravdu.

V roce 1964 jsi nastoupil ke studiu oboru užitá grafika na UMPRUM. Šedesátá léta jsou ve sféře knižní kultury spojena s estetikou informelu, s konkrétní poezií, lettrismem...

Samozřejmě, moje tehdejší ilustrace z toho vycházejí. Například takový Kotík nebo Kolíbal se tímto způsobem již tehdy vyjadřovali velmi suverénně. V té době jsem už znal věci Honzy Steklíka, který mířil rovněž tímto směrem. Objevovali se bratři Šmidrové, Bedřich Dlouhý, Vožniak... Navíc v českém informelu jsou zahraniční vlivy velmi sporé, je to skutečně kapitola sama pro sebe. Tu atmosféru jsem pochopitelně nasával plnými doušky a moje ilustrace z ní vycházely. Moje zatím nevydané ilustrace (doufám, že k vydání jednou dojde) k Zalameovi jsou ve stylu Jeana Debuffeta. Jsem si jist, že budou po těch letech ještě pořád použitelné.

Ještě před UMPRUM jsem byl rok na stavební průmyslovce, protože mě velmi zajímala architektura. Souvisí to s konstruktivistickou složkou knižní práce. Narazil jsem ovšem na logaritmy, a tak jsem se pokusil o přestup na UMPRUM, který se podařil. Za mnohé vděčím profesoru Daliboru Chatrnému, který tehdy moje přijetí prosadil. Měl jsem připravenou spoustu obálek, a tak se zdálo, že mám hotový výtvarný názor. Což ovšem zdaleka nebyla pravda. Báli se, že bych patřil mezi neukázněné žáky. Například Jiří Kříž, který se pokoušel stát profesorem kunsthistorie, se velmi divil, že nekladu Fra Angelica na úplný vrchol veškeré malby... Bylo to veselé.

V té kulturně bohaté době jistě nebyl problém identifikovat se, mít vzor. Měl jsi nějaký?

Jistě, svého učitele Dalibora Chatrného. A po-

tom v grafických dílnách skvělého typografa Antonína Jíru, který v Brně kolem roku 1948 dělal skvělý časopis Blok. Dodržoval takovou tu teigeovskou konstruktivistickou linii. Naproti tomu Chatrný měl ve své tvorbě blíže k informelu. Jeho nedávná výstava ukázala mnohá novátorství. Způsob jeho malby či kresby je úžasný. I když, upřímně řečeno, já jeho věci tehdy moc neznal, protože je z různých důvodů příliš nevystavoval. Teprve nyní zjišťuji, nakolik jsme stejná krevní skupina. Dnes jsem rád, že jsem nerozvíjel tehdy oblíbenou lyrickou notu informelu. Díky dílenským pracím, kde jsme se věnovali například ruční sazbě, jsem si osvojil potřebné profesní návyky, jako je například úcta k písmu. Proto mi vadí přístup počítačových firem, které nabízejí různé modifikace osvědčených typů písma, za něž ovšem nechtějí jejich původním tvůrcům zaplatit, a tak font lehce upraví. Některá písma jsou ale tak dokonalá, že je každá úprava znehodnotí. Než se začalo pracovat s počítačovými fonty, existovala pouze fotosazba, která písmo zkreslila podstatně méně. Byl menší výběr, a tedy vyšší nároky na typografa, protože každé písmo má svůj charakter a ne vždy lze použít kterékoli.

Ty ale počítač používáš...

Ano, nástup počítačové techniky jsem uvítal, protože přinesl úžasné urychlení práce. Dříve jsem dělal návrhy sítotiskem, což je časově velmi náročné. Dnes člověk vidí finální podobu díla ihned. Ale počítač je pro mě pořád jenom tužka, není to partner.

Neměl jsi po dokončení UMPRUMky chuť studovat dál?

Po UMPRUMce jsem se hlásil na vysokou školu uměleckoprůmyslovou. Tam ale bylo zapotřebí realistické kresby, a to bohužel nikdy nebyla moje silná stránka, takže jsem napoprvé neuspěl. Což mělo ten důsledek, že jsem se nevyhnul vojně. Ale vzpomínám na ty dva roky velice rád. Poprvé jsem viděl do struktur, poznával jejich prohnitost. Když přišel rok 1968, byl jsem už v přijímači v Senici (později v Přerově a v Olomouci), takže mohu vyprávět veselé historky z okupace. Mazáci vylomili zbrojnici, ozbrojili se a zalehli kolem kasáren, že Rusy dovnitř nepustí. Velení bylo naprosto bezradné. S prosíkem vrátili vojáky zpět do kasáren a naprosto vyděšeným ruským Asiatům, kteří nebyli vůbec zásobeni, dávali vodu. Pro mě měla okupace v této podobě poměrně komické rozměry. Pak se ale začala hroutit morálka kádrů, bylo jasné, že někteří důstojníci svou budoucí kariéru spojili s posrpnovým vedením...

Já jsem tedy prožil normalizaci ve zrychleném tempu na vojně, což bylo neobyčejně poučné. Ti nejlepší z vojáků se nezlomili. Například jeden špičkový pilot prohlásil, že pro ně létat nebude, a šel řídit autobus. Mladý člověk! Protože nosím brýle, lepil jsem na štábu nástěnky. Měl jsem k dispozici spoustu časopisů, promítal jsem filmy, jezdil do detašovaných útvarů, kde nechtěli dělat politické přednášky. Takže jsem promítal film – byl jsem takový osvětový pracovník. Když jsem pak odešel do civilu, překvapilo mě, jak začalo přituhovat. Bohužel jednou z prvních postižených oblastí bylo vysoké školství. Když jsem slyšel, co se děje na AVU, řekl jsem si, že na tuto školu se hlásit nemusím. Doplněval jsem si vzdělání z časopisů a podobně, takže jsem zůstal v obraze, i když mi be-

zesporu pět šest let studentské komunikace chybí.

Takže jsi v 70. letech skočil z vojny rovnýma nohama do praxe ...

Dá se to tak říct. Přes menší zastávku v Brněnských papírnách, kam jsem byl přijat jako výtvarník, jsem nastoupil jako rekvizitář v brněnské televizi. To je řemeslo v televizní hierarchii zdánlivě velmi dole, je ale zato neobyčejně příjemné. I v době tuhé normalizace si tam lidi, alespoň při výkonu své profese, dokázali udržet svůj standard a lidskou úroveň. Opravdu platí, že čím lepší herec, tím lepší chlap. Rád vzpomínám na natáčení Bakalářů s Josefem Bláhou, které režíroval tehdy zasloužilý umělec a nositel všech možných významání pan Haas, který ovšem nemohl pracovat bez rumu. Když si ho pak dal trošku víc, tak už zase nemohl pracovat. Měla se točit snídaně. Pan Bláha hrál policejního důstojníka, paní Štěpničková jeho matku. Přinesl jsem z rekvizitárny vajíčka na slanině s chlebem, když se na plac nečekaně vrátil režisér, vzal ten chleba, hodil ho do kulis a řval: „Toto má být snídaně socialistického důstojníka policie?“ Potom jsme točili scénu na zámku v Buchlově. Byla tam za sebou řada dveří, které jsme měli zavírat nebo otvírat. Připravil jsem si provázky, abych za to mohl tahat, jenomže parkety nebyly natolik rovné, aby se jízda kamery mohla odehrávat po zemi, takže se musely postavit koleje. To už ale nebylo možno zavírat dveře. Kameramanu Myslivcovi trvalo dlouho, než režisérovi vysvětlil, že buďto bude jízda, nebo dveře.

Normalizace znamenala pro spoustu lidí zlom v kariéře. I ty jsi měl nějaké představy, musel jsi z nich slevit?

Díky shodě šťastných náhod jsem se s většími problémy nesetkal. V roce 1967 jsem byl při zakládání Divadla Husa na provázku, do kterého jsem se po vojně vrátil. Byl tam kolektiv, který si dokázal přes všechny vnější tlaky uhájit vnitřní integritu. Dělal jsem pro ně řadu výprav i plakátů. O jejich realizaci samozřejmě rozhodovaly schvalovací komise, jejichž argumenty bývaly tak evidentně vykonstruované, že bylo snadné je obejít. Charakter divadla nepřipouštěl žádné švejkování, vznášel se tam étos avantgardy. Mejerchold nebo Brecht ve své vlastní divadelní praxi taky neslevovali. Díky avantgardní orientaci byla přítomna původní kreativní levicovost forem. Tedy přesně to, co ruská i naše avantgarda musela odložit pod vlivem tendenčních kulturních trendů. Byli jsme vlastně jednoduše opozicí a nebylo nutné vyhrocovat to nějakými neřešitelnými spory. Několikrát jsme v divadle uvažovali, jestli máme pokračovat. Cítili jsme, že nás režim zneužívá, protože úspěchy v zahraničí někteří západní levicoví intelektuálové interpretovali jako úspěch našeho zřízení. O tom, s jakými problémy každá inscenace vznikala, pochopitelně nevěděli. Byla to však práce, kterou jsem chtěl dělat.

Docela nedávno vyšla souborná kniha o divadle a o lidech, kteří jím prošli. Bylo jich víc než tisíc. Každému divadlu hrozí „zkamenění“ a Provázek se ubránil právě jen díky vysoké fluktuaci herců, kteří odcházeli za kariérou do Prahy a jinam.

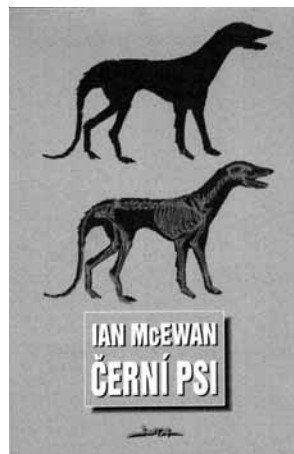
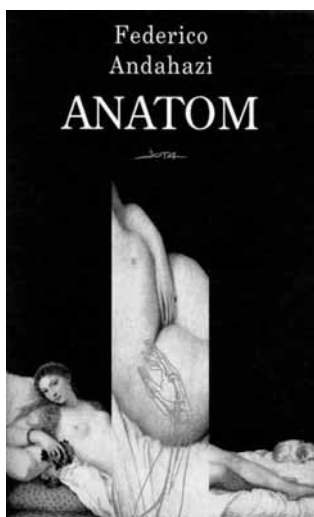
Na Provázku jsi tedy působil jako scénograf?

Dělal jsem scénografii a v některých případech i kostýmy. Třeba první verzi *Alenky v říši divů za zrcadlem* v roce 1973, ta byla velmi úspěšná. A předtím *Don Quijote* podle Johna. Navrhl jsem a nechal vyrobit takové obří jezdící stroje místo koňů. Bolek Polívka, který hrál Quijota, měl nejvyšší stroj, ze kterého všichni ostatní spadli, jen on se na něm udržel. Donutil hrál Sancho Panzu, měl oslíka udělaného z dřevěné kozy na kolečkách. Bartoška jako Lazebník jezdil na takové trojkolce se závěsem vzadu a Pavel Zedníček měl něco podobného. Rád vzpomínám na hru *Chceme žít* podle Karla Nového. Z původně sorealistického textu vytáhla Eva Tálská pouze milostnou básnickou linii. Hráli Jiří Bartoška a Dáša Bláhová. Natočili jsme k tomu barevný šestnáctimilimetrový film, který byl rozdělen na pásy, na každém byla jedna postava. Trošku *Laterna Magika*, ale s tím, že projektoři byly postaveny na chodbě v Domě umění. Ve dveřích byla skleněná okénka, kterými se promítalo kolmo do sálu. Tam jsem stál a zrcadly vrhal projekce na pozadí. Takže když se Bartoška vrhal na Bláhovou a objímali se, tak se ty obrázky mohly chovat podobně. Bylo to docela legrační.

Dnes by tě označili za performera...

V podstatě ano. Já jsem si to pojmenoval Action Projection. Bylo důležité znát hru a vměšovat se natočenými vidinami. Ale Provázek je otázka sama pro sebe. Scénografie jsem dělal i jinde – v Opavě, v Jihlavě, Na Vinohradech...

Máš nějakou zvlášť oblíbenou výpravu?

Na Provázku se velké výpravy nedělaly, pracovalo se spíš s volným prostorem. To v oblastních divadlech se stavělo pěkně a hodně. Jeden z největších zážitků mám z Horáckého divadla v Uherském Hradišti, kde v roce 1970 Zdeněk Pospíšil režíroval Horváthovy *Povídky z vídeňského lesa*. V hlavní roli Jiří Pecha a Gabriela Wilhelmová. Chutě jsem pro inscenaci zkonstruoval dvojplášník, v jehož trupu byl řeznický krám. Za zadním křídlem byla vrata od stodoly, která vedla na kupu sena pro vesnické scény. Na dolním křídle, které bylo vytapecírované molitanem, aby se hezky bořilo, byly scény z pláže, na horním křídle hrála živá kapela. Roh, který svíral trup a křídla, se dal zatáhnout rudým sametem, a měli jsme bordel. Celé to bylo z lešenářských trubek. Něco pro rekvizitáře. Původně to stavěli 17 hodin, ale nakonec to stáhli na tři. Musím říct, že řemeslníci z divadel jsou neobyčejně sympatická sorta lidí. Když se jim scéna líbí, stavějí ji s daleko větší chutí.

Později jsi spolupracoval také s bigbitem...

Ano, v osmasedmdesátém roce jsme udělali s Progressem 2 velice úspěšný program *Dialog s vesmírem*. Původně šlo o černobílou dotáčku, kterou dělal Karel Slad. Potřebovalo to ale atraktivnit, a tak jsem dopsal obrazový scénář, vybral diapozitivy a ukázky z dalších filmů. Potom přišla *Třetí kniha džunglí* s Progressem 2 a taky *Sluneční hodiny* a *Křídlení* se Synkopami.

Dělal jsi i návrhy obalů...

Dokonce jsem jich většinu vymyslel. Spolupracoval jsem na nich mimo jiné se svým kamarádem Václavem Houfem. Obálka *Třetí kniha džunglí* byla koncipována jako dvojalbum a všechny strany přebalu tvořily celek. Bohužel nějaký úřednický chytrák způsobil, že to ve finále vypadá jako třetí světová válka. Z celého návrhu zbyl jen výsek z koláže vnitřní strany. Až teď po Listopadu to vyšlo v původní podobě.

Zkoušel jsi se po převratu uplatnit třeba v reklamě?

V roce 1989 mi bylo čtyřicet let a v té době jsem už měl definitivní výtvarný názor a chtěl jsem dělat knihy. Takže jsem neměl chuť si vytvářet nový. Samozřejmě nevím, jestli bych uspěl. Ale to prostředí mi není příliš vlastní.

Angažuješ se také jako editor. Jak je to s tvou edicí *Chiméry*, vycházející nepravidelně u různých nakladatelů. Jak volíš autory? Předpokládám, že jde o tvé oblíbené.

Pracuji pro několik nakladatelství – Atlantis, Jota, Host, Větrné Mlýny... Hodně jsem toho přečetl a většina nakladatelů jsou lidé mladí, takže tituly, které jim nabízím a o kterých si myslím, že by měly být znovu k dispozici, vůbec neznají. Jde hlavně o celou řadu francouzských a anglických autorů z přelomu století. Díky práci pražského nakladatelství Dauphin jsou u nás známi první surrealisté, ale jejich předchůdce, kteří u nás dřív vycházeli a spolu-vytvářeli podhoubí naší meziválečné avantgardy, spousta lidí vůbec nezná. Například Pierra Leuýse. A tak jsem vymyslel tuhle „ekumenickou“ edici. Je to totiž skutečně chimérický nápad, vydávat tyto autory pod jednou střechou. Edice staví na jednotném formátu, více-méně jednotné úpravě textu, ale ne nutně na mém autorství obálek. Nakladatelé si angažují vlastní výtvarníky. Držím supervizi u písma pro jméno autora, názvy děl mohou být řešeny zcela volně. Ke všem knihám, které jsme zatím vyprodukovali, jsem psal záložkové texty a dělal redakci, což ovšem naprosto není podmínkou. Jde o mi to, aby ti, kdo mají o tento typ literatury zájem, měli kam sáhnout. Je to trošku misijní činnost.

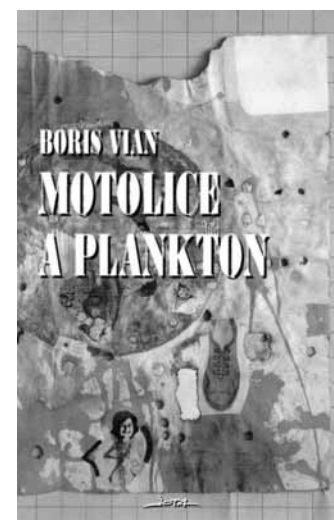
Jako výtvarník sděluješ sebe. V knižní práci zůstáváš skryt za již existujícím dílem.

Mě zajímá interpretace, kterou ostatně provádím automaticky hned při čtení textu. Po počátečních ilustracích informelového stylu jsem se rozhodl, že volnou tvorbu nechám těm, kteří toho mají na srdci tolik, že musí. Já pouze stojím mezi autorem a současným čtenářem a snažím se reflektovat proměnlivost vnímání světa.

Máš ještě nějaké nenaplněné profesní sny a cíle?

Chtěl bych se co nejvíc věnovat už zmiňované ediční práci. O vlastním nakladatelství jsem sice uvažoval, ale pravdou je, že chci zůstat především výtvarníkem a organizační práce kolem nakladatelské činnosti je velmi náročná, především časově.

A docela rád bych se ještě vrátil k hudbě a jejímu zobrazení, k vizualizaci. Princip klipu, jak se dělá dnes, ve smyslu ořezávání vjemů, mi nevyhovuje. Já chápu klip především jako interpretaci. Dobrým příkladem jsou třeba projekce Pink Floyd, čímž nemyslím *Zeď*. Od roku 1983 mám napsaný námět, který měl původně dělat Progress. Jde o tematiku manipulace s časem a realitou. To je věc dnes znovu aktuální.

Svou prací lepší, šťastně rozesmáti...

Ve Slovníku (zakázaných) českých spisovatelů, který vyšel v roce 1981 u Škvoreckých v '68 Publishers, má Miroslav Červenka své místo. Fotografie a pár řádků, jež jsou především cennými doklady o tom, že život je posměvačná děvka. A přitom to vždycky tak pěkně začíná... není-liž pravda?!

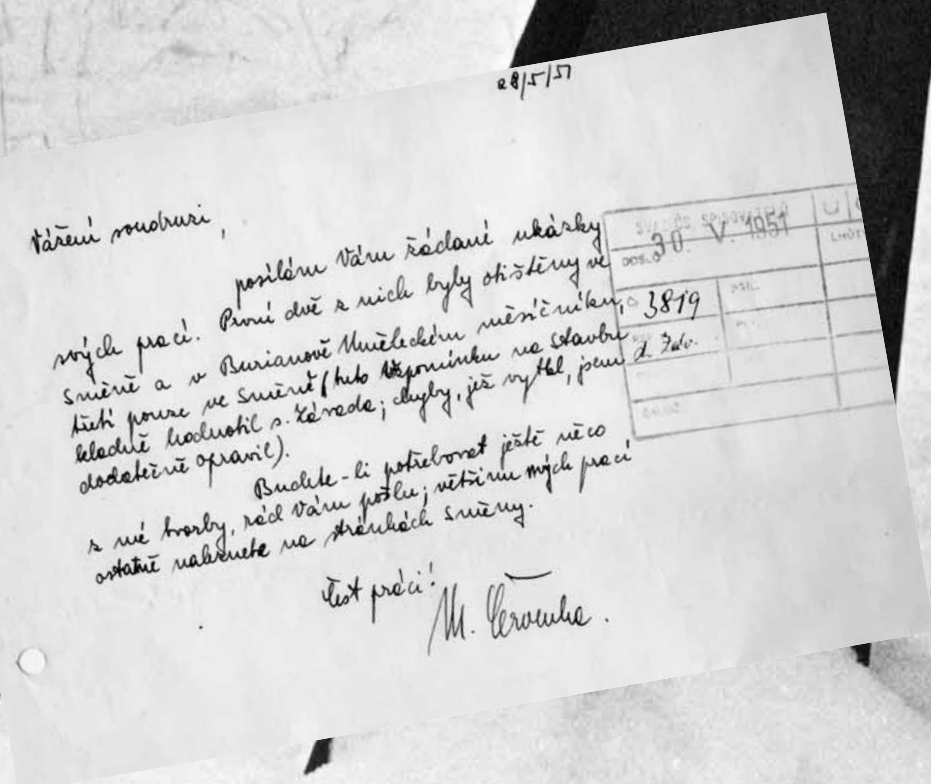

Foto: Bohdan Holomíček

Vzpomínka na Stavu.

Den budil se, tak jako kryska' plesu
s nist divky, stastnou k'skou rozsmek'.
My jsme st' na m'ernu a dochat nemohli se,
soudruzi, vzpominek?

Reizisterni due sty vteriny jak pival,
a my je pili, jili ke d'it' av'.
Pak, veter, uclinen ses na vron d'it' d'ival
a videls: 'o kus k'ed'mejji' ji mes'!

K'ed'mejji' d'it'ni, pripravenu ruore
stesk, slabost, k'ed'ledni p'ernoci.
D'it'ni, je z' m'ni k' praci p'istupovat
jak milý k' milé - s rukou na srdci.

My stiskli praci, redostnou a miladou,
je v'ry doole, n'ji nap'it'ni;
jak reka, která m'li ned p'ubradou
tak se obt'iz'ili d'enně hostli my.

A z'obelo se, se m'lkou tolo r'edne
nemu samu slunce rukou podarv'.
My jsme st' na m'ernu a z' ocl' v'itile nemu
budouci v'strave.

Teur po praci. (Teet k' p'it'ni)

Yde se'it'konj' večer ned krajinou,
p'ice m' konci, moje rozsmek'.
D'us jemu te videl zase zcela jinou -
a k'ed'mejji' jni nikdy nebyle!

K'ed'mejji', ve'li d'v'eska, ned l'p'etou,
k'ed'je framou vlasu pod si do cela,
k'ed'je troje tv'ar'nd'mechou pol'icatou
nerubble, spise jeste s'p'mute...

Som praci lepsi, stastni rozsmek'ti,
d'ev'ehue st'ohem redostk'usam d'it'ni
m'a milé, vic, než nejkr'ed'mejji' d'at'j
ti slus'ni pr'osté bluzka' pr'acovní.

Pracovní bluzka, umarané k'linou,
v'ic než k'ed'sdy se'it' do k'emma.
Yde se'it'konj' večer ned krajinou.
Obji'm'ev'm' jinné troje r'abueus...

"Mr. Watson - Come here - I want to see you"

Alexander Graham Bell

Materiál převzat z National Geographic (leden 1995), kráceno

Autor: ROBERT V. BRUCE

Fotografie: IRA BLOCK / Překlad: TAMARA VÁŇOVÁ

„Pane Watsone, přijďte sem, chtěl bych vás vidět.“

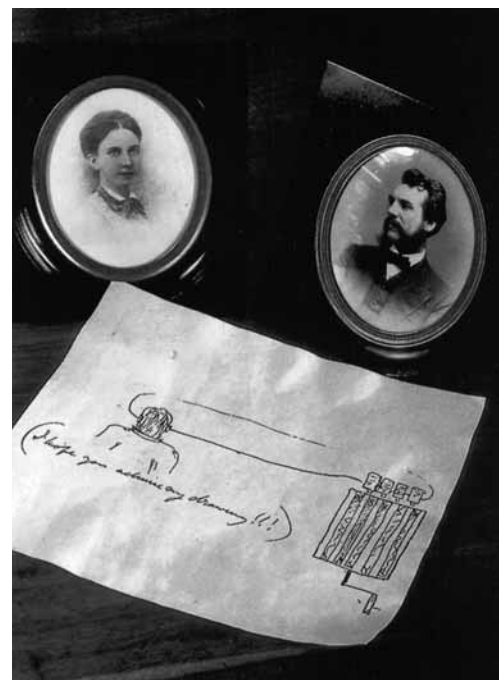
Tato slavná slova pronesl génius, vynálezce telefonu, který až do konce svého života překypoval tvůrčí energií: v posledních měsících před svou smrtí experimentoval s destilací pitné vody z moře, z mlhy a dokonce i z lidského dechu. Bellova neutuchající, dětsky umanutá zvědavost ho nutila zabývat se problémy zcela odlišných disciplín – od aeronautiky až po genetiku. Ale neměl na vybranou. „Skutečnému vynálezci,“ jak sám řekl, „nezbývá nic jiného než vynalézat, stejně tak jako nemůže přestat myslet a dýchat.“

Všeobecně se ví, že Alexander Graham Bell vynalezl telefon. Alespoň v tomto bodě se shodneme. S dalším všeobecně přijímaným názorem to už tak snadné nebude, protože je přímo v rozporu s Bellovým životním osudem. Dnes máme všichni za to, že úspěch závisí především na naší schopnosti specializovat se a příliš se nerozptylovat. „Vsaďte všechno na jednu kartu,“ napsal Mark Twain, „a tu kartu si hlídejte.“ A tak bychom očekávali, že stejně rozumně se zachoval i Bell. Naštěstí to nebyl jeho případ. Kdyby tomu tak bylo, nikdy by nebyl telefon vynalezl.

Bell zkrátka neměl v povaze zabývat se dlouhodobě jednou kartou. Po celý svůj život si zachoval dětsky nadšený přístup k pestré různorodosti světa, a to až do takové míry, že to někdy vyvolávalo silné pochybnosti v lidech, kteří ho znali – to samozřejmě bylo předtím, než se stal světově proslulým. Jeho budoucí tchán ho například plísnil slovy: „...vždycky se pustíš do něčeho nového, co tě zrovna zajímá, a nikdy to nedotáhneš k ničemu, co by mělo pro někoho cenu.“ A to bylo pět měsíců předtím, než došlo k patentování telefonu. Před bezcílným plácáním se od jedné věci k druhé ho zachránila jeho schopnost naprostého ponoření se do problému, na němž právě pracoval – což je další vlastnost, kterou bychom mohli nazvat infantilní. „Moje mysl,“ jak sám jednou napsal, „se natolik zaměří na to, co ji momentálně zaměstnává, že všechno ostatní na světě – včetně otce, matky, manželky, dětí i samotného života – se pro tu chvíli stává druhořadou záležitostí.“

Pokud měl tyto povahové vlastnosti vrozené, vnějšími okolnostmi se ještě více upevnily. Začalo to přímo tam, kde se roku 1847 narodil. Skotský Edinburgh už jen tím, jak vypadá, pěstuje v člověku tvůrčí neklid a roztěkanost. Jsou města, která svou nechuť k přízemní existenci a svou touhu růst k nebesům projevují prostřednictvím lidské činnosti – stavbou katedrál, věží, mrakodrapů. Jiným městům v tom pomáhá příroda, a k takovým patří i Edinburgh.

Oblíbeným místem malého Bella byl kopec Corstorphine Hill, odkud se rozprostíral nád-

Bell, zatvrzelý noční pták, často pracoval do čtyř hodin do rána ve své tiché studovně ve Washingtonu, D. C. a pak spal do jedenácti. Přestože vlastnil mnoho telefonů, v jeho studovně nesměl být ani jeden. Bellově manželce Mabel, která si velice vážila společného času, tento životní rytmus nevyhovoval. „Naše nejhorší hádky jsou vždy o tomtéž,“ svěřovala se svému deníku. Ale Bell se v tom naprosto nemohl změnit: „Vzít mi noc, je jako okrást mě o život.“ Zamílovali se do sebe, když Mabel byla jednou z jeho hluchých žaček. Svatbu měli v roce 1877, přibližně v době, kdy vznikly tyto portréty (nahore). Náčrtek ze stejného období prozrazuje Bellovo zaujetí elektřinou a zvukem.

herný výhled přes elegantní čtvrť New Town a přístavní doky Leith až k moři. Vysoko na Corstorphine cítil blízkost nebe a dole pod ním ho vábil vzdálený horizont. Lehával tam bezstarostně na travnatém úbočí a pozoroval ptáky při jejich tajemném kroužení. Právě jejich let v něm vzbuzoval největší touhu a údiv.

Bellovi rodiče se usadili nedaleko Brantfordu v Ontariu a dnes jejich dům slouží jako muzeum, v němž lze zhlédnout rodinné památky. Zde se zrodil Bellův geniální nápad s telefonem. Jeho matka byla nedoslýchavá, ale nikdy se nenačila odezírat ze rtů. Na křesle v obývacím pokoji je složené její gumové naslouchátko s dřevěnými konci.

Ale nebylo to jen okolí tohoto města, co malého Alecka inspirovalo. Místní obyvatelé, a nejen oni, ho nazývali Aténami severu. Po dlouhé generace byl Edinburgh, hned po Londýně, střediskem vzdělanosti celého Britského impéria. Slavná tradice založená filozofem Davidem Humem, ekonomem Adamem Smithem, básníkem Robertem Burnsem a romanopiscem Sirem Walterem Scottem stejně jako velikánem v oboru geologie Jamesem Huttonem a věhlasným stavitelem Thomasem Telfordem byla v době Bellova dětství stále ještě živá. Edinburská univerzita dlouho patřila mezi nejlepší na světě, především v přírodních vědách a medicí-

ně. Charakteristickým znakem ducha Edinburghu byla až překypující všestrannost. Další z jeho velkých synů, Robert Louis Stevenson, který byl o tři roky mladší než Aleck Bell, ne nadarmo zařadil do své sbírky *Child's Garden of Verses* furiantské dvojverší: „Svět je tak plný krásných věcí, že bychom se všichni měli radovat jako král.“

Tohoto ducha Edinburghu ztělesňovala i Bellova rodina. Aleck měl hluboký respekt před svým otcem, Alexandrem Melvillem Bellem, úspěšným logopedem. Jak diktovalo už samotné povolání pana Bella staršího, byl to muž imponujícího chování a kultivovaného způsobu řeči. Pravidelně přednášel na edinburské univerzitě, školil učitele, duchovní i děti ze šlechtických rodin a udržoval styky s místní inteligencí. Dokonce k ní díky své vědecké a publikační činnosti sám patřil. Roky se intenzivně zabýval odvěkým snem všech logopedů a fone-

tiků: vědecké analýze vyslovovaných hlásek s cílem vytvořit úplný a všeobecně použitelný systém fonetického zápisu. Nakonec se mu to podařilo v roce 1864, kdy se zrodil systém s názvem *Visible Speech* (Vizuální řeč). Aleckovi ještě nebylo ani dvacet a už se stal mistrem v tomto oboru a pomáhal otcí předvádět jeho objev lingvistům a fonetikům v Londýně i Edinburghu. Ti ho přivítali jako výrazný pokrok.

Aleckova matka Eliza Bellová rozšířila obzor svého syna o další dimenzi. Přestože trpěla vážnou poruchou sluchu, byla velmi dobrá pianistka a aby mohla poslouchat, co hraje, připevňovala si k uchu naslouchadlo a mluvítko pokládala na rezonanční desku klavíru. Citové pouto mezi matkou a synem bylo velmi silné. Aleck, mnohem častěji než jeho dva bratři, už jako malé dítě věděl, jak na to, aby nemusel s matkou hovořit přes naslouchátko: promlouval k ní tichým hlasem kousek od jejího čela. I u něho se projevilo hudební nadání. Jeden čas studoval u předního pianisty a snil o kariéře slavného virtuosa. Pak ale jeho učitel zemřel, a s ním i Aleckův sen.

Po jistý čas ho fascinovaly přírodní vědy. Sbíral botanické vzorky až do té doby, než jeho nadšení zchladila nutnost otrockého biflování botanického názvosloví. Nějaký čas ho zajímala i zoologie. Neměl sice to srdce kvůli vědě zabíjet, ale pokud mu náhoda či příroda poskytla mrtvý exemplář, rád zkoumal jeho vnitřnosti. Ani technika ho nenechávala chladným. Otec jeho kamaráda vlastnil na nedaleké říčce starý mlýn, ideální místo pro chlapecké hry. Jednoho dne mlynáře už jejich skopičiny unavily, a tak je vyzval, aby konečně začali dělat něco užitečného, třeba odstraňovat slupky z obilí. Aleck se pustil do experimentování a výsledkem bylo fungující zařízení s lopatkami, jež se točily ve válci s kartáčem uvnitř. Byl to, jak po letech napsal, jeho „první vynález“.

Aleck Bell byl ještě dítětem, a už toho měl tolik za sebou: vesele se vozil na kolotoči svých koníčků mezi fonetikou, fyziologií, hraním na klavír, nedoslýchavostí, vynálezy, logopedií, letem ptáků a opojným panoramatem širšího světa. Přestože se tyto činnosti zdají být navzájem neslučitelné, při zpětném pohledu v sobě ukrývají zárodky Bellova budoucího vývoje k umění, vědě a spojovací technice.

Náznak toho, co chlapce v budoucnosti čeká, se objevil v roce 1863, kdy Bell starší pověřil Alecka a jeho staršího bratra Melvilla konkrétním úkolem. Aleckovi bylo tenkrát šestnáct

let a právě se po roce vrátil od svého dědečka z otcovy strany, který v Londýně vyučoval řeč. Starý pán vytříbil Aleckovu výslovnost, vedl ho ke studiu, vštěpoval mu ideály sociální a politické demokracie a proměnil ho, jak sám Aleck později napsal, „z chlapce v poněkud předčasně vyspělého muže“. Aleck, odříznutý od svých vrstevníků, se vrátil domů mnohem vážnější a uzavřenější a nesnášel, aby se k němu „chovali opět jako k chlapci“. A tak ho otec vyzval, aby společně s Melvillem sestrojili „mluvící stroj“ – zařízení k mechanickému tvoření zvuků vydávaných lidskými mluvidly, podobný tomu, který Aleck s dědečkem viděli nedávno v Londýně.

Chlapci nejdřív pečlivě prozkoumali hrtan jehněte získaný od místního řezníka, a pak zkonstruovali model hlasového ústrojí, jež bylo možné s pomocí pák různě tvarovat. Foukáním do trubice stroj vydával zvuky podobné lidskému hlasu. Tento projekt znovu vrátil Aleckovi jeho mladické nadšení. A jak otec nepochybně také doufal, vzbudil v chlapci zájem o řečové ústrojí.

Tato fascinace ještě zesílila, když následující dva roky pracoval jako instruktor v chlapecké škole v Elginu na severním pobřeží Skotska, kde konečně okusil pocit nezávislosti. Díky svému hudebnímu sluchu, důmyslným experimentům s ladičkou a různým nastavením dutiny ústní a hrdla přišel na to, že každý vokál je složený ze dvou výšek tónu a že v jistém sledu jedna z nich stoupá a druhá klesá. Ještě důležitější bylo, že tento jev vysvětlil na fyziologickém základě.

Bellovo nadšení, stejně jako tato dvojice tónů, stouplo a zase kleslo, když se od londýnského fonetika dozvěděl, že Hermann von Helmholtz dospěl ke stejnému objevu, ale bohužel o něco dříve. Bylo to pro mladého Bella sice velké zklamání, ale skutečnost, že jako teprve devatenáctiletý nezávisle kráčet stejnou cestou jako slovutný vědec, byla určitě důvodem k hrdosti. Bell se navíc nadchl Helmholtzovým vynálezem, který sloužil k udržení vibrace ladičky: přerušovaný elektrický proud stejné frekvence jako přirozené vibrace ladičky aktivoval elektromagnet umístěný vedle ní. Bell se svěřil svým přátelům, že jednoho dne někdo určitě vymyslí jak přenášet hovor a hudbu pomocí telegrafie.

Po dvou letech strávených v Elginu začal Bell učit v chlapecké přípravce v anglickém městě Bath, kde se vrtal v bateriích a telegrafickém zařízení. Avšak toho roku zemřel na tuber-

kulózu jeho mladší bratr Edward a rodiče zůstali sami v londýnském domě na Harrington Square, který zdědili po dědečkovi. V té době se již dvacetiletý Aleck přestěhoval za nimi a převzal rodinnou profesi fonetika a učitele řeči.

V nedaleké soukromé škole se v roce 1868 poprvé pokouší učit mluvit hluchoněmé děti, čtyři bystré holčičky. Možná právě matčina nedoslýchavost způsobila, že si k nim Bell vypěstoval mimořádný vztah. Za pomoci Vizualní řeči a díky Bellovým učitelským schopnostem se dívky učily rychle a radostně. Aleck tak konečně našel své pravé povolání. I poté, co vynalezl telefon, napsal: „Každým dnem je mi čím dál jasnější, že můj zájem o hluchoněmé mi vydrží až do konce života.“ A přesně jak řekl – až do smrti uváděl jako své zaměstnání „učitel hluchých“ bez ohledu na své další dlouhodobé a úspěšné aktivity.

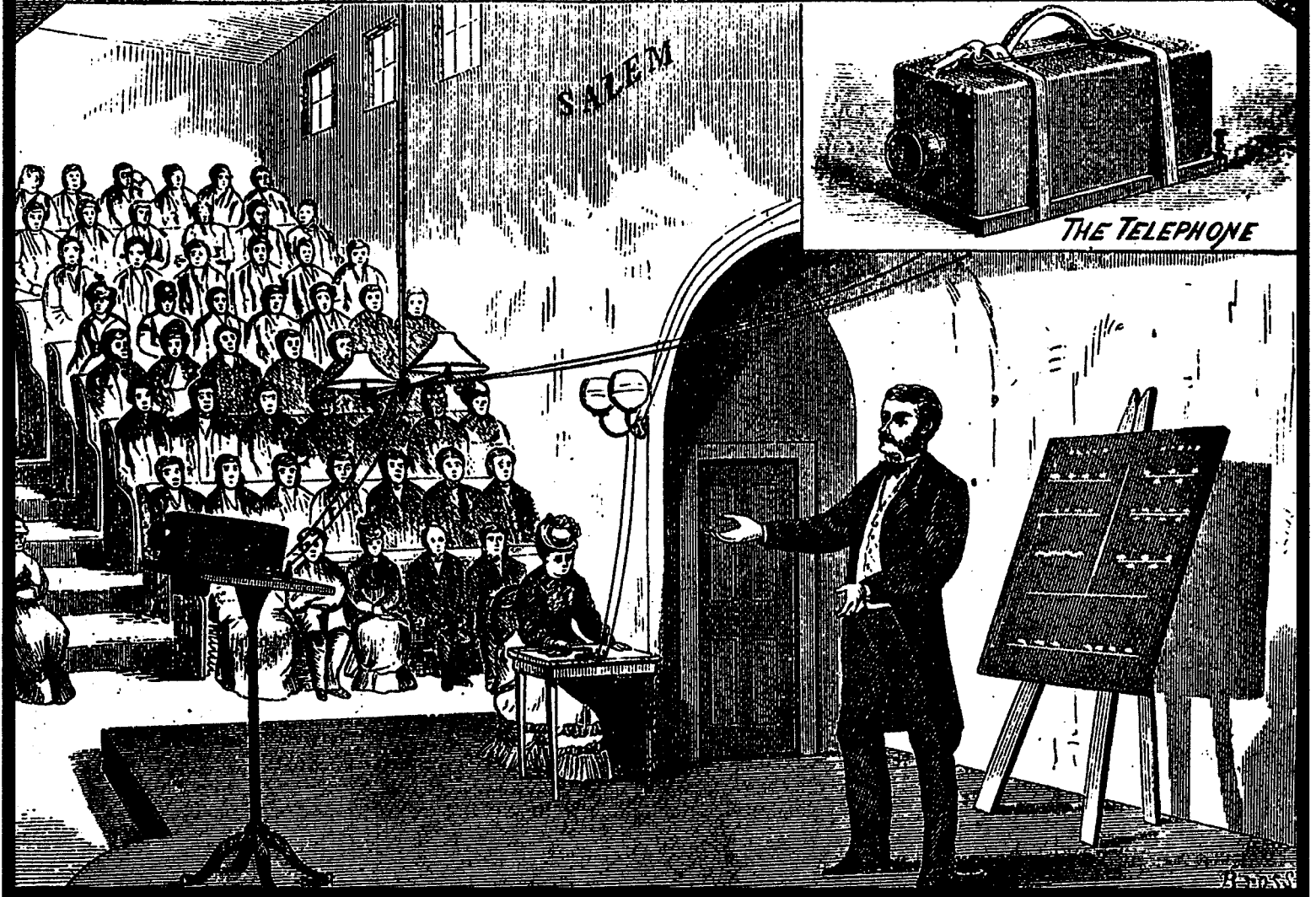
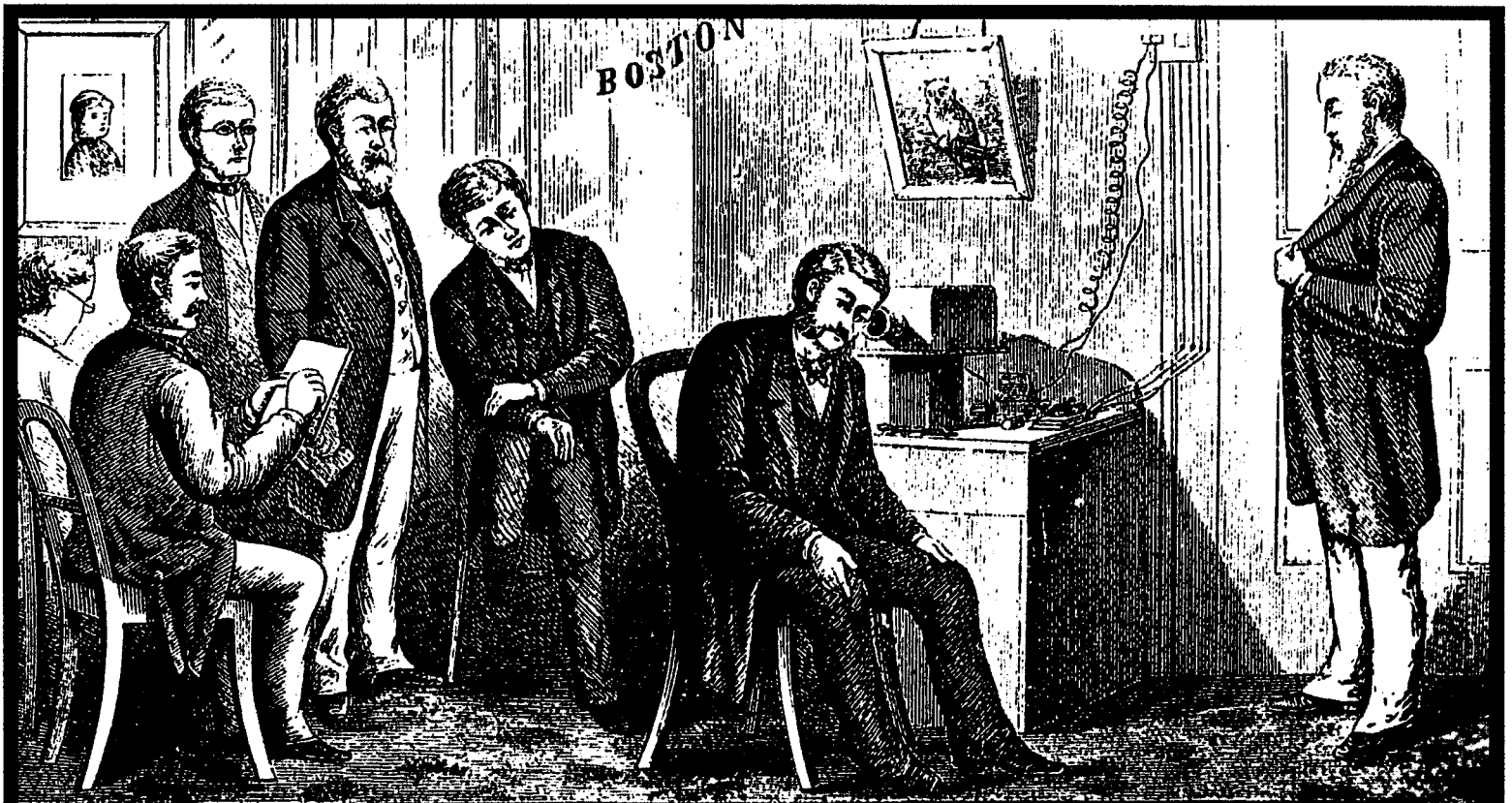
Mezi těmito dalšími zájmy zůstávala hudba. Při hraní na klavír v domě na Harrington Square Alecka fascinovala vibrace způsobená ozvučením. Při zpěvu do klavíru mohl rozezvuchet strunu, která odpovídala tónu jeho hlasu. Také si všiml, že akord zahráný na klavíru ve vedlejším bytě způsobí přes tenkou stěnu slabý ozvuk odpovídajících strun jeho klavíru. Tehdy se v Bellově mysli zrodila předzvěst pozdějšího velkolepého nápadu. Kdyby se různé frekvence několika ladiček přenesly současně po jediném drátu, mohly by být – stejně jako akord z vedlejší místnosti – na druhé straně opět rozloženy za pomoci ladiček stejně naladěných. Tímto způsobem by se dala řada zpráv v morseovce poslat současně po jediném drátu. Avšak další vývoj událostí zatlačil tento nápad na čas do pozadí.

V roce 1870 umírá starší bratr Melville, stejně jako Edward, na viktoriánský mor – tuberkulózu. Krátce předtím byl Bell starší na pracovní návštěvě ve Spojených státech, odkud

Mluvicí prsty

Mladička Helen Kellerová si vypráví s Annie Sullivanovou, svou učitelkou, a Bellem, který dal ty dvě dohromady. Helen se poprvé setkala s Bellem, když jí bylo šest let, a to setkání se pro ni stalo dvěma, jež ji vyvedly „ze tmy do světla, z osamocnosti do přátelství“.

se vrátil okouzlený tamním podnikavým a pokrokovým duchem. Nabídka, aby v Bostonu uspořádal sérii přednášek, ho inspirovala k tomu, aby si v Ontariu nedaleko svých starých skotských přátel založil nový domov. V naději, že ušetří svého posledního syna osudu ostatních dvou, přemluvil Alecka, aby do Ameriky přesídlil s ním a s matkou.

Manželé Bellovi se usadili v pohodlném, prostorném domě kousek od ontarijského Brantfordu uprostřed dvanácti akrů lesa, ovocných stromů a hospodářských stavení na vysokém srázu nad řekou Grand River. Bella staršího přijali v Bostonu s otevřenou náručí, a když ho požádali, aby je zasvětil do své metody Vizualní řeči v nově založené škole pro hluchoněmé děti, přenechal tuto nabídku Aleckovi, který jí nadšeně využil.

Boston byl americký Edinburgh, dokonce mu říkali Atény Ameriky (ale měl i sebeironizující přezdívku „pupek sluneční soustavy“). Harvard, nejstarší americká vysoká škola, se pomalu stávala plnohodnotnou univerzitou pod vedením Charlese W. Eliota. V šedesátých letech devatenáctého století rostly jako houby po dešti další vysoké školy, například Boston College, MIT (Massachusetts Institute of Technology) a Boston University. Bostonští podnikatelé zakládali na americkém Západě doly a stavěli železnice, zatímco doma vzkvétal průmysl i obchod. Skutečnost, že Boston byl v té době nejdůležitějším střediskem vědy a techniky, především elektřiny, měla na Aleckovu budoucnost rozhodující vliv.

V Bostonu se konečně osamostatnil a přímo rozkvetl. Bellovo očividné nadšení, ještě zdůrazněné hřívou havraních vlasů a výraznou tváří, bylo pro jeho hluché žáky až nakažlivé, kdežto ty Bostoňany, kteří sluch neztratili, okouzloval svým zvučným, příjemně modulovaným hlasem. Jeho úspěchy se brzy roznesly a i další školy po něm chtěly, aby je zasvětil do svých metod. V roce 1873 se stal profesorem hlasové fyziologie na Bostonské univerzitě, a získal tak prestiž v akademických kruzích.

Vedle toho si ještě našel čas a energii, aby pokračoval ve svých vědeckých výzkumech a vynálezech. Bostonské intelektuální klima ho k tomu přímo vybízelo. V den jeho příjezdu mu kdosi věnoval výtisk právě dokončené práce Johna Tyndalla o zvuku a dozvěděl se, že MIT má k dispozici kompletní sadu Helmholtzových aparátů. V roce 1872 přednesl na konferenci ředitelů škol pro hluchoněmé přednášku, v níž vědecky popsal řeč jako „pouhý pohyb vzdu-

chu“, sérii vlnění. V říjnu téhož roku vyslechl v Bostonu přednášku Johna Tyndalla o „vlnové teorii“ šíření světla.

Stejný měsíc oznámily noviny, v nichž Bell inzeroval výuku řeči, že Western Union zaplatila značnou sumu peněz jistému bostonskému vynálezci za „duplexní telegraf“, který přes důmyslnou soustavu obvodů umožňoval přenášet zprávu po jednom drátu oběma směry záro-

veň. To v Bellovi pravděpodobně znovu oživilo vzpomínky na londýnský nápad společného telegrafu na úplně jiném principu, a proto se pustil horečnatě do práce. Vedl život nočního ptáka, jak už bylo jeho celoživotním zvykem: po nocích experimentoval a ve dne učil.

Na jaře roku 1874 měla velký úspěch jeho přednáška o výcviku řeči pro hluchoněmé na MITu a v souvislosti s ní dostal nabídku používat přístroje a laboratoře tohoto institutu. To odvedlo jeho pozornost od telegrafu k akustice. Zvláště jeden přístroj ho zaujal, protože „zviditelňoval“ řeč. Nazýval se „fonoautograf“ a měl membránu se štetinou, která reagovala na vyslovený zvuk vibrací a zanechávala stopu jeho vlnové délky na kousku kouřového skla.

Ono léto strávil Bell sněním na výšinách brantfordského srázu, odkud pozoroval křivolaký meandr řeky Grand River, a hlavou se mu honil kaleidoskop nejrůznějších nápadů. Složitě vibrace zvuku zaznamenané jediným hrotem membrány fonoautografu ve tvaru křivky.

Už o patnáct let později pomáhá Bell při zavedení telefonního spojení mezi New Yorkem a Chicagem. Telefon ho proslavil po celém světě. Další jeho vynález, fotofon (vpravo nahoře), přenášel hlas na velmi krátkou vzdálenost po paprsku slunečního světla, ale pro žádné praktické využití se nehodil.

(vlevo) „Neuvěřitelný úspěch“ – tak hodnotil deník Boston Globe Bellovu první přednášku o telefonu v únoru 1877 v Lyceum Hall v Salem, Massachusetts. Posluchači se skvěle bavili, když Thomas A. Watson, Bellův asistent, zpíval, vtipkoval a četl zprávy z novin po telefonu až z Bostonu vzdáleného pětadvacet kilometrů.

Překvapivá síla zvukových vln schopná rozkmitat drobné kůstky v uchu. Složitě vlnění elektrického proudu vytvořené vibracemi zmagnetizovaného jazýčku a přenášené po jediném drátě. Struny klavíru rezonující zvukem hlasu. Náhle se celý ten zmatek propojil v jedno velké pochopení: osvítil ho základní princip telefonu.

Bellův neuvěřitelně jednoduchý nápad se neodvíjel od žádného převratného vědeckého objevu nebo přírodního jevu, který by nebyl známý alespoň půl století. Jak je možné, že to nikoho doposud nenapadlo? Nejedna expert na elektřinu si určitě tuto otázku položil, když se o Bellově vynálezu dozvěděl. Bellův krajan z rodného Edinburghu, slavný fyzik James Clerk Maxwell, na to měl odpověď. „Považuji telefon,“ řekl na své poslední veřejné přednášce, „za ztělesnění toho, jak jsou dnes různá odvětví lidských vědomostí od sebe navzájem oddělena, a teprve díky jejich spojení se podařilo

profesorovi Grahamu Bellovi přes různé okliky vynalézt tento přístroj.“ Experti na elektřinu vsadili všechno na jednu kartu a tu si pěkně hlídali. Natolik se ponořili do vylepšování telegrafu, že nebyli schopni od svého problému poodstoupit a zabývat se naprosto jiným přístupem ke sdělovací technice. I kdyby je to napadlo, jejich odbornost by jim spíše předkládala argumenty, proč to z technických důvodů nejde.

Bell se pustil do práce, aby se z jeho teorie stala realita, a využíval při tom různé bostonské zdroje. Tamní vědci a technici ho ujistili, že jeho nápad je teoreticky správný (naštěstí si jeden z nich poznamenal průběh diskuze, k níž došlo v říjnu roku 1874). Dílna Charlese Williama mladšího sloužila jako středisko za-

kázkové práce pro mladé vynálezce (i mladý Tom Edison ji nedlouho předtím navštěvoval), a právě v ní našel Bell svého spolupracovníka, dvacetiletého Toma Watsona, který mu při práci asistoval. V březnu 1876 si Watson zajistil

místo v dějinách tím, že jako první člověk vzal telefon. Celý projekt financovali dva američtí podnikatelé Gardiner Green Hubbard a Thomas Sanders, z nichž každý měl v Bellově péči hluché dítě.

Bell se do jedné ze svých žákyň, sedmnáctileté Mabel Hubbardové, zamiloval. Během léta a podzimu 1875 se mu přesně v duchu pohádek a viktoriánských milostných románů podařilo získat příslib její ruky i přes nesouhlas rodičů, kteří ji považovali za příliš mladou. V určitou dobu se pak vezmou a budou spolu žít šťastně až do smrti, ale Bellovy námluvy zpozdí sepsání a přihlášení patentu na jeho vynález. Zdržovala ho výuka na Bostonské univerzitě, soukromí žáci i jeho neústupnost, s jakou trval na tom, že počká na zprávu o patentování telefonu ve Velké Británii. „Honím se od jedné věci ke druhé a dříve, než se naději, je den pryč,“ psal svým rodičům. Nakonec Gardiner Hubbard ztratil trpělivost a 14. února 1876 se ujal sám podání žádosti o patentování telefonu.

Na pár let přijal Bell formální funkci technického poradce telefonní společnosti. Věrný své povaze odmítl nechat se touto prací či kteroukoli jinou, včetně svého akademického působení, jakkoli svazovat. Finanční nezávislost, kterou mu vynález telefonu přinesl (přestože o žádné velké bohatství nešlo), mu dovolila vrhnout se do pestrého víru jeho zájmů.

A tak to dělal po celých zbývajících čtyřicet let života. Vynalézal a vynalézal. Po dlouhých líbáncích v Anglii a ve Skotsku se spolu s manželkou usadili nedaleko jejich rodičů ve Washingtonu, D. C., kde si Bell založil vlastní laboratoř. Velice mu imponoval Edisonův Menlo Park, „továrna na vynálezy“, a snažil se ho napodobit v menším rozsahu. Avšak jeho přístup k vynálezům byl jiný než Edisonův. Thomas Edison si vyhlédl komerční potřebu a pak se snažil najít způsob, jak ji uspokojit. Bella spíše osvítil nějaký fyzikální jev, který se pak snažil zužitkovat prakticky.

Například v roce 1873 se zjistilo, že prvek selen má zvláštní vlastnost: jeho elektrická vodivost se úměrně zvyšuje s intenzitou dopadajícího světla. Tento účinek Bella fascinoval. Domníval se, že kdyby bylo možné lidským hlasem měnit intenzitu světla, dalo by se této vlastnosti selenu využít k bezdrátovému přenosu.

Bell vyvinul svůj „fotofon“ v roce 1880 s pomocí mladého technika jménem Sumner Tainter, který s ním začal spolupracovat místo Toma Watsona. Až do konce svého života tvrdil,

Velmi lehký, ale zároveň pevný čtyřstěn byl předmětem nespočetných pokusů v Bellově novoskotském domově. Jeho třiadvacetimetrová věž z 260 čtyřstěnnů byla praktickou ukázkou, čeho všeho je tento tvar schopný.

že jde o jeho úplně „největší vynález, mnohem důležitější než telefon“. Nejspíš mu bylo zatěžko si přiznat, že vrcholu své kariéry vynálezce dosáhl v devětadvaceti letech. Ale fotofon měl dosah jen několika desítek metrů, a to ještě nesměla být mlha, nesmělo pršet či sněžit a paprsku nesměly stát v cestě žádné překážky. Takže jeho vynález nenašel žádné komerční uplatnění.

V roce 1881 se Bell přece jen pustil do vynálezu s praktickým zaměřením, tak jako to dělal Edison. Prezident James A. Garfield pomalu umíral na zranění po atentátníkově střele, kterou lékaři nemohli najít. Bell pracoval takřka dnem i nocí a výsledkem byla dvě zařízení. Jedno z nich fungovalo na principu dnešních minových detektorů: změna telefonního tónu při setkání s kovem. To druhé byla jakási telefonní sonda: kombinovala jehlu s telefonním sluchátkem, v němž se ozvalo cvaknutí, jakmile se jehla dotkla kovu. Avšak kulka byla příliš hluboko, než aby ji mohl detektor najít, a lékaři si netroufali použít sondu, která se později běžně užívala do té doby, než ji nahradil rentgen. A tak Garfield – „ten statečný duch“, jak ho Bell nazýval – zemřel.

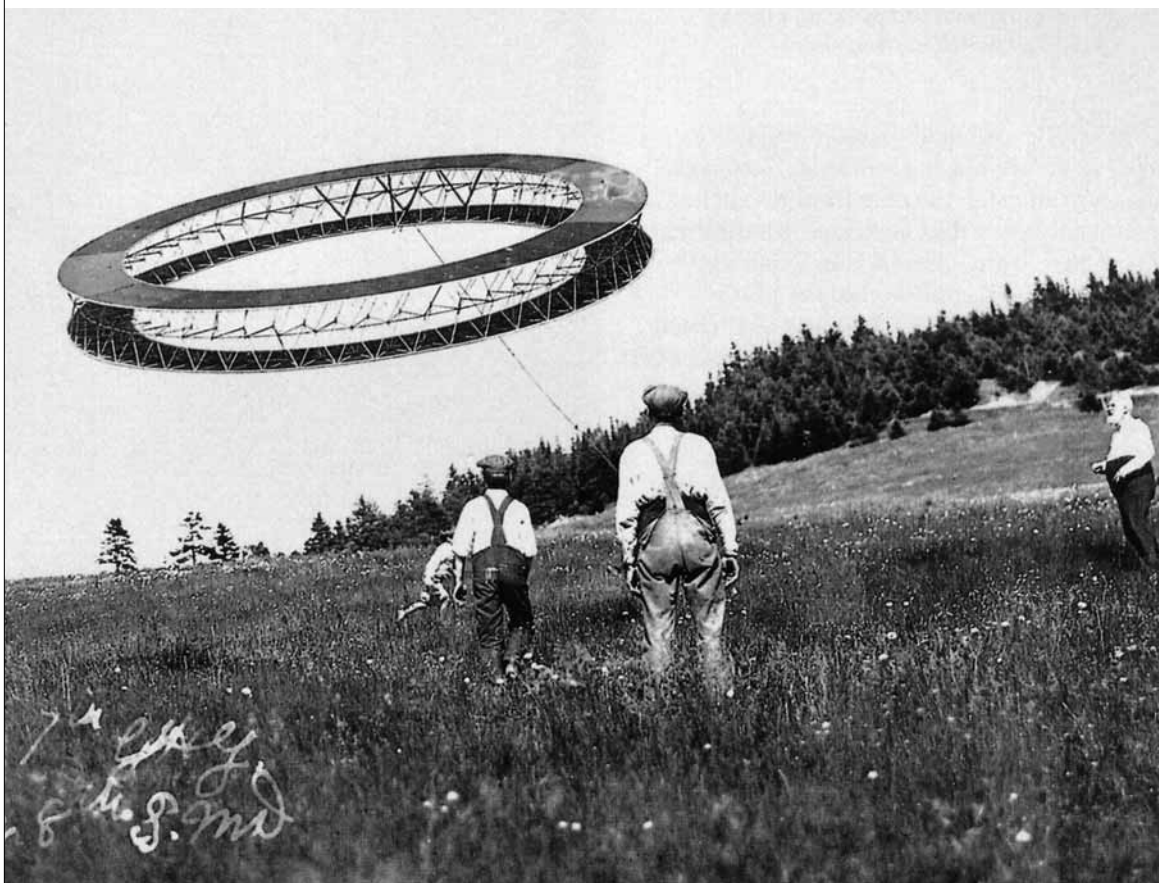
Téhož nešťastného léta zemřel Bellův novorozený syn na selhání plic. Žal nad touto ztrátou vedl Bella k vynálezu „vakuové vesty“, vzduchotěsného železného válce, který obepínal pacientovo tělo až po krk. K němu byla připevněná pumpa, která rytmicky zvyšovala a snižovala tlak vzduchu uvnitř, čímž stlačovala a zase uvolňovala plíce. Toto zařízení předjímal železný plíc vyvinuté o padesát let později pro pacienty s dětskou obrnou.

Začátkem osmdesátých let ukázal Bell Edisonvi, zač je toho loket. Několik let předtím Edison převezl Bella tím, že vynalezl uhlíkový mikrofon, čímž telefon značně vylepšil. Nyní si Bell vzal na mušku Edisonův gramofon, který si jeho vynálezce nechával jen jako laboratorní hračku, neboť jeho nahrávky byly krátké, nekvalitní, a nedal se upravit pro masové využití. Při vylepšování gramofonu Bell působil spíše coby trenér týmu než jako aktivní hráč. Spoléhal se především na svého bratrance Chichestera Bella a Sumnera Tainteru. Jejich patenty připravily gramofon pro komerční využití a vynesly autorům několik set tisíc dolarů. Bell svého podílu využil pro financování výzkumu nedoslýchavosti.

Bellův život byl i nadále plný činorodosti, ale na pár let nechal vynálezů a věnoval se jiným aktivitám. Jednou z nich bylo vybudová-

ní jeho severního ráje, letního sídla nedaleko Baddecku v kanadské provincii Nové Skotsko. Dal mu keltské jméno Beinn Bhreagh, což znamená „nádherná hora“ a přestože se stal občanem Spojených států, brzy dělil svůj čas mezi Beinn Bhreaghem a Washingtonem.

V té době mu už bylo přes čtyřicet a byl to muž impozantní postavy. Krátce poté, co vynalezl telefon, začal přibírat na váze a jevit všech-

ny známky viktoriánského úspěchu. Z útlého, tmavovlasého nápadníka Mabel Hubbardové se stal její korpulentní, předčasně šedivějící manžel. Během líbánek si nechal narůst mohutný plnovous a začal se svým vzhledem velice podobat svému strýci Davidu Bellovi, jehož kdysi George Bernard Shaw charakterizoval jako „toho nejmajestátnějšího a nejimpozantnějšího muže, který kdy žil na této či jiné planetě“.

Aleck a Mabel tvořili neobvyklý pár. Mabel zůstala po celý život křehká a půvabná, byla přímo ztělesněním elegance při společenských příležitostech. Díky své neuvěřitelné schopnosti odezírat ze rtů se při takových setkáních chovala přirozeně a často usnadňovala svému obvykle rezervovanému manželovi kontakty s jinými lidmi. Byli si vzájemnou oporou. „Hlu-

Bell zkoušel i draky ze čtyřtětů a snažil se, aby přistávaly lehce jako motýli. V roce 1907 vznikla společnost Aerial Experiment Association, jejímž cílem bylo postavit letadlo podle návrhu každého z jejích členů.

choněmí, zemská přitažlivost či kterýkoli jiný z mých koníčků mi často zcela zaměstnával mysl,“ napsal jí jednou, „a přesto... vrostla jsi mi do srdce, má milovaná, a zapustila jsi tam kořeny tak, že tě odtud nelze vytrhnout, aniž by se mé srdce rozpadlo na kusy.“ Potřebovali vzájemnou útěchu, když jim ještě v kojeneckém věku zemřeli dva synci. Byla to ztráta, která je pronásledoval celý jejich další život.

Obě jejich dcery, Elsie a Marian (celá rodina jí říkala Daisy), se dožily vysokého věku, a nejenže byly pro rodiče útěchou a radostí, ale – když nadešel čas – obdařily je celým houfem potomků. Elsii a jejímu manželovi Gilbertu H. Grosvenorovi se narodilo sedm dětí, mezi jinými i Melville Bell Grosvenor, který jako dítě dědečka obveseloval svou společností a v dospělosti převzal otcovu štafetu v časopise National Geographic. Daisy se svým manželem, významným botanikem Davidem Fairchildem, přidali k tomuto seznamu Bellových potomků další tři. Když se všichni sešli dohromady ještě s Bellovými rodiči a dalšími pokrevními příbuznými, velký dům na Beinn Bhreaghu musel pojmout kromě služebnictva na dvacet pět lidí. Mabelina sestra si všimla, že Bell je „tady úplně jiný člověk než ve Washingtonu. Tady je duší celé společnosti.“

Neznamená to, že by snad byl ve Washingtonu nerudný. „Nikdy jsem se s nikým necítila uvolněně, dokud jsem nepotkala jeho,“ vzpomíná Annie Sullivanová, milovaná učitelka Helen Kellerové. „Bell věděl, jak na to, aby lidé byli spokojeni sami se sebou... A dokázal z nich dostat to nejlepší.“

Přesto však se často stahoval do ústraní. Dokonce i na Beinn Bhreaghu trávil víkendy ve své skromné svatyni, v obytném člunu, kotvícím v malé odlehlé zátocce. A po celý svůj život rád studoval a přemýšlel dlouho po půlnoci, kdy celá rodina již spala.

Rozlehlé prostory pozemku v Novém Skotsku se Bellovi staly inspirací v roce 1891, kdy se mu vrátila chuť zase něco vymýšlet. Odjakživa ho fascinovalo létání. Nyní měl konečně i prostor k tomu, aby roztáhl svá křídla. Pár let si hrál s raketami poháněnými střelným prachem, s helikoptéry, s větrníkovými rotory, s modely na setrvačnick, s malými jednoplošníky. „Čím déle experimentuji,“ zapsal si v roce 1893, „tím víc se utvrzuji v tom, že létající stroje jsou reálná věc.“ Se svým typickým nadšením se v roce 1896 svěřil jistému novináři: „Jsem přesvědčen, že během několika málo let bude možné povečeřet v New Yorku v sedm či

osm hodin večer a druhý den ráno si dát snídani v Irsku nebo v Anglii.“

V roce 1898 začal experimentovat s rovnováhou a stabilitou na létajících papírových dracích, což se ukázalo jako slepá ulička. Vedlo ho to k poslednímu významnému vynálezu, který – podobně jako telefon – byl nečekanou ratolestí, která vyrašila z jinak jalového kmene jeho výzkumů.

Začal se věnovat nedávno vynalezenému komorovému draku a zvětšil ho do obrovských rozměrů. Když hledal rám, který by byl dostatečně pevný, a přesto co možná nejlehčí, začal kombinovat a upravovat trojúhelníky, jež na rozdíl od čtverců či obdélníků nepotřebují žádnou vnitřní výtzuž.

25. srpna 1902 v náhlém návalu inspirace, ne nepodobném tomu, jenž zažil tehdy s telefonem, Bell pochopil, jaké konstrukční možnosti mu nabízí pyramidový tvar vytvořený čtyřmi trojúhelníky. Tenkrát ještě ani přesně nevěděl, že geometrické názvosloví říká těmto čtyřtětům, tetraedr.

Jedna z nejzajímavějších stránek Bellových zápisníků nese právě toto datum a obsahuje náčrtek s poznámkami:

„Jsem si jist, že se jeho význam prokáže nejen při stavbě draků, ale i při vytváření nejruznějších nosných konstrukcí – nová metoda v architektuře. Možná nahradí oblouky, především při stavbě mostů... Celá kostra je tak pevná a tak dokonale vyztužená svým vlastním tvarem, že se chová jako pevné těleso... Možná se bude využívat... pro stropy velkých budov... Všechny části lze vyrobit z kovu... a lacino.“

Bell s úžasnou předvídatostí popsal přesně to, čím se později tolik proslavil Buckingham Fuller. Přestože si tuto metodu nechal patentovat, hovořil o ní na veřejnosti a demonstroval ji na lehké, k nebesům se tyčící věži na Beinn Bhreaghu, tenkrát pro ni z nějakého důvodu ještě neuzrál čas.

Bell se neustále snažil najít způsob, jak se vznést. Jako pomocníka si ke svému dílu přizval mladého inženýra Fredericka „Casey“ Baldwin, který nastoupil na místo Watsona a Taintera. Posléze se mu podařilo dát dohromady nadšenou skupinu mladých mužů, mezi jinými i Glenna Curtise, a založili společnost Aerial Experimental Association. Bratři Wrightové mezitím pokročili ve své práci za fázi experimentování s draky a vytvořili skutečné letadlo. Společnost AEA na ně navázala a vyvinula několik úspěšných strojů. Bell sám formuloval důležitý detail známý jako křídélko nebo také

vzletová klapka, aniž věděl, že ho Francouzi již předběhli.

V roce 1908 započali Bell a Casey Baldwin dlouhou sérii pokusů s vylepšením křídlových člunů, které se krátce předtím objevily v Itálii. Baldwin připravoval návrhy a Bell mu přitom pomáhal radami a kritikou. V roce 1919 jejich čtvrtý experimentální křídlový člun HF-4 dosáhl rychlosti přes 110 km za hodinu a celých dalších deset let nebyl tento světový rekord překonaný.

Od svého dětství Bell toužil po uznání jako vědec. Jeho práce v oboru hlasové fyziologie mu jistou slávu na tomto poli zajistila. Léta také soukromě fušoval do velkolepých, ale značně nejasných teorií zemské přitažlivosti, energie a dalších problémů fyziky. Avšak, stejně jako Edison a zřejmě většina amerických fyziků té doby, i Bell postrádal hlubší znalosti matematiky, jichž bylo pro teoretickou práci čím dál víc zapotřebí. Byl dostatečně realistický, aby své spekulace nepublikoval. Přesto však se mu dostalo té cti, že byl zvolen členem Národní akademie věd a přispěl k její činnosti pěti studii, především o dědičnosti. Pár dalších studií vycházelo z jeho práce vynálezce.

Bellova nejvýznamnější vědecká činnost se týkala hluchoty. Pomáhal při využívání svého telefonu jako audiometru, přístroje na měření rozsahu nedoslýchavosti. Jeho jméno se posléze stalo součástí mezinárodního jazyka jako označení jednotky pro měření relativních rozdílů v intenzitě zvuku – decibel. Velmi významné jsou i jeho studie o dědičných sklonech k hluchotě.

Bellův zájem o dědičnost ho přivedl k počátečním fázím hnutí zvaného eugenika neboli genetické zušlechťování lidské rasy. Naštěstí mu jeho zdravý rozum a vrozená slušnost nedovolily následovat tento směr až k rasismu, jehož byl velkým nepřítelem. Místo toho zaměřil svůj výzkum na neškodnou otázku, zda je dlouhověkost dědičná. Dospěl k názoru, že jsou

Celá rodina v Beinn Bhreaghu v roce 1907. Dcera Elsie (vlevo) se provdala za Gilberta H. Grosvenora, redaktora National Geographic, Daisy (vpravo) si vzala Davida Fairchilda, botanika; Elsie s otcem si často užívali moře a matka je při tom pozorovala. Když byl Bell sám, koupal se a opaloval „tak, jak ho pánbu stvořil“.

(vlevo) Bellův vnuk Melville Bell Grosvenor se stal synem, kterého mu osud nedopřál. V roce 1914 píše Bell svému zeti z Beinn Breaghu, že chlapec je pro něho „radostí a skvělým společníkem“. Má „velký životní sen, a tím je stát se redaktorem jako jeho otec“. Melvillovi se to podařilo a ve stopách svého dědečka objevoval „svět a všechno, co je v něm“.

Ruku v ruce navštívili Bellovi v roce 1898 ostrov Sable Island nedaleko břehů Nového Skotska, kde se snažili najít zbytky ztroskotané lodi, která vzala s sebou ke dnu i jejich právního zástupce, jenž měl na starosti Bellovy patenty. Na tuto fotografii Bell připsal: „Mysleli jsme si s Mabel, že jsme sami. Ale fotograf Arthur McCurdy se plížil za námi.“

rodiny, v nichž je častá, ale nebyl schopen rozlišit, zda se jedná o vrozenou vitalitu nebo odolnost vůči chorobám.

Bell se také zapsal do dějin vědy jako mecenáš a organizátor. V roce 1881 financoval dnes už klasické pokusy Alberta Michelsona, které dokázaly, že směr světla nemá vliv na jeho rychlost. V roce 1882 zachránil skomírající časopis *Science* a finančně ho podporoval dalších bezmála deset let. Později ho převzala společnost *American Association for the Advancement of Science* jako svůj oficiální časopis a dodnes prosperuje jako hlas největší světové vědecké obce. V neposlední řadě je třeba připomenout, že Bell – sám nadšený cestovatel – podporoval vědecké poznání a jeho šíření: byl prezidentem společnosti *National Geographic Society* a poradcem jejího časopisu, jenž redigoval Bellův skvělý zeť Gilbert H. Grosvenor.

Bez ohledu na všechny ostatní činnosti Bell zůstal věrný svému celoživotnímu poslání – práci s hluchoněmými. Ve Skotsku pro ně pomohl založit střední školu a později si ve Washingtonu otevřel svou soukromou, kterou vedl s láskou a oddaností. Stal se také zkušeným a spolehlivým rádcem a dlouholetým přítelem slepé a hluché Helen Kellerové, která mu věnovala svou autobiografii. Když bylo Bellovi přes sedmdesát, napsala mu: „Vždy jste pro-

jevoval otcovskou radost, když se mi dařilo, a otcovskou něhu, když se něco nepovedlo.“

„Největší jeho vášní je láska k dětem,“ napsala jednou Helen. Chodil rád do vyučování a děti byly nadšené. Během jedné takové návštěvy školy pro hluchoněmé líčil Mabel, jak „některé z těch nejmenších... si jaksi vzaly do hlavy, že jsem samotný Santa Claus! Jen jim nebylo jasné, jak se tak obrovské tělo může vejít do úzkého komína. Naučil jsem je slovo ‚protáhnout se‘, takže ho už nikdy nezapomenou!!! Obávám se, že polovina z nich mi před vánočními napíše a já se sem budu muset vrátit v odpovídajícím převleku!“

Bell věnoval hluchým skoro půl milionu dolarů, tedy poměrně značnou část svých příjmů. Něco připadlo v menších částkách jednotlivcům v obtížné situaci, většina pak školám a jisté společnosti pro hluchoněmé. Bell se navíc vahou své osobnosti zasazoval o to nejdůležitější – všemi možnými způsoby pomáhal překonat osamění takto postižených. Agitoval pro veřejné školy, kam by se děti denně docházely učit a neztratily přitom kontakt se svou rodinou a slyšícím světem.

„Naše téma je svět a všechno, co je v něm.“ Tuto velkorysou radu dal Alexander Graham Bell mladému Gilbertovi Grosvenorovi coby nově jmenovanému redaktorovi časopisu *National Geographic*. Dokonale vystihuje jeho vlastní způsob myšlení a povahu. Ani v posledních měsících před smrtí v roce 1922 se svému poslání nezpronevřil: pracoval na zařízení ke kondenzaci pitné vody pro ty, kdo uvízli na moři. Při setkání s tehdy nejnovějším technickým zázrakem, rozhlasovým přijímačem, a při vzpomínce na hudební tón, který slyšel, když si před půl stoletím pustil střídavý proud přímo do ucha, přemýšlel o tom, jestli by člověk mohl „poslouchat koncert z rádia bez jakéhokoli speciálního přijímače“. Možná že snil o hudbě pro Mabel.

A tak skončil přesně tak, jak začal – objevováním světa a všeho, co v něm je, celý u vytržení nad všemi těmi možnostmi, jež člověk má. Bez ohledu na to, do kolika slepých uliček ho přivedla jeho vášnivá touha poznat svět v celé jeho pestrosti, jejím výsledkem byla dlouhá řada lidských úspěchů a poznání, z nichž kterékoli by většině z nás stačilo na hodnotné vyplnění celého života. A kdyby Bellovi jeho život plný hledání a pomoci druhým neposkytl už nic jiného, určitě mu přinesl radost.

Z toho by si naše vysoce specializovaná doba mohla vzít ponaučení. ■

Miláčkové Zuzany Navarové

1) Dáša Voňková

Končila 60. léta, a zatímco já jsem se v zákoutích starého města v Hradci Králové prala o sáňky, o pár uliček dál v domě na Malém náměstí jedna zcela dospělá Dagmar Reschová možná právě osnovala svůj útek z civilizace do lúna Krkonoš. Je jasné, že tenkrát jsme se potkat nemohly. Uběhlo pár let a domů jsem si přinesla singl vypůjčený od spolužáka Pavla. Z černého kotouče na mě drásavě naléhala ja-

kási Dagmar Voňková, a z celé věci vyplývalo, že za smrt ubohého Jánošíka můžu nejenom já, ale hlavně můj otec, který vypjatost okamžiku instinktivně vycítil a za pohrdavého vrtění hlavou opáčil směrem ke mně: „aby jsi se z toho neposrala,“ a gramofon mi vypnul. Osobně jsem na podobný průběh svých odpoledních poslechů hudby byla zvyklá, ovšem Dagmar, ta by tedy koukala!

A uběhla řada let, já už jsem byla „Nerez“ a normalizace byla v rozpuku, když tak v jedné

restauraci v Ostrově nad Ohří, jíž kralovala mimořádná paní šefová ukrutně milující romské písničky, za něž mě odměňovala smrštěmi alkoholických nápojů pro mne i mé kumpány z kapely, povídá najednou naléhavým tónem Vladimír Merta: „Znáš Dášu Voňkovou? To je moudrá žena, s tou by ses mohla radit!“ Nebo dokonce řekl „měla“? Už nevím. Tak či tak mě jednoho odpoledne vynesly nohy Slezskou ulicí rovnou k pražskému bytu legendární Dagmar Voňkové, s chartisty tajuplně zapletené. Nebyl

to můj nápad, přiznávám, doprovázela jsem tehdy neméně proslulou bratislavskou písničkářku Zuzku Homolovou, éterickou bytost, do níž byli zamilováni všichni čtyři moji spoluhráči, a věřím, že kdyby jich namísto čtyř bylo čtyřicet, vyšlo by to nastejno. Šly jsme tenkrát za Dášou s tajným plánem, a to přemluvit ji, aby pod rouškou koncertů tehdy celkem neznámého, a tudíž i méně kontrolovaného Nerezu, vystoupila jako náš host. Dostalo se mi mrazivého odmítnutí a kusu štrůdlu (byla to bublanina?), a celé to vypadalo, jako by řekla: a koukejte mazat. Na rozloučenou ještě jen tak jako by hrábla do strun, jako že teď si jen tak něco zkouší, mně upad' štrůdl (bublanina), a už jsme šly. Dášo, jestli to teď čteš, pak doufám, že se tomu s úlevou směješ, venku na chodníku jsem totiž řekla, a teď se podrž: „Taková kráva, a tak krásně hraje.“ Musím dodat, že Zuzka Homolová Tě statečně bránila. Věděla jsem holt tenkrát o životě prdlačky.

A pak uběhlo zase pár let a v baru Ma-

lostranské besedy jsme se jedné mladé noci potkaly s Dagmar Voňkovou, ze které se záhy měla stát Dagmar Andrtová a jejíž kytaristická hvězda stoupala a stoupala a mířila právě někam do Dánska, pozdravily jsme se jakoby nic a všechny chmury byly rázem navždy smazány. A tak se spolu od té doby radíme a radíme, chápejte, ještě nemáme ve všem tak úplně jasno. A Merta měl recht. Dáša je moudrá žena. ■

Chlapci na tom horním konci

Chlapci na tom horním konci

(Dáša Voňková)

Chlapci na tom horním konci
neměli jste chodit do doliny v noci
neměli jste chodit do jizbice
mohli jste si létat jak ty jarabice

Já vám povídala, když jsem otvírala
kam vás čerti nesou, já vás varovala

Padá mlha na dědinu
nedávejte, chlapci, mému domu vinu
nedávejte vinu staré robě
vždyť jste vlka měli sami, chlapci, v sobě

A ty, Jánošíku, na železném háku
já ti nalejvala dobrou kořalenu
Což jsem, Jánošíku, tobě nesypala
nejlepšího hrachu, co jsem doma měla

Chlapci na tom horním konci
neměli jste chodit do doliny v noci
neměli jste chodit do jizbice
mohli jste si létat jak ty jarabice

A ty, Jánošíku, na železném háku
což jsem ti nelila dobrou kořalenu
A ten pěkný rubáš, ten krvavý rubáš
ten jsem pověsila nad Ďurovu salaš

Padá mlha na dědinu
nedávejte, chlapci, mému domu vinu
nedávejte vinu staré robě
vždyť jste vlka měli sami, chlapci, v sobě

A la, laj, la, la...

Neon Michala Viewegha

Raná tvorba

Když jsem se před časem pobaveně zmínil Martinu Pluháčkovi, že jsem doma objevil zažloutlé papírové desky s několika milostnými básněmi z počátku osmdesátých let, zajásal.

„To je skvělý. Dáme to do tvé rubriky v Neonu!“ pravil.

„V žádném případě!“ řekl jsem rozhodně.

Vysvětlil mi, že základem zdravého sebevědomí je schopnost zasmát se sobě samému.

„Tak dobře,“ souhlasil jsem.

Poté mě požádal, abych k oněm básničkám našel nějakou svou fotografii z oné doby.

„Vyloučeno!“ zvolal jsem důrazně.

Zeptal se mě, zda ho stále považuji za svého přítele.

„Ano,“ řekl jsem nechápavě. „Ale jak to s tím souvisí –?“

Vysvětlil mi, že skutečné přátelství nemůže existovat, pokud mu nejsme ochotni alespoň občas přinést nějakou oběť.

„Tak dobře,“ souhlasil jsem.

Dodatek:

Ne že by se nedala použít i jiná fotografie z Michalových osmnácti devatenácti let. Ale tahle sem patří, protože postihuje jistou archetypální situaci: zlomový bod, okamžik, který zpravidla promění teskného lyrika v rozšafného prozaika.

A vskutku: mohli jsme mít nového Holana, dostali jsme Viewegha. V konečném součtu to vychází jako plus, protože jeden Holan tak nějak stačí.

M. Pluháček

REDAKCE MLADÉ FRONTY, DENÍKU ÚSTŘEDNÍHO VÝBORU SOCIALISTICKÉHO SVAZU MLÁDEŽE

112 22 PRAHA 1, PANSKÁ 8, POŠTOVNÍ PŘIHRÁDKA 746, TELEFON 224141-8, 228841-9

Michal Viewegh
Boleslavova 17

140 00 Praha 4 Nusle

PRAHA DNE zh/81

NAŠE ZNAČKA

VÁŠ DOPIS ZE DNE 18.3.1981

Vážený soudruhu,
vašich devatenáct let je navašich verších vidět - a to v tom nejsympatičtějším smyslu slova. Nechuť k velkým slovům, k otravné každodennosti i zase křehká touha po opravdovém citovém prožitku, to všechno je mládí a vy to dovedete pojmenovat. Plachého hříšníka a Cestičku ze školy ponechávám v redakci, i když brzké zveřejnění slíbit nemůžu. Jsou to však věci slibné/konec konců ani ty další verše nezní marně/. Pošlete ještě víc ukázek, myslím, že nebudete muset být šéfredaktorem časopisu, který vás zveřejní...

S pozdravem

M. Pluháček
St 38 - 36979 3659 - 73

V ODPOVĚDI UVÁDĚJTE NAŠI ZNAČKU

Renatě, dívce na koni

Oklamán rybičkou z Tvého dopisního papíru,
zmaten bílou cudností Tvých pohybů,
ptám se (poslední v řadě

Breugelových slepců):

Milujete se spolu?

a s tíhou Tvého doznání padám do prostoru

v úžasu tak bezmezném,

že na všech římsách světa

povolily prsty

sebevrahů.

Muži a ženy z malého města

Muži z malého města

jsou víry v řece pod mostem

po němž odpoledne

ženy z malého města

na vysokých podpatcích spěchají na autobus

do velkého města
v noci pak ženy z malého města
jdou zpátky po mostě

pod nímž se jako víry točí

příliš široké kravaty

mužů z malého města

a na konci mostu ženy z malého města

vystoupí z šatů a ve vysokých podpatcích

sejdou dolů pod most do blatouchů

a skočí střemhlav.

Plachý hříšník

S krutou obratností těch,

co vybírají hnízda ptákům,

uchvátil ňadro v živůtku

a pod tíhou studu sklopil zrak,

neboť se bál, že jí v očích uvidí

vyděšený stín křídel matky,

zoufale kroužící nad prázdným hnízdem;

než řekla:

Máš něžnou obratnost těch,

co sbírají hříbky v mechu.

Lháři

Kluk mluví a mluví

a najednou mu tenkou slupkou

jeho povídání

prosvitne hřích

nahý a růžový –

– a ona našpulí pusu

do kroužku tak odmítavého

že za něj nemůže

ďábel klučičího vmlouvání

aby slíbal jeho přísné kontury

v přerušované čáru

a usvědčil ji

že lže.

Moje dcera

věčně otravuje

věší se mi na krk

že nemůžu skoro dýchat

a dusím se

když na krku tu její smyčku

nemám

Typy nakladatelství ACADEMIA

Jaká je Praha na prahu nového tisíciletí?

Jaká byla Praha v minulých deseti staletích? Jak ji viděli cizinci procházející Evropou? Jak ji vidí Moravan, žijící zde více než půl století? Od proslulé „reportáže“ Ibrahíma ibn Jákúba z 10. století přes středověké záznamy cestovatelů z německé jazykové oblasti, doklady o pobytu Angličanů, často blízkých českým králům, stopy bohatých kontaktů s Itálií, Francií či Španělskem, ale i dalších evropských zemí včetně Skandinávie až po ohlasy z amerického, asijského či australského prostředí. O tom všem vypovídá devět historických esejů významného českého historika Josefa Polišenského **Tisíciletá Praha očima cizinců**.

Umělecké památky Prahy – Malá Strana představují třetí svazek rozsáhlé umělekohistorické topografie (předešlé díly byly věnovány Starému Městu s Josefovem a Novému Městu s Vyšehradem). Úvodní kapitoly podávají přehled o stavebním a uměleckém vývoji Malé Strany od dob pravěkého osídlení do současnosti. Hlavní část se podrobně zabývá všemi malostranskými objekty – kostely a kaplemi, dochovanými částmi opevnění, domy a paláci v pořadí jejich popisných čísel. Celý soubor, jehož další svazek bude věnován Pražskému hradu a Hradčanům, je nejobsáhlejším a nejsystematičtějším soupisem památek Prahy.

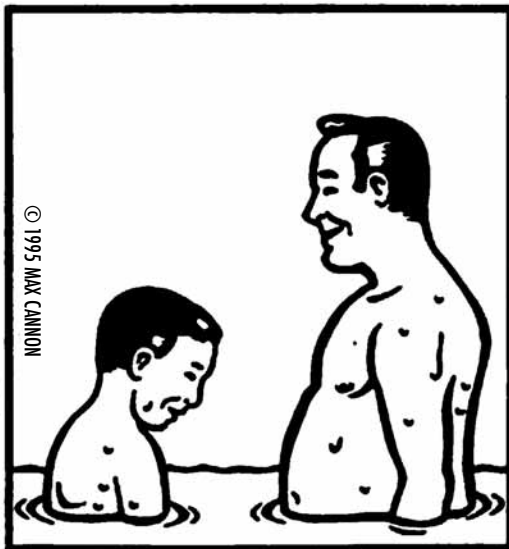
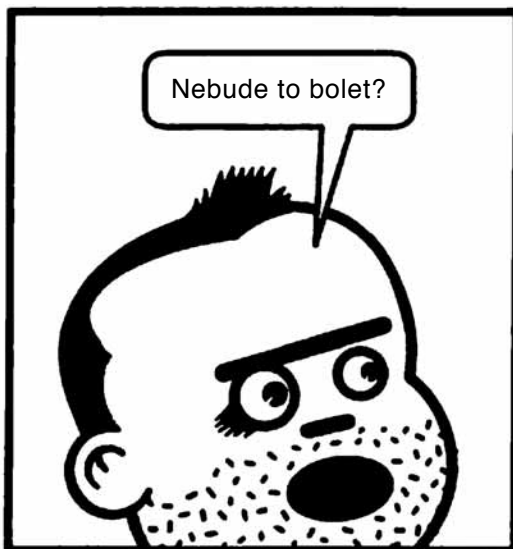
Pražské domy vyprávějí... o svém vzniku, historii, architektuře a jiných zajímavostech. Je to již páté pokračování knihy Josefa a Evy Hrubešových.

Série koláží vycházejících z dobových pohlednic, Haškových fotografických portrétů a fotografií Prahy z přelomu 19. a 20. století je dílem Jiřího Koláře, jedné z nejvýraznějších osobností českého výtvarného umění a poezie. Reprezentativně vypravená publikace **Haškova Praha** obsahuje 28 barevných i černobílých kompozic. Obrazová publikace **Praha – město kostelů** seznámí všechny zájemce a návštěvníky Prahy s nejhodnotnějšími a nejzajímavějšími kostely od nejstarších románských rotund až po ojedinělé chrámové stavby našeho století. Úvodní text nahlíží do historického a architektonického vývoje těchto památek. Nová fakta a důkazy přináší kniha Miroslava Ivanova **Požár Národního divadla, aneb příliš mnoho náhod**. Snaží se objasnit příčiny vzniku požáru právě dostavěného a teprve provizorně otevřeného Národního divadla. Pátrá v dosud neprobádaných pramenech, rekonstruuje události v atmosféře doby, oživuje tehdejší aktéry a pomocí současné techniky prověřuje a hledá důkazy. Je doplněna bohatou obrazovou dokumentací dosud nepublikovaných dokumentů, fotografií, kreseb a dobových novin, týkajících se pohnuté historie výstavby Národního divadla.

Tisíciletá Praha očima cizinců (195 Kč); Umělecké památky Prahy – Malá Strana (550 Kč), Staré Město, Josefov (480 Kč), Nové Město, Vyšehrad (580 Kč); Pražské domy vyprávějí... V. díl (195 Kč); Haškova Praha (248 Kč); Praha – město kostelů (280 Kč); Požár Národního divadla, aneb příliš mnoho náhod (cca 250 Kč).

ACADEMIA, nakladatelství AV ČR Legerova 61, 120 00 Praha 2, tel. (02) 2494 1976, fax (02) 2494 1982
e-mail:academia_market@kav.cas.cz, <http://www.cas.cz/ACADEMIA/>

Max Cannon: Red Meat

Rozhňevaná Naomi

Kresba: Pavel Reisenauer

Překlad: Tamara Váňová

Dělat asistentku supermodelce Naomi Campbellové se Georgině Galanisové muselo zpočátku jevit jako skvělá příležitost. Ale jak Galanisová tvrdí ve své žalobě podané k Nejvyššímu soudu státu New York, nevydržela pracovat ve službách zuřivé Campbellové ani jediný týden. Galanisová popisuje, jak ji Campbellová v záři při výkonu pracovních povinností dvakrát udeřila do hlavy telefonem. A jako by toho nebylo dost, říká Galanisová, Campbellová jí dokonce ani nezaplatila. Campbellová veškerá obvinění popírá.

GEORGINA GALANIS,

Plaintiff,

-against-

NAOMI CAMPBELL and LONDON KILT,
INC.,

Filed:
Index No.

VERIFIED COMPLAINT

NEJVYŠŠÍ SOUD STÁTU NEW YORK
SPRÁVNÍ OBVOD NEW YORK

Podáno:

Pořadové číslo:

žalobce

GEORGINA GALANISOVÁ

OVĚŘENÁ ŽALOBA

proti

obžalovaným

NAOMI CAMPBELLOVÉ a AKCIOVÉ SPOLEČNOSTI LONDON KILT, INC.

Žalobkyně, prostřednictvím svých zplnomocněných zástupců prohlašuje toto:

1. Zde jmenovaná žalobkyně Georgina Galanisová (dále jen „paní Galanisová“) byla a je trvalým bydlištěm ve správním obvodu Queens ve státě New York.
2. Dle nejlepšího vědomí a přesvědčení, obžalovaná Naomi Campbellová (dále jen „Campbellová“) byla a je trvalým bydlištěm ve správním obvodu New York ve státě New York.
3. Dle nejlepšího vědomí a přesvědčení, obžalovaná London Kilt Inc. (dále jen „London Kilt“) byla a je tuzemskou akciovou společností řádně ustavenou a existující na základě zákonů státu New York a v souladu s nimi s ústředím ve správním obvodu New York.
4. Dle nejlepšího vědomí a přesvědčení, je Campbellová výhradní vlastnící akciové společnosti London Kilt a předsedkyní její správní rady.
5. Dle nejlepšího vědomí a přesvědčení, se Campbellová a London Kilt na straně jedné, dohodli dne 28. srpna 1998, nebo někdy kolem tohoto data, s paní Galanisovou, na straně druhé, o jejím nástupu do funkce osobní sekretářky.
6. Dle nejlepšího vědomí a přesvědčení, byla paní Galanisová zaměstnána v New York City, ve státě New York, jako osobní sekretářka Campbellové a po celou dobu výkonu svého zaměstnání vždy plnila řádně své povinnosti.

7. Navzdory oprávněným požadavkům, Campbellová a London Kilt dosud paní Galanisové nezaplatili mzdu za sjednané služby poskytované Campbellové a London Kilt ve dnech 1. září 1998 až 9. září 1998 ve výši jednoho tisíce čtyř set šedesáti jednoho dolaru a padesáti čtyř centů (\$1 461,54).

8. Dle nejlepšího vědomí a přesvědčení, žalobkyně a Campbellová cestovaly do Toronta, ve státě Kanada, z New York City, ve státě New York, kde byla Campbellová zaměstnaná jako filmová herečka.

9. V období mezi dny 8. a 9. září 1998 Campbellová v Torontu, ve státě Kanada, úmyslně, záměrně, zlovolně, neukázněně a nebezpečně napadla paní Galanisovou, a to tak, že ji dvakrát surově udeřila telefonem do hlavy, přičemž ji zároveň držela pod krkem, dvakrát ji udeřila pěstí do ramene, přičemž ji držela pod krkem a zuřivě jí trásla hlavou, mlátila ji do krku a praštila žalobkyni o zeď, zatímco ta se pokoušela vykonávat řádně své pracovní povinnosti.

10. V období od 8. září 1998 do 9. září 1998 v Torontu, ve státě Kanada, Campbellová úmyslně, záměrně, zlovolně, neukázněně a nebezpečně napadla paní Galanisovou, a to tak, že jí vyhrožovala vyhozením z auta uprostřed dálnice za plného provozu a opakovaně na ni útočila, zatímco ta se pokoušela vykonávat řádně své pracovní povinnosti.

11. V důsledku úmyslného, záměrného, zlovolného, neukázněného a nebezpečného napadení a týrání paní Galanisové ze strany Campbellové dne 8. září 1998 a 9. září 1998 utrpěla žalobkyně vážná zranění.

12. V období mezi dnem 7. září 1998 a 9. září 1998 v Torontu, ve státě Kanada, Campbellová úmyslně, záměrně, zlovolně a neukázněně způsobila paní Galanisové vážnou duševní újmu, a to tím, že jí vyhrožovala deportací, slovně žalobkyni nesčíslněkrát napadla hluboce urážlivým způsobem, zničila jí oblečení a vyhrožovala, že ji vyhodí z auta uprostřed dálnice za plného provozu, zatímco ta se pokoušela vykonávat řádně své pracovní povinnosti.

13. V důsledku úmyslného, záměrného, zlovolného a nedbalého chování, jež vedlo dne 7. září 1998 u paní Galanisové k duševní újmě, utrpěla žalobkyně vážný duševní otřes.

14. Na základě uvedených skutečností žalobkyně utrpěla materiální škodu ve výši jednoho milionu dolarů (\$1 000 000) a duševní újmu ve výši jednoho milionu dolarů (\$1 000 000).

Brno je magické místo na mapě literatury

Rozhovor s Egonem Ammannem, majitelem nakladatelství Ammann Verlag

Značka švýcarského nakladatelství Ammann Verlag má v německy hovořících zemích dobrý zvuk. Ačkoli patří mezi menší nakladatelské domy, kvalitou a zejména specifickým profilem své produkce je plnohodnotným partnerem obrů branže, jako jsou Rowohlt, Luchterhand či Suhrkamp. Můžete našim čtenářům vaši činnost přiblížit?

Nakladatelství jsme založili společně se ženou roku 1981 v Curychu. Nejsme ovšem omezeni geografickými hranicemi Švýcarska, naše knihy se prodávají po celém německém jazykovém te-

ritoriu. Orientujeme se téměř výhradně na současnou krásnou literaturu. Důraz klademe na díla klasiků evropské moderny. Vydali jsme sebrané spisy Osipa Mandelštama, Fernanda Pessoa i jeho krajana Antonia Machada nebo například Konstantinose Kavakise z Řecka. V závěrečné fázi přípravy je vydání díla maďarského autora Jozsefa Attily. Věnujeme se také nadějným autorům německé proveniencce, a to nejen z Německa samého, prostor poskytujeme také Rakušanům a Švýcarům. Například takový Thomas Hürlimann anebo Meinrad Ingling

jsou podle mého skutečnými objevy. Jeden z pilířů našeho edičního profilu tvoří literatura východní Evropy.

Jste velkým příznivcem české kultury. Kdy a jak jste se jím stal?

Můj zájem o českou literaturu souvisí s nadějí, které upírala západní inteligence k vývoji v Československu na jaře roku 1968. Vkládali jsme do něj snad ještě větší víru než vy sami. To, co se u vás dělo, nemělo od těch časů nikde ve světě obdoby. Boom české kultury byl sice

zleva Egon Ammann, Milka Vagadayová, Kathrin Liedtke, Jiří Kratochvíl

jen vnějším výrazem celkové situace, ale natrvalo zůstane jejím nejprůkaznějším svědectvím. Poté, co přišel ten drtivý zásah zvenčí, patřil jsem k těm, kdo se snažili posbírat alespoň pár zbylých střípků. V roce 1969 jsem vydal výbor z básní, jež vycházely v právě zastavených Literárních listech, týdeníku, kterému se ostatně žádné jiné literární periodikum v Evropě nemohlo rovnat. Ano, mohu říci, že k české a slovenské kultuře chovám velice silný, ba osobní vztah.

Důkazem je, že vydáváte knihy českých autorů. Nejprve to byla Daniela Hodrová a dnes se chystáte vydat Jiřího Kratochvila, v současnosti zřejmě nejdiskutovanějšího českého spisovatele. Jak jste se k tomuto, v poslední době u nás stejně oceňovanému i zatracovanému autorovi dostal?

Přes svou přítelkyni, překladatelku Susanne Rothovou, která pro nás přeložila kompletní trilogii Daniely Hodrové *Trýznivé město* (*Pod obojí, Kukla, Théta*). Všimla si mého zájmu o zvláštní charakter české literatury a upozornila mě na autora, v jehož románech hraje stejně jako u pražanky Hodrové velkou roli město. Kratochvil však na rozdíl od ní píše v Brně a o Brně. Když jsem si pak přečetl jeho román *Inmitten der Nacht Gesang* (*Uprostřed noci zpěv*), který vyšel u Rowohlta v překladu právě Susanne Rothové, byl jsem nadšen. Když mi později Rowohltova lektorka nabídla Kratochvila k vydání, cítil jsem to jako velký závazek. Kathrin Liedtke a Milka Vagadayová z Hamburku pro mne již přeložily *Hotel Avion*, ale já bych raději nejprve vydal jeho nejvlastnější román *Die unsterbliche Geschichte* (*Nesmrtelný příběh*). Vyjde v únoru a bude věnován památce zesnulé Susanne Rothové.

Čím konkrétně vás Kratochvilovo dílo zaujalo? Kratochvil je autor evropských parametrů a právě v tom tkví jeho velikost i kvalita. Jeho vlast je přítomna v jazyce, kterým píše a jehož bohatství a výrazové možnosti tak obdivuje. Přesto ho prý jako kosmopolitu mrzí, že neexistuje jen jeden globální jazyk společný všem literaturám. Naštěstí. Kratochvilův vtíp a fantazie, on sám si to vůbec nemusí uvědomovat, pramení právě z kvalit svébytného jazyka. Řekl bych dokonce, že tento konkrétní kód je podmínkou jejich existence! Ačkoliv jsme tuto unikátní vlastnost češtiny prvně konstatovali už v 60. letech, překvapuje nás dodnes. Jsem přesvědčen, že Kratochvilův úspěch je podmíněn jeho evro-

panstvím, které je ovšem zřetelně české. Praha, jedno z nejkrásnějších měst světa, nese přídomek „magická“ už dlouho. A Kratochvil teď z dosud opomíjeného Brna učinil další magické místo na mapě literatury. Já sám jsem Brno dosud nenavštívil, ale připadám si, jako bych ho dobře znal právě díky jeho autorovi.

Stojíme právě na přelomu nejen století, ale i tisíciletí. Podstatnou část světa lze dnes definovat jako demokratickou, přesto se přes nás valí procesy, jejichž průběh nemáme sebelepší možností ovlivnit. Neobáváte se, že globalizace znamená konec jazykové pestrosti a specifík národních literatur?

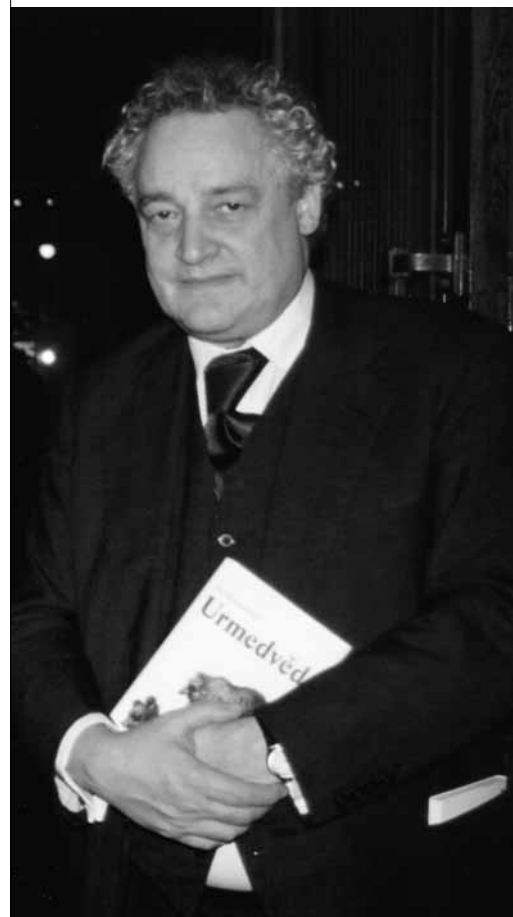
Doufejme, že jednotlivé kultury zůstanou takové, jaké jsou. Z národních literatur, a nejen z nich, se nesmí stát jednotná globální kaše, ve které se všechny přirozené difference rozpustí. Je nutné zachovat specifický ráz kultury, aby bylo možné říct: toto je literatura česká, tahle německá, švédská a toto zase anglická, tenhle text byl napsán v Brně, tento vznikl v Praze, tohle je z Berlína... Literatura je vždy srostlá s místem svého vzniku. Proto neexistuje nic takového jako literární centra a provincie. Pokud se někdy hovoří o jejich dichotomii, jde o umělý mediální humbuk. „Svět“ je místo, ve kterém má „světový“ autor kořeny a ze kterého jeho dílo vyrůstá, ať už se pohybuje kolem globu kamkoli. I malé město je takovým „světem“, jehož jazykem nám oznamuje: „Tu jsem, tady stojím!“ A teprve množina všech těchto malých míst vytváří náš velký společný svět s polyfonií hlasů, které nesmějí splynout.

Není to jen zbožné přání? Vždyť dnes pozorujeme vzrůstající význam vizuální komunikace na úkor psaného slova. Nebojíte se, že televizní analfabetismus nakonec literaturu vytlačí z mezí zájmu publika?

V tomhle ohledu jsem optimista. Obrazovka, ať už interaktivní televize nebo internet, to je úžasný zdroj informací. Kniha je ale něco diametrálně odlišného. Jestliže kupříkladu Jiří Kratochvil napíše román, napsal ho jen pro mne, protože jen já ho pro sebe čtu. Tím ho realizuji a cítím se jím osobně osloven. Takový prožitek mi internet nemůže nikdy poskytnout.

Tradičním problémem českých nakladatelů věnujících se tzv. menšinovým žánrům je hledání způsobu, jak dostat knihy ke čtenářům. Do jaké míry je trh německy mluvících zemí distribučně propojen?

Osmdesát procent své produkce prodáváme v Německu, kde máme i velký sklad a deset zástupců. Zjednodušeně lze říci, že ve Švýcarsku naše nakladatelství sídlí, ale svůj trh má v sousedním Německu.

Vaše nakladatelství produkuje tituly, u nichž nelze předpokládat žádný velký prodejní úspěch. V jaké výši se pohybují náklady těchto knih?

Máte-li na mysli poezii, je to případ od případu různé. Některé básnické sbírky mají náklad třeba šest až sedm tisíc exemplářů, jiné třeba jen tři čtyři stovky.

V jakých relacích se v podmínkách silného knižního trhu pohybují poměry mezi jednotlivými položkami výroby publikace – tiskárnou, honoráři a rabatem z prodeje?

Rabat činí 50 % prodejní ceny knihy. Náklady na tiskárnu nesmějí přesahovat 28 %, a už to je příliš. Honoráře se pohybují mezi 7-10% u překladů. U autorů německé provenience jsou pak vyšší. Někdy to dělá až 10 % krámské ceny knihy. ■

Ptal se a fotografoval: Ladislav Ploch

Foto: Ladislav Plch

Římské náměstí

(ukázka z nové prózy)

Když šel po Veveří ulici, vzpomněl si na tetu Hrbáčkovou. Už to jméno, že. Tady někde bydlela. Tak moment, tady přesně. Zastavil se u dvou přízemních oken, za nimiž byly teď nebytové, skladovací prostory. Počkat, vejral do přítmi za těmi okny, nějaké velké bedny, ale kdyby měl hádat, co v nich je, a nikde žádná firemní značka, logo, nic. Už tenkrát, v polovině šedesátých let, byl tetin byt neobyvatelný, vlhký, studený, vzpomíná si, že dokonce i v létě si tam hrál ruce na teplém hrnku čaje, který držel v obou dlaních. Lukášku, hele, čigoligo, pozdrav z tropické Bolívie, říkala teta a položila před něj tabulku čokolády.

Tetina manželka, profesora Hrbáčka, popravili nacisti za heydrichiády. A Lukáš tetu poznal až o dvacet roků později. Po těžké žlutence strávil půl roku v dětském sanatoriu a měl pak co dohánět a tak ho doučovala všemu, čeho bylo třeba, a vůbec nic za to nevezala, jsem snad tvoje teta, ne? Lukášova matka poslala tetě asi dvakrát aspoň nějaký dárek, ale ta ho rozhodně odmítla. A jednou byl Lukáš v předsíni, opatrně si tam otíral děsně zasraný boty a slyšel přes kuchyňské dveře, jak otec matce říká, že kdyby teta do konce života doučovala všechny Vlašínovy a Artušovy, tak je to jen splátka na dluh a nic víc. Tenkrát tomu nerozuměl a později se mu to Lucie pokoušela vysvětlit, ale trvalo ještě nějaký čas, než si to všechno poskládal dohromady.

A teprve teď mu došlo, jakou jde vlastně zacházkou. Ale možná, že tudy šel záměrně, aby si tetu připomněl. A nebude tak náhodou tu vzpomínku potřebovat, až se za chvíli uvidí s Dušičkou? Dušička, takhle jí všichni odedávna říkali. Lukáš nepamatuje, že by někdo někdy použil jejího skutečného jména, a už dávno pochopil, že to náhradní, zástupné jméno mělo tutéž funkci jako zástupná jména, která si kdysi dávno lidé vymýšleli pro bytosti, jichž se báli a jejichž skutečná jména proto nebylo radno vyslovovat, ať už šlo o božstva, demony anebo zvláště nebezpečná divoká zvířata, medvědy a vlky.

Věděl přesně, co chce Dušičce říct. Dokonce si to doma napsal na papírek, aby si to tak co nejpřesněji formuloval, a pak se to naučil nazpaměť a papírek spálil. A samozřejmě svůj příchod ohlásil telefonicky. Vůbec se nepodivila. Aá, to jsi ty. Přijď, Lukáši, budu tě čekat.

Kdy viděl Dušičku naposledy? Na svatbě Tomáše Vlašina nebo na pohřbu Lenky Artušové? Ty dvě akce se odehrály takřka zaráz, těžko říct, co bylo dřív. Na svatbě i na pohřbu Dušička jako vždycky promluvila. A ještě dnes by mohl její slova zopakovat. Byla řečena tak, aby se vryla do paměti.

Pak už šel Údolní, kolem kiosku s květinami naproti porodnici, a po malém zaváhání se k němu vrátil a koupil kytici růží. Napadlo ho, že by tam přece jenom neměl přijít s prázdnými rukama. Ale už po chvíli se uvědomil, že ta kytice je v rozporu s tím, kvůli čemu tam jde. Nemůže jí

přece napřed dát růže a potom říct to, co se chystá říct. Ano, nemůže zároveň mečet a štěkat. Neudělal by tedy líp, kdyby teď ty růže položil tady v parku na lavičku, ať si je tam někdo sebere. Prošel parkem, zvolnil krok, ale nakonec si to zas rozmyslel. Opustil Obilní trh a vrátil se zpátky na Údolní.

A proč by jí vlastně nemohl dát růže? Vždyť nepřichází z osobních pohnutek, ale protože to cítí jako povinnost. A právě to by mohly růže vyslovit: osobně proti vám nic nemám a vlastně si vás svým způsobem vážím. Zbláznil se? Vlastně si vás svým způsobem vážím! Chce tím říct například, že nepřichází sám za sebe a že ho tím někdo pověřil? A kdo ho tak asi pověřil? Samozřejmě, že přichází z osobních pohnutek. Protože to, co se stalo před pětacířeti lety, dost, nebudem to tady na ulici, že jo.

Přešel na druhý chodník, zvedl hlavu, aby překontroloval domovní číslo, podíval se na hodinky a viděl, že je tak právě. Položil prst na zvoněk a takřka okamžitě se s bzučením otevřely dveře a vstoupil do studené chodby, na jejímž vzdáleném konci svítilo špinavé okno. Otočil se k výtahu, který tam čekal jak přistavený domovní taxík. Ale když s ním potom výtah zastavil, bylo to v nesprávném poschodí. Mezi prvním a druhým štokem byl totiž ještě mezanin a ve výtahu přítmi, takže omylem zmáčkl knoflík do druhého místo třetího, římskou dvojku místo trojky. Ale nebylo to, uvědomil si, jen tím mezaninem a přítmím, nýbrž i tím, že neměl na nose brýle. A ty zas neměl z toho důvodu, že Dušička se jednou vyslovila s despektem o těch z rodiny, co nosí brejlata. Jenže to by nikdy nepřipustil, že to bylo ze strachu z Dušičky, to si radši namlouval, že je v tom spěchu zapomněl, přestože je jinak vždycky nosil. Nebyl slepý, měl jenom jednu a půl dioptrie, ale brýle vždycky nosil. Vrátil se do výtahu a zmáčkl teď ten správný knoflík a výtahová klec se s funěním zvedla ještě o poschodí a tady s drobným škusnutím znova zastavila.

Uviděl dokořán otevřené dveře a okamžitě se z hlubin bytu ozval hlas zvoucí ho dovnitř. Octl se ve veliké předsíni, kde by klidně mohli zřítit tenisový kurt. Zastavil se pár kroků za prahem a rozhlédl a všiml si jakési obdélníkové, patrně rodinné, skupinové fotografie, pověšené v rámečku na zdi, a kupodivu se v něm ihned probudila touha zjistit, oč tam běží, ale to se už objevila Dušička a usmála se, když viděla, že se dívá na tu fotografii, ale neřekla nic, jen mu dala znamení. A hle, jen co dostal znamení, skutečně jí vyšel vstříc a už ke svému zděšení cítil, že se s ní objímá těmi loutkovitými, ceremoniálními pohyby. Dotkli se tvářemi zprava a pak zase zleva, papír kytice přitom hlasitě šustil a Lukáš se propadal hanbou, ale zároveň ke své hrůze věděl, že zrovna tak zakouší i opravdovou slast bezpečí a jistoty, jako vždycky každý, kdo se k Dušičce takhle nebezpečně přiblížil, ach, jakou gehennou je náš emocionální svět. Teprve pak převzala Dušička kytici, shrnula hedvábný papír a řekla, že jsou to krásné

růže a nechala ho tam chvíli stát a odnesla je kamsi do vázy. A když se pro něho vrátila, otevřela mu dveře do jednoho z pokojů. Vešel do jasné osvětlené místnosti (okno bylo obrácené k východu a vstupovalo jím stále ještě dopolední slunce) velikého pokoje, zařízeného s vybraným a důstojným nevkusem. Na Dušiččin pokyn se posadil a na stolku ho už čekal talíř koláčů a šálek zeleného čaje.

Dokonce se už ani nemohl vymluvit na to, že jak z udělení zapomněl celou tu pečlivě připravenou řeč. Nic nezapomněl. Jak tam tak seděl a ukusoval koláč s tvrdým, drobivým tvarohem a zapíjel ho čajem, řeč mu běžela před očima, takže ji stačilo jen plynule číst. Jenže to se nestalo. Cítil tu důvěrně známou bezmoc.

Proč tedy přišel? Vypít šálek zeleného čaje a sníst dva koláče s tvarohem? Obejmout se s Dušičkou? Nic dalšího se už totiž mezi nimi neodehrálo. Dušička ho pak doprovodila ke dveřím, a když už stál u výtahu (ta klec se mezi jeho příchodem a odchodem nepohnula z místa), řekla mu zmatenému, že byla velice potěšena, že přišel, že navštívil ji, starou osobu, a že jí přinesl tak krásné růže a že si to bude navzdýcky pamatovat.

Sjel výtahem, vyšel z domu, vracel se, kudy přišel. Celé dny se připravoval na to, že se konečně vypraví za Dušičkou a všechno jí to poví a že se pak na zpáteční cestě staví za Lucií a řekne jí, že to dokázal a že se konečně odehrálo, co se mělo už dávno odehrát (už když byli malí, snili s Lucií o tom, že jednou to jeden z nich Dušičce poví, všechno, co si o ní myslí). Takže nic. Takže se to zase odkládá.

Vracel se, kudy přišel. A když se znova octl na Veverčí ulici a šel znova kolem oken skladu, v němž byl kdysi byt tety Hrbáčkové, znova si uvědomil, že to byl možná jediný člověk, který se dokázal vzbouřit. Tichá, skromná, nenápadná a přece nesmírně statečná. Hned po válce se rozhodně postavila proti tomu, aby jméno jejího popraveného muže sloužilo za vývěsní štít rodině. A když se v šestapadesátém stalo, co se stalo, odmítla se toho zúčastnit, nereagovala na Dušiččin příkaz, prostě tam nepřišla. A to byl ten údajný velký dluh, o němž tenkrát mluvil otec: dlužila rodině slepou poslušnost.

Žila pak zapomenuta o maličkém důchodu a je to neuvěřitelné, ale kdosi z rodiny se postaral o to, aby po popraveném muži nic nedostávala, aby přišla o tehle vdovský nárok. Přivydělávala si těmi kondicemi. Ale těch žáků vždycky měla jen co by za nehet vlezlo a moc za ty hodiny nebrala, pokud vůbec něco. Lukáš o ní jednou mluvil s Lucií.

Jestlipak víš, že ani nikde na Centrále není její hrob. Nechali ji rozptýlit, aby ji nemuseli pohřbít do rodinného hrobu.

Vládnu živým i mrtvým, řeka Lucie. Takže je na čase, abychom do toho vstoupili. Slyšíš? Slyšíš, Lukáši?

Hned pod Wilsonovým lesem a v sousedství pohádkové vily architekta Dušana Jurkoviče pokračuje náš příběh další kapitolou. Tady si totiž v roce 1990 koupil včerejší gynekolog a dnešní podnikatel doktor Evžen Vlašín, dále jen Evžen, rodinný dům, renovoval ho a rozšířil a nad jeho první poschodí zvedl nevysokou, ale o to širší věž, které říkal rotunda, a opatřil ji skleněnou, ateliérovou střechou, takže když zde pak večer ležel na koberci, oči upřené do stropu, mohl si připadat jak ve studni, viděl hvězdy.

Je jarní odpoledne roku 1991. V Evženově zahradě křičí pávi a u branky stojí Lukáš s Lucií. Tohle je rozhodující okamžik v Lukášově životě a on to dobře ví, alea iacta est, pomyslí si svou nepovinnou středoškolskou la-

tinou a Lucie stiskne zvonek a Lukáš v té chvíli zakřičí zároveň s pávy. A uhrančivost toho poselství, které tak svěřil světu, se dotkne nebeských kleneb a ty se okamžitě potáhnou srstnatými mraky.

Evžen jde zahradou, překvapeně zvedá hlavu, natáhne ruku a do dlaně mu pleskne první kapka.

Vítám vás, děcka, pobězte, myslím, že se to hned spustí!

Lukáš s Lucií se chytí za ruce a rozběhnou a za nimi se vmžiku spouští opona uzavírající cestu zpátky. Ale pána domu, co se maličko pozdržel ustájením rozčleněných pávů, chytil prudký liják do studených kleští, takže když se Evžen konečně prodral do vestibulu, omluvil se, že se nejdřív musí převlíct.

Lucko, uveď zatím hosta nahoru.

Lukáš se rozhlíží po vestibulu. Klidně mohl být aukční sálí nebo taky skladištěm Michelinových pneumatik, ale je jen halou rodinné vily a trochu taky soukromou galerií.

To přece nemůže být originál René Magritta?

Proč ne? Směje se Lucie. Stál trojnásobek celého tohohle domu.

Lukáš se dívá na obraz, na němž obrovská štika zvíci velkého torpéda proplouvá dírou ve dveřích do nějaké idylické krajiny, jíž vévodí rozkvetlá jablona.

Ach, ty Lukáši, směje se dál Lucie, samozřejmě to není originál, ale nicotná kopie! A přivolá výtah, mistrovský kousek procovského nevkusu, který jede jak s hnojem a pozvolna je přemístí o dvě poschodí výš, tedy až do věže.

Dřevěné obložení stěn, podlaha s intarziemi připomínajícími obrovský, siluetový puzzle, kulatý stůl s replikami gotických židlí, prosklený arkýř, vystupující z věže na straně přivrácené k rozlehlé zahradě za domem, a tři křesla u krbu, který teď nehoří, jen sálá svou obskurní temnotou.

Usadili se do křesel a na krbové římse krabice s cigáry. Lucie Lukášovi nabídla, zapálila a taky on jí nabídl a připálil.

Hodiny odbily, recituje Lukáš. Semena stínů. Nerostou. Nemají hlínu. Chléb bude. Chvátají do smrti mlýnů.

Přesně tak, myslím, žes to vystihl, souhlasí Lucie. Taťka dlouho váhal, jestli tady z toho chce mít knihovnu anebo sálí předků.

A rozhodl se vposledku?

Kdosi mu vysvětlil, že čas knihoven je už navzdýcky v hajzlu. Už brzo se všechny knihy změní v mikrofiše, v diskety anebo zvukové nahrávky. Takže už zaplatil Anderlemu.

Cože, Jiřímu Anderlemu?

Zaplatil Anderlemu, aby namaloval podle daguerrotypů portréty devíti našich gründerských předků. Totiž ne portréty, ale devět postav v životní velikosti. A Lucie ukázala na zatím prázdné stěny kolem. A Lukáš se hned zvedl a s cigárem v zubech obešel dokola věž a devětkrát se šaškovsky uklonil prázdným zdem. Venku stále padala voda s neutuchající zarputilostí, bušila do ateliérové střechy a udržovala v místnosti zvláštní, hořlavé přítmí, v němž se čas drolil s popelem cigár.

Nikdy bych neřekl, že paví křik dokáže spustit takovej slejvák. Ji a nezdá se ti, že se už hodně dlouho převlíká?

Najednou oba zvednou hlavy ke skleněnému stropu. Hlučný déšť rázem ustal a místnost se prosvětčila.

To prudký ticho, vid'?

Ne tak docela, slyšíš? upozorňuje Lucie. Teď někdo přijel... otevírá vrata... vůz jede po cestičce... zaparkoval... někdo jde do haly... a teď výtah...

Lukáš s Lucií otočí hlavy směrem k výtahu, ve zdi se otevřou dveře, ale Evžen nevystupuje. Tváří se vážně a přesně takhle ho Lucie naposledy viděla, když vloni v létě investoval do pěti tun kolečkových bruslí, ale nestal se z nich hit sezóny, přišel s tím předčasně.

Výtah je určen jen pro jednu, max. dvě osoby, takže jsou v kabině stěsnání tak, že si všichni tři dýchají do úst, a mrcha Evžen čpí tragicky. Lukáš si uvědomí, že stát se součástí rodiny, znamená splynout s ní i tělesně, a cítí, jak je mu to proti srsti.

Evžen jim už ve výtahu a cestou z něho rychle vysvětlí, co se stalo. Když ustávil pávy a šel se převlíct, zazvonil telefon. Volali z nemocnice U svaté Anny, kam právě přivezli Dušičku zasaženou mrtvicí (a když řekl „mrtvicí“, prskl přitom Lukášovi do úst těžkou slinu a ta se mu hned přilepila na patro jako jakási miniaturizovaná, mrtvicí ochromená Dušička a Lukáš mrskl vztekle jazykem a vrazil si ji do děravého zubu), a protože Evžen tušil, jak to asi v nemocnici vypadá, rozhodl se okamžitě zasáhnout. Ale v tom hlučném dešti ho Lukáš s Lucií neslyšeli odjet.

Opustili výtah, prošli halou a hned u dveří čekalo Evženovo volvo s běžícím motorem.

Ač se časy už dávno podstatně změnilly, Dušička stále ještě byla pro příslušníky rodiny (aspoň pro ty, co stále ještě věděli, co je být příslušníkem rodiny) zřítelníci oka, a tak Evžen, když se dozvěděl o Dušičce, okamžitě pustil z hlavy Lukáše s Lucií a ani se neobtěžoval dát jim vědět, že odjíždí do nemocnice.

A v nemocnici zjistil, že je to, jak čekal. Dušičku mrskli na pokoj, kde bylo pacientů jak červů v hníjícím sejru, a mnozí už měli na kahanku a jen se s křikem otáčeli na roštu bolesti. Samozřejmě v tom uměl chodit, během několika minut dokázal zařídit to, na co by jiní potřebovali celé dny, a tak zas pro něho nebyl takovej problém postarat se, aby Dušičku ihned přemístili na pokoj, kde byli jen dva pacienti, klidní, tiší, přímo pasíánoví.

Dušička je sice znehybněná, ale všechno vnímá. Není schopna srozumitelně mluvit, jenom supí, prská, skřehotá, ale od toho je tady zase Evžen, aby ji okamžitě vybavil pečovatelkou – tlumočnicí, co umí číst ze zmrtvělých rtů. A jejím prostřednictvím se taky hned dovídá, že Dušička chce vidět Lukáše.

Evženovo parkovací místo je stále ještě teplé, tak jak je před chvílí opustil, a chlapíkovi, který mu je tam pohlídal, strčí do dlaně obolus a už přeběhnou z vozu do nemocniční haly. Z jícnu nemocnice vanou dračí větry a Lukáš, sevřen mezi Lucií a Evžena, je tam málem vlečen. Ničemu nerozumí, co mu Dušička chce, co po něm může chtít? Vypadá to, že když se za ní před týdnem vypravil, uvedl tak cosi do chodu a teď už to ani Dušiččina smrt nezastaví.

Evžen otvírá dveře. Dušička tam zpola leží, zpola sedí, ale očima se okamžitě zabodne do Lukáše, není pochyb, jediné ten ji teď zajímá. Pečovatelka se k Dušičce přikloní a pak se obrátí k Evženovi a tlumočí mu z Dušiččiny skřeků a sípání: Paní si přeje, aby tady zůstali jen její synovec s neteří, jen s těmi potřebuje mluvit. Evžen kývne a hned zas hbitě jedná. Přiběhnou nemocniční zřízcenci a vynesou dva protestující pacienty i s jejich postelemi na chodbu a Evžen, aby je uklidnil, hraje tam s nimi voko. V pokoji zůstávají jen Lukáš s Lucií tváří v tvář Dušičce a její tlumočnici.

Máte jít blíž, tlumočí pečovatelka a kývá na Lukáše, ale ten dál nehybně stojí vedle Lucie a pečovatelka opakuje Dušiččin výzvu, tak běž, strčí

do něho Lucie, co ti to udělá? A tak jde. Ale v tu chvíli zas znova vidí tu dávnou scénu. Bylo mu šest roků a maminka, k níž se tiskl, rozevřela svou náruč a řekla mu, tak běž, neslyšíš tetu? A tak ta, která ho měla chránit, poslala ho vstříc té hrůze. A Dušička tam tenkrát stála mocně rozkročená a gesty, tak jak teď její pečovatelka, naznačovala, kdo má přistoupit blíž a kdo má zůstat tam, kde už stojí. Maličký Lukáš byl tak přistrčen k maličké Lucií, jediné dvě děti v té exekuci, ale dost, ještě nenašel čas o tom promluvit.

Lukáš vlečen tou dávnou vzpomínkou jde stále blíž, až je tak blízko, že vidí krvavé nitky v Dušiččině oku. Poskládaly se do podoby hieroglyfu anebo snad nějakého čínského písmene. A Lukáš stojí a hieroglyf hoří v Dušiččině oku.

A následuje dlouhá pauza, během níž Dušička sbírá síly k dlouhému monologu, který když se pak skřehotavě a sípavě rozběhne, běží už kalupem. Dušička se pokusí vyslovit cosi, co ji zřejmě v těchto dnech a v tomhle stavu intenzivně zaměstnává, možná svou závěť a jakési poselství od bran pekel, které ji už brzičko pohltní, ano, to Lukáš chápe, ale proč to musím slyšet zrovna já, proč si jako adresáta vybrala zrovna mě?

Ale ze stařeny se to řine v takovém skřehotavém tempu, že tlumočnice z toho stačí pochytnat jen úryvky a všechno je navíc komplikované tím, že tomu, co tlumočí, tentokrát sama vůbec nerozumí, nedává jí to smysl, takže to překládá dost halabala, jen jakési zlomky vět, které se k sobě na první pohled vůbec neřadí, a taky Lukáš tomu napřed vůbec nerozumí, jen cítí naléhavost, závažnost, kterou Dušička svým skřekům přikládá, a to, co mu pečovatelka tlumočí, začíná mít smysl, teprve když o tom pak dodatečně přemýšlí, teprve z odstupu se všechny ty útržky poskládají aspoň trochu dohromady. A pak ještě okamžik trvá, než si to naplno uvědomí. A pak už taky ví, proč si Dušička vybrala právě jeho. A pak už taky ví, k čemu si ho vybrala.

Tak co? ptá se Evžen, který už zase smí dovnitř. Ale že by nějak moc vyzvídal, kdepak, vypadá to dokonce, že je možná rád, že není zasvěcen, že nemusí být zasvěcen. A už znova zařizuje, co je třeba ještě zařídit, než se vydají na zpáteční cestu.

A pak se ještě rozloučí s Dušičkou. Drží ji v náručí a je v tom tolik starostlivé něhy, že každý nezasvěcený pozorovatel by teď Dušičku považoval za Evženovu matku.

A pak se zas jede zpátky do Žabovřesk, znova do Vlašínovic vily.

A Lukáš se znova vidí ve věži, znova se vidí v rotundě, v jejímž krbu teď kdosi (Evžen) zažehl oheň a rovná tam smolná polena. A Lukáš zahledne ve své ruce sklenici. A taky si všimne, že už toho asi hodně vypil. A co že už je tak pozdě večer? Kampak zmizel takovej kus dne? Kdo ho zašantročil? Skleněným ateliérovým oknem už žhnou hvězdy. Lukáš znova nastaví prázdnou sklenici.

Lukáš přespí v rotundě. Lucie s Evženem mu ustelou u vyhasínajícího krbu na dece z velbloudí srsti, uloží ho (vylousknou ho z křesla a táhnou po zemi, přičemž se mu jedna noha vzpříčí, musejí ji složitě vyháknout) a sundají mu brejle a položí na krbovou římsu, hned vedle krabice kubánských cigár.

Repliky gotických židlí rozesazené kolem kulatého stolu vypadají teď zespodu (Lukáš ještě na okamžik pootevře oči) jako obrovské menhiry. A Evžen před odchodem z věže otočí vypínačem a vypne hvězdy ve stropě.

Ale než Lukáš usne, uvidí ještě Dušiččin hieroglyf z krvavých nitek. ■

Text a fotografie:

PETR ODILLO STRADICKÝ ZE STRDIC

Zahrada filosofie

Košíře, středověká osada západně od Prahy, prosluly pěstováním vinné révy, kterou tu vysadil Karel IV. Když roku 1611 vtrhlo do Čech vojsko pasovského biskupa Leopolda, umístilo v Košířích svůj hlavní stan a ves krutě vyplenilo. Roku 1803 Napoleon přičlenil území pasovského biskupství k Bavorsku. Sesazený biskup Leopold se přestěhoval do Čech a v Košířích koupil hospodářský dvůr Cibulka. Historie se ráda vrací v kruzích: poslední pasovský biskup se usadil právě tam, kde jeho předchůdce a jmenovec prolil tolik nevinné krve.

Cibulka byla původně gotický statek obklopený vinicemi, doložený již ve 14. století. V 15. a 16. století dvůr patřil rodu Cibulkových

zarní Čínský pavilon, patrová stavba se dvěma šroubovicovými schodišti, orientální střechou a fascinujícími průhledy do krajiny.

Středem parku je Leopoldovo sídlo, jež nazval Tusculum – empírový zámeček s hodinovou věží. Nad průjezdem je datum 1818. I v zámečku narazíme na pozoruhodné detaily – třeba kamenné polofigury ve slepých oknech od Josefa Malínského nebo zděné psí boudy v podobě romantických hrádků vedle stodoly.

Leopoldovi bylo dopřáno stavět svou Zahradu filosofie pouhých devět let, takže zůstala pouhým torzem toho, čím měla být: zrcadlem vesmíru, v němž se odráží tajemství Stvoření;

Přestože je Cibulka jedním z našich posledních stavebněkrajinných celků dochovaných v úpravě z počátku minulého století, je dnes v katastrofálním stavu. Stavby chátrají a mizí, zatímco rostliny naopak přerůstají meze, které jim člověk určil.

Najdete ji v Košířích (až do roku 1848 patřily k rakovnickému kraji, součástí Prahy jsou až od roku 1920). Jeďte ze stanice metra Anděl autobusem 123 a vystupte na zastávce U lesíka. Odsud už je k zámečku (ulice U Cibulky, č. p. 118) necelých 200 metrů. V zimě je tu možno sáňkovat nebo jezdit na běžkách, v létě je park vhodný pro nějaké to galantní dobrodružství.

z Veleslavína, po němž dostal jméno. Z barokní přestavby zůstaly stáje zaklenuté valenou klenbou s lunetami. Exbiskup Leopold tu od roku 1817 začal budovat svou Zahradu filosofie. Na rozlehlých polnostech dal vysázet stromy a keře a proměnil je v romantický anglický park. Ten pak zaplnil pozoruhodnými stavbami:

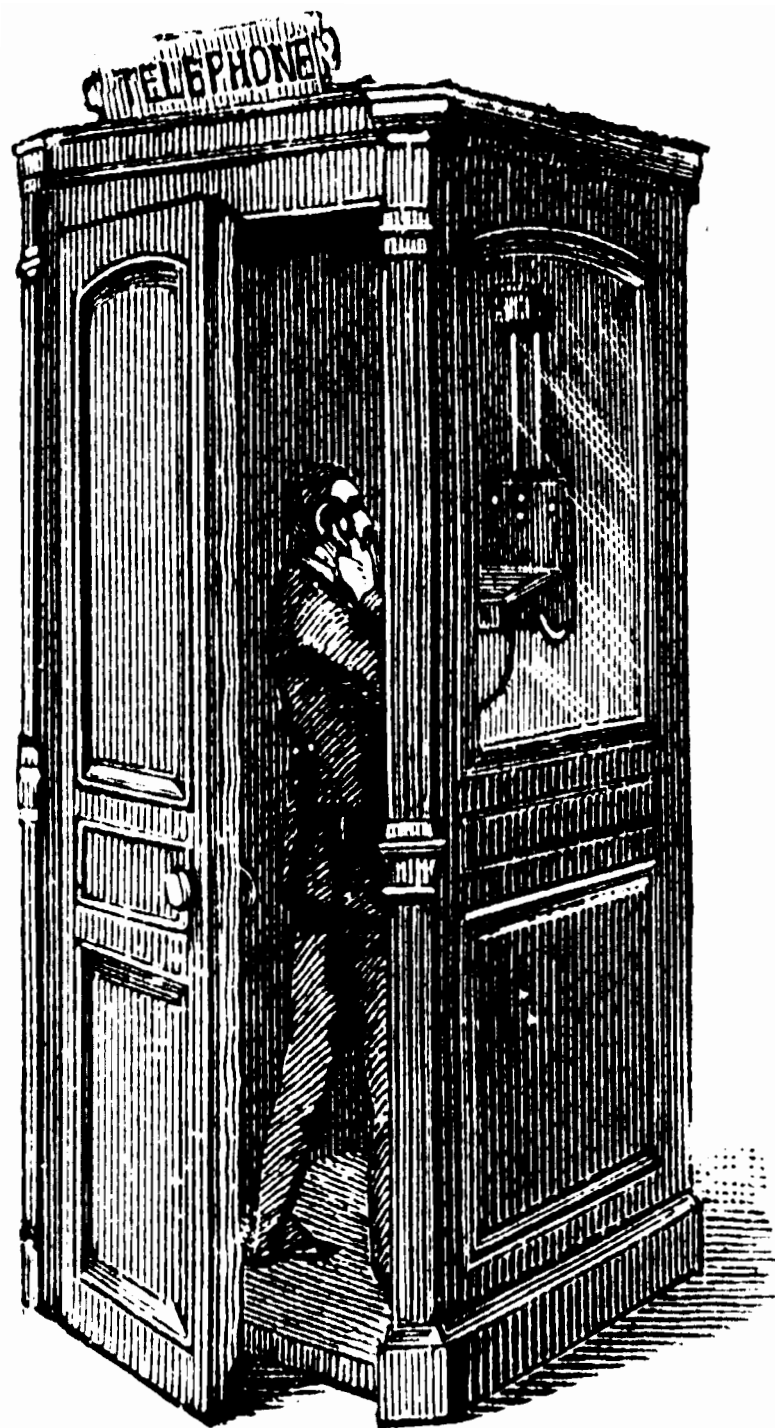
Nad umělou zříceninou s tajemnou sochou v umělé jeskyni se tyčí mohutná věž, sloužící jako rozhledna. U nedalekého jezírka stojí antikizující chrámek se sochou Diany (1820). Dále tu najdeme biskupův památník s alegorickou plastikou Václava Práchnera (1822), neogotickou hájovnu a řadu dalších plastik i architektonických solitérů. Nejpozoruhodnější je však bi-

věčný zápas protikladů dobra a zla. Zápas, zobrazený napětím mezi geometrickou symbolikou budov a beztvarostí přírody. Proradíme ještě, že se v půdorysech Čínského pavilonu, altánů i (dnes již zasypané) studny opakuje pravidelný osmiúhelník, posvátný Oktagram, vyjadřující posvátný princip osmi živlů, jimiž byla stvořena Země (podle dávných legend byla znalost první poloviny z těchto praživlů ztracena během dobytí Cařihradu Turky roku 1453).

Ale rychle zpět, zahalme Zahradu filosofie znovu rouškou mlčení, abychom našim čtenářům dopřáli rozluštit skrytá tajemství svou vlastní zvědavostí, což jest podstatou moudrosti...

O staviteli Zahrady filosofie:

Leopold Leonhard hrabě Thun-Hohenstein (17. 4. 1748 Děčín – 22. 10. 1826 Cibulka). Příslušník české větve starého (12. století) hraběcího rodu původem z jižního Tyrolska. Od roku 1797 kníže biskup pasovský. Leopold byl filosof, mecenáš umění a osvícenec, věnoval se též astrologii, magii a okultismu. Poddaní si ho oblíbili, protože jako první státnický čin na biskupském stolci zrušil trest smrti. Velkou zahradu Na Cibulce otevřel veřejnosti, čímž se stal miláčkem Pražanů. Je pochován na Malostranském hřbitově – mohutný pomník klečícího biskupa odlitý z bronzy, dílo sochaře Václava Práchnera z 1830, je dominantou celého hřbitova. ■

SLOVENSKO

U nás je to tak

Slovenská televízia po dlhom čase opäť raz preskočila svoj tieň a vyprodukovala pozoruhodný projekt – dvojdielny, takmer dvojhodinový dokument *Poslovia nádeje*. Ak vás nepomýli ten pomerne prihlúply názov, uvidíte film o slovenských obetiach holokaustu, výpovede Židov, ktorí prežili Oswienčim. Bez ohľadu na to, že za posledných desať slobodných rokov sme neboli schopní vysporiadať sa s touto témou morálne ani politiky, je táto autentická, sugestívna výpoveď „poslov nádeje“ bombou medzi oči slovenskému divákovi. Navyše nejde o štandardné rozprávanie obetí nacistických koncentrákov, ale naozaj o mnohovrstevné osudy jednotlivých protagonistov – jeden z nich takmer s pobavením hovorí o tom, ako na rozdiel od väčšiny svojich spolutrpiteľov chcel v lágri zomrieť, vždy mu to však ktosi prekazil – raz náhoda, inokedy nečakane ľudomilný esesák. Keby to nebolo také vážne, bola by to takmer groteska. Ďalší sa zasa otvorene vyznáva, že prežil len vďaka pomysleniu na pomstu, ktorú vykoná po oslobodení a detailne popisuje, ako po vojne vyhľadával jednotlivých esesákov, aby ich fyzicky zlikvidoval. Našťastie si to v poslednej chvíli rozmyslel. Ide navyše o projekt, ktorý vznikol naozaj v poslednej možnej chvíli – viacerí z účinkujúcich sa totiž nedožili ani jeho uvedenia. Mimochodom, STV obe časti filmu do vysielania neomylné zaradila na druhý program v neskorých večerných hodinách. Pozerá sa vtedy už len málo tých, ktorých by takýto film mohol popudíť?

Moje obavy (vyslovil som ich tu minule) z toho, že takmer umelecké ambície novej súkromnej televízie Luna sú prehnané, sa žiaľbohu

ukázali ako opodstatnené. Pre komerčnú televíziu naozaj neštandardné programy mohli síce uspokojiť náročného diváka, obyčajný Slovák však na takúto televíziu zvysoka kašle. Nuž neprešli ani dva mesiace, sledovanosť sa nestihla vyšplhať ani na mizerných päť percent, a už prišiel o hlavu programový riaditeľ. Múdry sa vraj učí na chybách druhých, hlúpy na vlastných. Ako sa podľa vás volá ten, čo sa nedokáže poučiť ani na tých svojich? Ohlasovaná zmena totiž vyzerá napríklad takto: Luna začne vysielat' cyklus filmov Luisa Buñuela. Moje srdce cinéfila piští od radosti, bývalý absolvent ekonómie vo mne sa chytá za hlavu. Tiež som tu naposledy sľúbil informovať vás, ak bude mať významné snemovanie časti slovenskej spisovateľskej obce o slovenskej literatúre „10 rokov po...“ zásadný vplyv na literárny život na Slovensku. S čím som naozaj nepočítal, stalo sa skutkom. Účastníci stretnutia totiž spísali petíciu určenú ministrovi kultúry Kňazkovi, v ktorej ho žiadajú okrem iného o také základné veci, ako je „intenzívna podpora a účasť na príprave legislatívnych úprav, ktoré treba naliehavo prijať pre normálne fungovanie kultúry v podmienkach trhového hospodárstva“ – bože, ten slovník! – (napríklad sponzorský zákon ako súčasť úpravy daňových zákonov). Keby nebolo desať rokov, ale iba desať dní, prípadne týždňov, dajme tomu mesiacov po..., bolo by to možno smiešne. Dnes sa tu nesmejú už ani tí, čo sa smejú naposledy.

A do toho všetkého prišla ministerka financií s „koncepčným“ návrhom zrušiť štátne kultúrne fondy. Šetriť vraj treba, a keďže každý špás čosi stojí, prestane sa

Neon

...na drátě

špásovať. Štátny fond kultúry je však napríklad aj Pro Slovakia, ktorá v prostredí neexistujúcich zákonov upravujúcich napríklad sponzoring znamená poslednú záchranu pre mnohé kultúrne aktivity. Pani ministerka, mimochodom ľavicového pôvodu a presvedčenia, má však sama umeleckú žilku. Za mlada spisovala veršiky, nedávno vyšly dokonca knižne, ba pani poetka ich aj verejne deklamovala. Ak Pro Slovakia nepodporila vydanie jej pubertálnych „umeleckých“ výplodov (dúfam, že o to ani nežiadala), potom by som jej motiváciu chápal. Chcel som to tu pojednať o kultú-

NĚMECKO

Berlín 2000?

Především Berlín, a to je město s puklinou. Takový byl, je a nejspíš i bude. Éra neblahé zdi se přitom brzy může stát minulostí. Veřejnost si s ní sice ráda lámává hlavu, hlavolamy o rozděleném Německu však nejsou výhradně berlínskou specialitou. Berlínská schizofrenie je podstatně vynalézavější, než aby se spokojila s objevením zmizelého. Kdepak zeď. Berlínskou „scénu“ zajímají problémy podstatně rafinovanější. Kupříkladu momentální kondice místního divadla. Jeden z hlavních místních deníků, Der Tages-spiegel, si na toto téma dokázal postýskat i povýskat nejen zároveň, ale takřka ve stejném stylu. V jednom vydání se tak můžeme z pera jednoho redaktora dočíst, jak se Berlín má a jeho divadelní život vstává z mrtvých či alespoň důchodové zmrtnělosti („Chtělo by se věřit, že divadlo se vrací zpět do Berlína. Jak skvělé: konec řečí o krizi, konec hádek o intendantech a vytíženosti, dokonce i kulturní senátorka města je v úřadu tak krátkou dobu, aby nás mohla vytrhnout z báječného snu – snu

re, o významných výstavách, filmoch, knihách, divadle, a skončil som pri politike. Možno to ani nie je tak, že významných výstav, kníh, filmov atď. u nás niet. Akurát je v slovenskej kultúre stále veľa štátu a málo peňazí. Že by to mohlo byť aj naopak, nechcú tí, ktorí o tom rozhodujú, ani pripustiť. Ako hovorí jedno z najčerstvejších slovenských prísloví (myslím, že z roku 1998): Na Slovensku je to tak. Možno nabudúce to bude už naozaj o umení.

Miro Kollar

o divadelní metropoli.“). Avšak ještě na téže stránce stejného vydání spráží jiný redaktor stejného čtenáře ujištěním, že se Berlín nejen nemá, ale že ve srovnání s ním se má dokonce i Londýn, třebaže tamější divadlo ztrácí na intenzitě a stává se chladným až melancholickým („kdyby v Lodýně věděli, co se děje v Berlíně či Paříži, hned by se jim zvedla nálada“). Jedny noviny, jedno vydání, jedna velká konfuze. Zvídavému návštěvníkovi Berlína tak nezbyvá než se sám vydat na průzkum toho tolik vychvalovaného i zatracovaného divadla zároveň. Lákavých nabídek na strávení večera s divadlem je v Berlíně více než dost. K bezkonkurenčním událostem, alespoň z pohledu společenských rubrik, patří návrat režiséra a intendanta Clause Peymana po dlouholetém angažmá ve Vídni na prkna dříve Brechtova, nyní Berlínského souboru (Berliner Ensemble). Stejnou pozornost však věnují média startu nového a především mladého vedení divadla Schaubühne, které přes experimentální tradici této scény půso-

bí i na druhý pohled spíše jako rocková skupina než kvarteto divadelníků. Rozhodnutí padá pod vlivem okolností na Berlínsko-(brechtovský) soubor a staronově uvedený *Zadržitelný vzestup Arturo Uie* v režii zesnulého dramatika Heinera Müllera. K inscenacím Brechta, navíc v podání často až nesnesitelně deklamativního Müllera, nelze než přistupovat značně ostražitě. Nadšené kritiky v mimoberlínském tisku však vyznívaly mimořádně pozitivně: namísto staticky rozkročených, živých reproduktů textů má právě tato Müllerova inscenace hýřit hereckým pohybem a režijním vtípem. Dokonce do té míry, že rozhybe jinak spíše schematické dílo velkého mistra. Vlastní dojem z představení však i tento a jemu podobné hymnospěvy zdaleka předčí.

Již při příchodu do divadla je návštěvník atakován atmosférou ponuré, nacisticko-gangsterské agitky. Na balkonu divadla stojí deklamátor, který však necituje z Uie, ale přímo z oblundnosti jeho historického předobrazu „malého velkého Führera“. Podobně zobraze se rozjede i vlastní hra. Po čtyřech a s vyplazeným jazykem se na scénu přivalí Ui (Martin Wuttke) a bez obalu začne se značkováním revíru. Jako zparchantělý hafan. Sotva je s revírem u konce, vynoří se někdejší spoluobčané a budoucí spolupachatelé. Ještě veselá písnička a civilizačnímu procesu proměny psí existence v lidskou bestii nic nestojí v cestě. Je až s podivem, jak lze s touto hrou kouzlit, aniž by se měnil text: scéna, kdy se Ui učí od zruinovaného starého herce deklamovat, stát a chodit, je nejen velkým hereckým holdem Chaplinovu „Diktátorovi“, ale doslovnou ilustrací Brechtových republik. Jediným závažným zásahem do původní předlohy je zařazení pouťově laděné scény z úvodu hry na její konec. Tento efekt přitom neslouží ani tak „demontáži poli-

tických zločinců na pouhé vykonavatele politických zločinů“ (Brecht) jako spíš podtržení myšlenky, že podobný zločin lze více či méně dokonale zopakovat kdykoliv a kdekoliv. Velectěné publikum ráčí prominout. Jedinou záhadou po skončení představení zůstává nikoliv hodnocení představení, ale lidská psyché, jež se až příliš snadno nechá vzrušovat zlem v nízkých i šroubovaných polohách. Podobnou puklinu lze ostatně v podstatně veselější poloze nalézt i v kultovním filmovém snímku režiséra Leandra Haußmanna a spisovatele Thomase Brussiga *Sonnenallee* (Sluneční alej), který se na příkladem osudu východoněmeckých „hrdinů bez příčiny“ zabývá jinou, podstatně domestikovanější podobou lidského padoušství. Okolo jejich hrdinů již nekrouží přízrak vsudypřítomného teroru, ale jakási „totalita light“. Na rozdíl od Uie, který se může odehrát všude a nikde, je místní určení „Sonnenallee“ (ulice s kratším koncem ve východním a delším v západním Berlíně) jednou provždy dané. Je možné, že zastihujeme stát zvaný „NDR“, „Dederákov“ či prostě „Zóna“ v posledním tažení, možné – a oblečení a rekvizity à la sedmdesátá léta to jen potvrzují – je však všechno. Jednomu příteli kupříkladu připomínal film díky své odlehčené, muzikálové podobě německou obdobu *Starců na chmelu*. Così jako „Starci na chmelu po třiceti letech“. Je možné však vidět ve filmu objevení „východního Německa“ jako dosud netušeného zdroje inspirace pro veškeré budoucí retro, a tím rovněž naplnění snu o roli věčné avantgardy – třebaže nikoliv dělnické třídy. Film je však možné si i jednoduše užít. U díla, v jehož závěru se píší dějiny pod palbou imaginárních kytar, netřeba klást zbytečné otázky. A to, jestli padá či nepadá zeď, je Berlín – ne Berlín v momentě, kdy

milujete „stouny“ a spolužačku Miriam, docela jedno. Jisté schizofrenii se však přijetí tohoto veskrze podařeného díla přesto neubrání. Podle předlohy Thomasa Brussiga nevznikl loni jeden, ale hned dva filmy. Zatímco pro „východní Němce“ jsou oba kultem, „západní Němci“ nejsou proti, ale rádi by se soustředili jen na ten kvalitnější. To alespoň v magazínu Der Spiegel, Mekce

západoněmecké informovanosti, tvrdil Alexandr Osang, vycházející východoněmecká hvězda publicistiky. Má puklina! A co říci na závěr? Zkušená cestovatelka a entertainerka Halina Pawłowska by bezpochyby měla po ruce nějaký ten padnoucí bonmot. Berlínská kulturní nabídka 2000 se však obejde i bez něj.

Tomáš Kafka

POLSKO

Nový Miłosz, dvacet let polské poezie a to nejlepší z polských divadel

Na sklonku loňského roku vyšla v krakovském Wydawnictwie Literackim nová kniha Czesława Miłosze *Wyprawa w Dwudziestolecie* (Putování do dvacátých let). Každý nový titul držitele Nobelovy ceny (a také nejprestižnější polské literární ceny Nike) je událost, ale v případě této knihy autor předpokládal, že rozpoutá vlnu polemik. Zabývá se totiž zvláště citlivým obdobím polských dějin – meziválečnými lety, která považuje za období dosud příliš idealizované. Kniha je vůči době, kterou autor narozený v roce 1911 důvěrně zná, velmi kritická.

Miłosz poukazuje na chyby a nedostatky polské meziválečné politiky a na četné nedořešené otázky společenské i národnostní. Jde o velmi osobní dílo. Básník se nepokouší skrývat své sympatie a antipatie. Přitom se vůbec nejedná o historický esej, nýbrž o komentáři opatřenou antologií dobových textů, dnes většinou nedostupných. Po stránce informativní je hodnota textu nepochybně ohromná. Paradoxně se však žádná celonárodní diskuse na citlivé téma nekonala. Ve všech důležitých polských denících a týdenících se sice objevily recenze, a to z per vědců zabývajících se mezi-

válečným obdobím, kteří s autorem dokonce místy polemizovali, ale tím celá „diskuse“ končí. Zdá se, že doba, kdy se v centru společenského zájmu ocitla velká historická témata, minula. A není se čemu divit. Dříve šlo vlastně o zástupné debaty – když se hovořilo o minulosti, jednalo se o současnost, o níž nebylo možné mluvit zcela otevřeně. Některé jevy z meziválečného období sice mají své analogie v současnosti, ale od okamžiku, kdy byla zrušena cenzura, lze o problémech mluvit bez překážek.

Jiná, neméně důležitá kniha na své recenze, které se ve specializovaných časopisech jistě objeví, ještě čeká. Jedná se o publikaci Przemysława Czaplińskiego a Piotra Śliwińskiego *Polská literatura 1976-1998*. Průvodce prózou a poezií. Jde o práci důležitou, neboť se jedná o první syntetický pokus toto období podchytit z hlediska literární historie. Autoři adekvátně zdůrazňují slovo „pokus“, protože se jejich práce zabývá nejnovějšími, současnými jevy na poli polské literatury. Práce začíná rokem 1976, kdy v Polsku začal vznikat široký (jednalo se o četné tituly a často mnohatisícové náklady), tzv. druhý nakladatelský oběh. „Jeho vznik“, píše autoři, „vedl k neočekávanému rozkvětu tvorby nezávislé na státě, který měl, ať jej chápeme jakkoli, represivní charakter. Přestože umělecké výstupy nezávislé literatury zajiště nesplnily všechna očekávání, zaslouží si pozornost a často i obdiv. Není pochyb, že bez samizdatu by byl osud polské literatury jiný, a horší.“ Autoři publikace se snaží být pokud možno akademicky objektivní a nadčasoví, ale mnohé jejich soudy a hodnotová měřítka jsou pochopitelně podmíněny všeobecným postojem k období, jemuž v polské literatuře do značné míry udává tón generace bruLionu a Czasu Kultury (což jsou názvy vlivných literárních periodik této generace). Čeští čtenáři se s tímto jevem a jeho představiteli seznámili díky antologii mladé polské poezie *Bílé propasti* (Host/Weles, Brno 1997) a překladům mladé polské prózy – *Pravěk a jiné časy Olgy Tokarczukové* (Host, Brno 1999). Není divu, že samostatné kapitoly byly věnovány zakladatelům, mistrům a idolům této generace (počínajíc v roce 1959 narozeným Andrzejem Sosnowským, který je zde prezentován vedle mnohem mladšího Krzysztofa Siwczyka), ale také o jednu generaci starším spisovatelům Bogdanu Zadurovi a Piotru Sommerovi. Uvidíme, zda si mladí, teprve nastupující autoři vyberou nějaké nové „bohy“. Czapliński se Śliwińským píše o mnohých zajímavých aspektech polské literatury posledních dvaceti let, mj. o tom, čemu říká „opravdová literatura“ – čili o aliterární literatuře, jež hledá „technikou autenticity, otevřenosti a pravdomluvnosti“ (analogické tendence nalézáme také v české a slovenské literatuře) a také o jevu opačném: o výrazném obratu fabule na sklonku 80. a 90. let k neepickému modelu prózy, o poezii generace bruLionovců, jež

se obrátila zády k národním mýtům, minulosti a tradici, nebo o lekci starých mistrů (Miłosz, Herbert, Różewicz, Szymborska) a jejich roli v rámci „záchrany místa poezie v lidském světě“. Bylo by jistě možné jmenovat další; každopádně je „pokus“ Czaplińskiego a Śliwińskiego velmi zajímavý.

V posledním loňském čísle měsíčníku Teatr (Divadlo) jsem objevil reakce třiatvaceti kritiků na anketní téma To nejlepší v divadelní sezoně 1998/99. Šlo o volbu nejlepšího představení, režiséra, výtvarníka a herce. Ačkoli někteří zúčastnění úroveň minulé sezony v polských divadlech kritizovali, na otázku odpověděli. Několik titulů se objevilo několikrát, a proto je snad můžeme považovat za nejlepší divadelní počiny. Jedná se o představení *Soudcové* Stanisława Wyspiańskiego ve varšavském Národním divadle (režíroval je ředitel divadla Jerzy Grzegorzewský), dále *Halka Spinoza* v tomtéž divadle podle scénáře téhož umělce, *Traktát o marionetách* podle Heinricha von Kleista v režii tvůrce slavné Vratislavské pantomimy Henryka Tomaszewského (Národní divadlo). Často byl zmiňován rovněž *Magnetismus srdce* Alexandra Fredra (připomínám jeho slavnou komedii *Panenské sliby aneb Magnetismus srdce*) v režii Grzegorze Jarzyny (pseudonym Sylwia Torsh, varšavský Teatr Rozmaitości – Divadlo rozmanitosti), stejně jako *Lunatici 2* podle Hermanna Brocha v režii Krystiana Lupy (Staré divadlo v Krakově), *Ferdidurke* podle Wittolda Gombrowicze v režii Januše Opryńskiego a Wiesława Mazurkiewiczze (Divadlo Provisorium a Kompania T., Lublin), *Povídky z vídeňského lesa* Ödöna von Horvátha v režii Agnieszky Glińskiej (Divadlo Ateneum, Varšava) a *Mrzák z Inishmaan* Martina McDonagha

také v její režii (varšavský Teatr Powszechny – Obecné divadlo). Z televizních inscenací nejvíce zaujala *Zpřeházená kartotéka* Tadeusze Różewicze v režii Kazimierze Kutze (osobně bych se také přiklonil k této volbě, i když se jistě nejedná o nejlepší počín tohoto znamenitého režiséra). Je patrné, že ocenění byli divadelní tvůrci všech generací počínaje nejstarším Henrykem Tomaszewským. Výrazně dominují varšavské inscenace (snad ne proto, že zde bydlí většina kritiků?), z nichž si nejlépe vede národní scéna. Ke konci roku někteří, v divadelní anketě vychvalovaní režiséři připravovali nová představení, o kterých se nyní hodně mluví a píše.

Grzegorz Jarzyna (tentokrát použil pseudonymu Das Gemüse, což je německý překlad jeho příjmení) režíroval v Polském divadle ve Vratislavi *Doktora Fausta* podle Thomase Manna (zářijová premiéra proběhla na Berliner Festwochen) a Grzegorzewský chystal v Národním divadle *Nové Bloomusalem* podle XV. kapitoly *Odyssea* Jamese Joyce. „Nové“ proto, že tento inscenátor před lety režíroval představení *Bloomusalem*. Vzpomínám na ně jako na jeden ze svých největších divadelních zážitků.

Leszek Engelking
překl. Renata Putzlacher-Buchtová

RUSKO

Petr Lébl se převtělil v racka...

Mráz přicházel a vždy přichází z Kremlu. V prosinci tomu ale bylo naopak. Zpráva o smrti Petra Lébla zavanula mrazivě z Prahy. Jeho inscenace Čechovova *Racka* a *Ivanova*, jimiž se v letech 1996 a 1998 představil na Mezinárodním divadelním festivalu A. P. Čechova v Moskvě, mu v Rusku získaly řadu upřímných příznivců dokonce i mezi nejpřednějšími domácími znalci Čechova. Dne 20. ledna 2000 (čtyřicátý den ode dne smrti, kdy se dle pravoslavných zvyklostí příbuzní a přátelé scházejí, aby společně vzpomínali na zesnulého) se na Velvyslanectví České republiky v Moskvě konal večer věnovaný vzpomínce na Petra Lébla. Už předtím si ale pod dojmem šokující smrti ruští kritici nově evokovali zážitky ze svých dřívějších setkání s Léblou výjimečnou osobností i prací, pokoušejíce se dobrat jejich hlubšího smyslu a významu a také se – s pomocí Čechova – přiblížit k pochopení jeho tragické „derniéry“.

Takto se o Léblu psalo v uplynulých týdnech v ruském tisku:

(...) *Lébl*ovy skvostné inscenace *Racka* a *Ivanova* při svém uvedení na čechovovském festivalu v Moskvě zanechaly nezapomenutelný dojem. Diváky strhl zejména *Racek*, inscenovaný v duchu německého filmu z počátku století. Už tehdy bylo zřejmé, že pro Lébla je skutečným lyrickým hrdinou, opravdovým „rackem“ sebevrah *Treplev*. (...)

Roman Dolžanskij, Kommersat-daily, 16. 12. 1999

(...) *Nebojácny a nemilosrdný Petr Lébl* byl svým šprýmařstvím a překvapujícím inovátorstvím ztělesněným mládím a svobody. Začínal jako amatér, ale velmi brzy si získal jméno. S Čechovem se dostavila i sláva. Svou inscenací *Racka* šokoval Evropu a koneckonců i Moskva, kteří se s ní seznámili na druhém čechovovském festivalu. *Opovážlivá, groteskní inscenace plná karnevalové hravosti, se kterou se režisér chutě vysmíval všem*

a všemu, se ve finále proměnila v krutou, hlubokou a chladnou tragédii účtování, odplaty a Osudu. Ohromující a provokující síla představení kontrastovala s dojmem z Lébla samého. Dojem mladého, čistého a světlého chlapce byl falešný, protože duše umělce, který dohlédne tak propastně hluboko, může být sotva světlá a čistá. Kolik dramatického napětí se v něm skrývá, prokázal Lébl znovu v Ivanovovi. (...) Na pozadí odpudivého karnevalu hádanky, paradoxy a ruská absurdita. Mezi všemi maskarami stojí osamělý Ivanov s trpkým výrazem plným stesku, se svou zpovědí určenou nám – publiku. Hrdina na útěku ze života plného škrabošek a nároků.

Sám Lébl tehdy působil vesele a bezstarostně jako dřív. Když přišla otázka na míru ztotožnění umělce s jeho hrdiny, odpovídal s humorem: „Tehle chlapík, Čechov, se promítá do všech svých postav...“ Zdá se, že takové ztotožnění pocítoval Lébl sám. Promítl se do Trepleva a Ivanova a zopakoval jejich osud. Odešel z vlastní vůle v 34 letech, ve věku, který je podle Čechova věkem kritickým. Tatjana Šach-Azizova, Ekran i scena, prosinec 1999, č. 51

Lidé, jako byl Petr Lébl, bývají nazýváni dětmi Štěstěny. Jednak disponoval fantastickým nadáním od přírody – kromě vlastního talentu režijního vynikal nesporným nadáním výtvarným (byl scénografem řady svých inscenací) i vlohami hudebními, jednak už jako mladík okusil, jak sladce i hořce chutná divadelní sláva. (...) Svým vzhledem i chováním se řadil k představitelům alternativní kultury: jednou si obarví vlasy neskutečnou barvou, jindy pronese na tiskovce řeč plnou absurdit. Co se klasiky týče, dělá si s ní, co si zamane. V Rusku by se takový umělec celý život potloukal po sklepeních, avšak ve východní Evropě je hranice mezi undergroundem a „velkým“ umě-

ním mnohem užší. Uznávaný a okolím hýčkaný Lébl se ocitl v pozici alternativce, který se etabloval v oblasti mainstreamu. Sotva by někoho napadlo, že šlo o pohodu zdánlivou. Že český režisér zopakuje Treplevův osud.

(...)
Ve čtvrtém dějství Racka nastoupilo po komediální travestii skutečné drama. Treplev, dospělejší než dřív, se objevil na scéně podobný ptáku s přistříženými křídly (to on byl pravým rackem, nikoli Zarečná). Hřbety rukou uchoopil své rukopisy a zoufale je trhal ústy. Hledání nových forem sice nepřinášelo vždy ten nejlepší výsledek, bylo ale upřímné, vášnivé a protrpěné. Nyní Treplev cítil, že se mění v Trigorina. Dočkal se slávy, ale přišel o potřebnou „lehkost bytí“.

Na rozdíl od Čechovova avantgardisty, zastřelivšího se v ústraní své pracovny, podřídil Lébl, vyznavač totální teatralizace života, zákonům divadla dokonce i vlastní smrt. (...)

Příčina jeho smrti zůstane patrně jednou z největších hádanek současného divadla. Kdo ví? Možná doufal, že inscenací vlastní smrti nalezne konečně ony vytoužené „nové formy“, které tak vášnivě hledal. Neboť, jak praví Čechov: „Když těch není, netřeba ničeho.“
Marina Davydová, Vremja, 21. 12. 1999

(...) *Lébl*ovy inscenace Čechovova *Racka* a *Ivanova* byly nepochybně ozdobou Mezinárodního čechovovského festivalu. Dnes jsou všichni ohromeni – vždyť Lébl byl přece tak úspěšný! Bohužel ani efekt smrti, jak ji uskutečnil, nedokáže vrátit divadlu, a nejen českému, nýbrž světovému, jeho jedinečný talent.
Marina Rajkina, Moskovskij komsomolet, 22. 12. 1999

Zygmund Horňák
a Vlasta Smoláková

Fotografie: Otto Cabala

Pocházíte z Hradce Králové a do Prahy jste přišla v roce 1979 jako studentka španělštiny a češtiny na FF UK. Tam jste se asi taky potkala s Vítom Sázavským a Zdeňkem Vřešťálem...

My jsme se nepoznali přímo na fildě, ale až v roce 1980, tedy v době, kdy už jsem bydlela v Praze na kolejích. Tehdy jedna spolužačka mé spolužačky pořádala mejdan a na ten mejdan přivedly její kamarádky své kamarády, tak jak to chodí... Takže tam jsem poprvé viděla Vítka Sázavského a Zdeňka Vřešťála. Byla tam spousta lidí a my jsme se s klukama celý večer tak nějak střídali a občas přetahovali o kytaru. Nakonec jsme si i vyjádřili jakési dvojsmyslné sympatie a řekli jsme si, že bychom spolu mohli něco zkusit. Se Zdeňkem jsem pak sice asi čtrnáct dní chodila, ale než jsme se k něčemu dostali v hudbě, uplynul od toho večírku dobře rok, a než jsme začali existovat jako Nerez, uběhly roky dva. Ono vůbec od okamžiku, kdy mají lidi pocit, že si porozuměli, že mluví jedním jazykem, vede k nějakému prvnímu společnému výsledku strašně dlouhá cesta, tím spíš, že my jsme se předtím vůbec neznali.

To je hezký začátek. Dovolte mi, abych – dřív než se pustíme do seriózního povídání – přiznal, že jsem se kdysi domníval, že „chodíte“ s Vítom Sázavským...

A víte, že si to myslelo víc lidí? Já si vzpomínám na jednoho kamaráda zvukaře, to byl takový velmi kultivovaný pán, který jednou přišel za Vítou a ptal se ho, jestli jsme manželé. No, nebyli jsme, ani jsme spolu nechodili – a doporučuju všem, kteří chtějí dělat muziku: lidi uvnitř kapely by spolu neměli mít mechtle, protože to jsou pak vždycky potíže ve vzduchu.

Říkala jste, že jste se s klukama přetahovali o kytaru. Bylo to z vaší strany jen sebevědomí kytarového samouka, nebo jste měla nějaké hudební vzdělání?

Já jsem jako malá chodila do hudebky na piáno. Ze začátku jsem projevovala velký zájem,

ale ten dost brzy opadl, a zbytek už jsem protrpěla. Navíc to utrpení dostalo poněkud pandemickou podobu: trpěla jsem já, trpěly paní učitelky a asi nejvíc trpěl můj otec, který to nesl jako strašnou rodinnou pohanu, neboť byl v Hradci Králové považován za místního hudebníka, trpěli jsme zkrátka společně, než jsme to nějak doklepali do finále, kterým bylo ukončení prvního cyklu. Pěkných sedm let.

A kytara?

Kytaru jsem objevila někdy v deseti. Naproti našemu starému bytu v Hradci bydlela paní Balcarová, té jsem říkala teto a měly jsme velmi hezký vztahy, a ona měla dceru, která právě prožívala třeskutou pubertu, sedávala na schodech a hrála pořád dokola *Dajánu* a *Většina kluků a děvčat v mém věku ví, co je to mít rád* – to bylo velmi uhrančivé. A pak jsem hned začala chodit do skauta a tam ty starší sestry zase hrály takové tklivé písně, takže pak do roka a do dne – když se mí rodiče přesvědčili, že už opravdu umím první tři akordy – jsem k Vánočům dostala pod stromeček kytaru. Bylo to nádherný, a já každé ráno před odchodem do školy vrzala ty své tři akordy až dokrvava. Takže vedle toho piána, který jsem ráda neměla, probíhala tahle druhá linie s kytarou – a asi v patnácti jsem pak začala skládat písničky. Ne proto, že bych měla tak silné puzení, ale protože mně nepřipadalo zrovna atraktivní zpívat písničky s mužským textem, a ono těch holčičích písniček bylo strašně málo, že jo, takže jsem si je musela napsat.

Ale toho opravdového hudebního vzdělání se nám dostalo až po vysokých školách, až když jsme odpromovali. Když se na státní pražské konzervatoři otvíral zkušební obor populárního zpěvu, tak jsme se tam všichni přihlásili a všichni jsme byli přijati.

V té době ovšem už Nerez existoval...

No, to už jsme měli venku dvě desky a byli jsme starý pasty. Ale na té konzervatoři se nám líbilo. Ne že by nás to mohlo třeba hlasově nějak

ovlivnit, protože už jsme opravdu byli dospělí lidi a dlouho jsme hráli naživo, ale rádi jsme chodili na hodiny harmonie, intonace nebo na dějiny hudby se studenty, kteří studovali vážnou hudbu.

Projevilo se to nějak třeba při skládání hudby pro Nerez? Vzpomínám si, jak Petr Janda kdesi říkal, že poté, co se na starý kolena (tehdy ovšem ještě asi o čtvrt století mladší než dnes) šel učit klasicky na kytaru, tak nemohl víc jak rok vůbec skládat...

V tom, jak jsme se prezentovali navenek, se to myslím neprojevilo vůbec, ale ty znalosti nám přišly velice vhod, třeba když jsme s Vítou Sázavským dělali hudbu k inscenaci *Sevillský svůdce* aneb *Kamenný most* pro Národní divadlo.

Pojďme alespoň na skok od klasické harmonie k problémům, které v hudbě vidí klasický laik jako já. Je hodně obtížné udržet melodickou linku zpěvu a přitom vytukávat dřívky pravidlený rytmus?

Je. A ukrutně dlouho trvá, než v sobě člověk dokáže tu hudbu uklidnit, dát jí to správné vnitřní tempo. Kdo se učil na piáno, ten to určitě zná. Tam pravidelně probíhá takový zvláštní proces, že čím líp nějakou skladbu nebo etudu zvládáš, tím rychleji ji hraješ. Když přijde těžší pasáž, hraješ pomaleji, pak přijde něco, co už ti jde, tak to jen prolítneš, ale pak se zase na něčem zasekneš. To je ale možný jen díky tomu, že člověk v sobě nemá uklidněné tempo, že nemá usazený, jak se říká, timing. A to trvá opravdu strašně dlouho, udržet se, nezrychlovat, neutrhout se.

Typnul bych si, že v tom svou roli musí hrát i tréma. Jiným způsobem tohle asi člověk zvládá, když je sám nebo ve zkušebně, a jinak to pak vypadá, když ho poslouchá tři sta lidí.

Fakt je, že v Nerezu jsme první léta dost krutě zkoušeli. Když už člověk hraje hodně dlouho a má nějakou základní sebejistotu, tak to už se kolikrát nebojí, ani když to pořádně neumí,

Navarová z Nerezu

(Rozhovor Jakuba Ruckého se Zuzanou Navarovou)

protože už prostě ví, že to vždycky nějak dopadne. Taky kolikrát když se to nepovede, jak by mělo, tak to lidi ani nepoznají, nebo se všichni zasmějeme a jede se dál. Ale prvních pět let jsme dřeli jak šílenci.

Ovšem vyplatilo se to. Já jsem Nerez od počátku vnímal jako dokonale profesionální kapelu, což vynikalo zvláště v prostředí, kde jste se

Fotografie: archiv skupiny Nerez

Zpěvačka, textařka a skladatelka **Zuzana Navarová de Tejada** se narodila 18. 6. 1959 v Hradci Králové. Se skupinou Nerez nahrála desky *Masopust*, *Na vařený nudli*, *Ke zdi*, *Nerez v Betlémě*, *Stará láska Nerez a Vy*. Souborně pak písničky Nerezu vyšly na 3 CD *Antologie* a starší skladby, které se nedostaly na žádnou z desek, obsahuje kazeta *Co se nevešlo*.

Sólově nahrála desku *Caribe*, s Nedvědem, Peškou a Sázkavským *Morytáty a balady* a s kolumbijským písničkářem Ivanem Guietérrezem desky *Tres* a *Skleněná vrba*. Žije v Praze.

nejvíc pohybovali. Není nic zvláštního na tom, že na trampské a folkové scéně se dbalo více na to, co se říká, než jak dokonale se to vyjádří formálně. Jaké ostatně byly vztahy Nerezu a vaše osobně s muzikanty a zpěváky, s nimiž jste se setkávali na různých festivalech?

Měli jsme své zamilované písničkáře i spřátelené kapely: Karla Plíhala, Slávka Janouška, Dášu Voňkovou, Ebeny, Emila Pospíšila, „č. p. 8“ s bratry Ježkovými, Zuzku Homolovou z Bratislavy, Lojzo... S některými z nich jsme toho i hodně vypili a prozpívali i probendili několik nocí. Byla to krása. Užívali jsme si spolu vrchovatě!

Písničkáři nesli „pochodeň pravdy“, Nerez – a já říkám naštestí – zůstal u písniček. Přesto: jak jste vnímala řekněme poslední dva roky před Listopadem. Říjen '88, Palachův týden...

Vzpomínám si hlavně na naše předprázdninové festivaly „Stará láska Nerez a Vy“ v Pařížské ulici, kde hráli naši soukmenovci písničkáři, kteří do toho odvážně „šli“ – prý už tam tehdy bylo cítit, že to brzy rupne...

Dobře, přišel Listopad... a Nerez hrál a hrál...

Pro nás to samozřejmě neznamenovalo totéž co třeba pro písničkáře, kterým nastalo po letech zakazů a ustavičných problémů dost šokující období, protože je dočasně opustili ti, kvůli kterým to všechno vlastně podstupovali... Tuhle ztrátu zájmu jsme my ale neprožili, protože jsme vždycky hráli milostnou poezii, a to má své místo v každém století, v každé době.

Ten náraz byl pro nás silný z jiného důvodu. Brzy po Listopadu jsme si totiž řekli, že jsme dost chytří na to, abychom dokázali nějak zajímavě s tím naším „rodinným stříbrem“ naložit. A rozhodli jsme se, že zkusíme, jaký to je, když se obchoduje. Vytvořili jsme s klukama konsorcium a pak jsme tak dva, možná tři roky s Nerezem a dalšími hudebními produkty obchodovali. Možná právě tohle byl taky začátek mého autorského konce, protože mě to tak pohltilo a tak mě to vyčerpalo, že jsem nebyla schopná myslet na něco jiného. Nebylo to proto, že bychom byli špatní obchodníci, právě naopak. Nám to tak šlo, vymýšleli jsme neustále nové a nové marketingové figle – a od hudby jsme byli pořád dál a dál. Já jsem bohužel zjistila, že to osobně nedokážu kombinovat dohromady. Buď mám v sobě pocit obchodníka, anebo mám pocit z toho opačného, nepraktického pólu. Takže jsem si tím pokusem o byznys způsobilá jakési duševní umrtvení; normální úraz. A trvalo mně opravdu několik let, než jsem se z toho probrala a obrátila se zpátky.

To jsme ale najednou moc vepředu, takže pojďme zpátky do doby, kdy vám to ještě psalo skvěle, kdy hvězda Nerezu strmě stoupala. Zdá se, že Nerez od začátku zcela záměrně stavěl na rozdílných autorských naturelech: Navarová – latina, Vřešťál – písničkář a Sázkavský – akustický rocker.

Ono to chvíli trvalo, než to vykristalizovalo do téhle přehledné podoby, ale pak už jsme se na-prosto vědomě dohodli, že to budeme dělat takhle. Ono to mělo i pro nás své výhody, protože jsme si každý mohl dovolit autorsky na čas vysadit, ušetřilo nám to stresy a takové ty pocity, že když teď nějakou dobu nic nenapišu, tak nebudeme mít co hrát.

A pak jsme si ještě říkali, že jestli se chceme

prosadit, tak musíme pěstovat nějakou jednoduchou legendu, a domluvili jsme se, že vždycky, když budeme o naší kapele mluvit, tak kluci budou říkat, že já jsem výborná zpěvačka, Vítek bude tvrdit, že Zdeněk je senzační písničkář, a Zdeněk zase bude říkat, že Vítek je výbornej aranžér. Takhle jsme to dělali a lidi tomu uvěřili.

Skvělý tah. Taky jsem tomu uvěřil. Zároveň ale mám dojem, o kterém legenda už tak přesně nehovoří, že ústřední postavou Nerezu se přece jen stala Navarová, výborná zpěvačka, výborná skladatelka, výborná textařka a v neposlední řadě krásná ženská, zatímco třeba Vřešťálovy písničky postupem času jako by tu pravou, tu úspěšnou image Nerezu spíš narušovaly...

Já se na to samozřejmě nedokážu dívat takhle. Můžu jen říct, že teď s odstupem času mě občas napadá, jestli jsem to klukům tak trochu nekazila. Oni měli své krásné písničkářské duo, což jsem každopádně nabourala, a pak začalo trošku přetahování. A dneska třeba vidím, že když už s nimi nejsem, tak jsou šťastnější.

O podobu kapely jste se přetahovali od počátku?

No, my jsme se docela urputně hádali, zkoušky bývaly vášnivý, návraty z koncertů taky vášnivý, prostě pořád jsme se hádali, ale vždycky jsme se nakonec nějak dohodli a vždycky z toho taky něco nového vzniklo. A zaplatpánbůh za to. Byla to důležitá zkušenost a celkem významná etapa našich životů, takže myslím není čeho litovat, ale myslím si, že nelitujeme ani toho, že jsme se každý dali svou cestou.

Poměr skladeb jednotlivých členů silného tria na deskách je celkem vyvážený. Neukazuje to ale na to, z jakého množství dodaných písniček se vybíralo.

Já jsem psala celkem málo, a to platí dodnes, protože jsem měla vždycky silnou autocenzuru. Úplně na začátku, když jsme si s klukama pouštěli všechny věci, které jsme měli napsané, mně prošly do repertoáru příštího Nerezu jen asi dvě věci. Jednak *Za poledne* a potom moje verze jedné polské písničky – ta se pak objevila až na kazetě *Co se nevešlo*, kterou jsme vydali v devadesátých letech a kde byly některé starší věci, co chyběly na deskách. Zatímco Zdeněk

měl tenkrát mnohem víc písniček, který jako by prošly. Ale postupem času se to obrátilo a většínou to, co jsem přinesla já, prošlo, kdežto Zdeněk, kterej psal mnohem víc než já, hodně svých nápadů v Nerezu neudal. To ho určitě muselo štvať. Různý svoje písničky pak vydával bokem sám a asi mu psaní nepřinášelo to správné uspokojení jako dnes, když už je sám za sebe.

Patrně si ani jeden z kluků tehdy na mejdanu nemyslel, že jim může Navarová přerůst – myslím samozřejmě hudebně – přes hlavu.

Já myslím, že je muselo štvať, že se mezi nimi tak prosazuju, ačkoliv jsem si celou dobu říkala, že to budu dělat velmi obezřetně, aby ze mě nebyla nějaká herdekbaba, před kterou se budou muset bát promluvit. Ale stejně jsem jim asi často lezla krkem – a navíc tady zůstává i ten obecný problém, jakým je způsob jakékoli týmové spolupráce mezi klukama a holkama, kde bude vždycky dost obtížné vyříkat si, jak to tedy bude a kdo co může a nemůže.

Chci se teď zeptat na rozpad Nerezu, a přitom si uvědomuji, že jsme tak trochu od počátků

Fotografie: Jaroslav Pech

Fotografie: Jan Pohribný

hned skočili na konec. Je to ale koneckonců logické: to zhruba desetileté období úspěchů, kdy jste hráli skvělé koncerty, sbírali ceny a vycházely vám desky, to je celkem dobře známé, výše zmíněná legenda zabírala asi i proto, že se opírala o dosti pevnou půdu skutečných dispozic a talentů. Čili rok 1994 nebo 95, Nerez končí...

Různé podstatné změny nastaly už dřív. Jednak už v roce 1990 od nás odešel Vladimír (Výtiska, basa, red. pozn.), který se nějakou dobu rozhodoval, jestli se má dál věnovat hudbě, nebo jestli má dělat starostu Únětic. Rozhodl se pro starostování. Pak přišlo naše početně nejsilnější období, které ale vyústilo nakonec v hraní ve třech lidech.

To patrně souviselo s vašimi podnikatelskými záměry. Dělit peníze za koncert mezi tři lidi, nebo mezi šest lidí? To je rozdíl.

Řekla bych, že jeden z hlavních důvodů – a důvodů bylo samozřejmě víc – tkvěl v tom, že jsme chtěli, aby kapela zněla zase trochu jinak. My jsme předtím hráli ty starý písničky v různě

širokém obsazení, dokonce jsme uspořádali jedno turné s celou bigbeatovou kapelou... Nakonec jsme vybrali podle našeho soudu ty nejšťastnější, nejpovedenější věci, které by navíc unesly aranžmá pro tři lidi – a najednou to bylo opravdu jiný, takový silný a pochopitelně hodně akustický.

Jenže už to nebylo nadlouho.

Jak už jsem říkala, velká výhoda Nerezu byla v tom, že jsme se střídali v těch obdobích, kdy jeden spal a druhý tvořil, jenže pak jsme se dostali do stavu, kdy já jsem už neskládala nic a do toho Zdeněk začal spát, a jedinou takovou pěknou novou věc, kterou jsme udělali za hrozně dlouhou dobu, tu přinesl Zdeněk a byla to písnička *Já s tebou žít nebudu*. To byla naše poslední nová věc. Pak už nás nenapadlo nic. Byli jsme všeobecně unavení. Jezdili jsme moc a hráli jsme moc. A hráli jsme pořád ty stejné věci, což není samozřejmě na škodu, ale musíte přitom cítit, že ještě něco vznikne, musí tam být nějaká perspektiva. Pochopitelně na mě doléhal pořád silněji pocit, že se nic neděje,

a začala mě přepadat hrůza, že to na nás diváci poznají, že jim dojde, že jsme vlastně skončili. A i když to vypadalo, že je všechno úplně v pořádku, protože všichni se radovali, měli jsme pořád všude plno, tak tahle obava ve mně sílila a bobtnala do zruďných rozměrů. Tohle období trvalo asi dva roky, rozhodovala jsem se hrozně dlouho, ale nakonec jsem se odhodlala říct nahlas, že už to dál takhle nevydržím. Takže jsme hráli ještě asi půl roku, ale už jsme byli dohodnutí, k jakému datu to skončíme.

Dobře. Pro mě Nerez existuje dál, jeho desky patří v mé obsáhlé diskografii k těm nejhranějším, takže není třeba drobit sem v tuto chvíli nějaká pietně oslavná slůvka. Hudebně přišla po Nerezu skupina Tres a potom spolupráce v duu s Ivanem Guitérrezem nebo s kapelou Koa, vesměs čistá latina, vaše úhlavní láska.

Já bych se ale rád nakonec ještě zeptal, jak žije Zuzana Navarová v čase „po Nerezu“ osobně.

Krásně. ■

Sup nádherný (Gyps rueppellii)

vyletí ze všech ptáků nejvýš – přes 11 km nad mořem

Neon

dostane Váš inzerát tam, kam jiní ne.

Neon čtou lidé, kteří jiné časopisy nečtou. Reklama v Neonu se vyplatí.

Volejte hned 0602/789 496

Kauza: Jak se točilo v Čechách?

V České republice se za deset roků, které uplynuly od Listopadu, natočila řada zahraničních filmů. Některé z nich dokážete díky pozornosti, kterou jim věnovala média, vyjmenovat z hlavy: Bessonova Jana z Arku, Mission Impossible s Tomem Cruisem nebo Střelec s Dolfem Lundgrenem. V Čechách a na Moravě ale vznikla i řada jiných filmů, které ve světě nedošly takového ohlasu – a přitom se nedá říct, že by různé pikantní okolnosti, za nichž se natáčely, nestály za pozornost. S pomocí významných exponentů Barrandova a lidí z menších producentských firem jsme pronikli do zákulisí – a občas jsme se nestačili divit.

Mecenáši

Cilnius C. Maecenas, římský státník a štědrý příznivec literatury z doby císaře Augusta, pocházel ze vznešené etruské rodiny. V Ottově slovníku se o něm dále dočteme, že se „ve své prázdní, oplýváje bohatstvím, oddával životu dosti změkčilému a rozmařilému“. Kromě toho ale hmotně podporoval příští klasiky světové literatury Horatia, Vergilia a další. Vyplatilo se mu to; jeho jméno zobecnělo jako pojem pro ty, kteří – z vlastní kapsy – podporují umělce. Neon pátral po tom, jak žijí, vypadají a koho podporují čeští a moravští mecenáši v roce 2000.

Martin C. Putna – Poetika homosexuality v Čechách, I. díl

Jméno „zlobivého dítěte“ české literární vědy, Martina C. Putny, vždy skýtá přinejmenším naději, že se zase něco bude dít. Nepředstavujme si žádné salonní skandalizování typu „cibulkovského“ Seznamu, ale na druhou stranu se neobávejme, že by nás třídní literárněvědný exkurz na výše zmíněné téma v podání MCP mohl nudit.

Vraťte ho na místo!

Česká republika slavně vstoupila do NATO, čili do Spojené evropské armády. Když se budeme hodně snažit, třeba za nějakých dvacet třicet let bude nějaký český generál někde v Makedonii (nebo v jiné dálavě) – samozřejmě anglicky – takové armádě velet. Tento chrabrák muž po právu zaplní titulní stránky magazínů pro ženy – a bude to vůbec veliká sláva. A když se budeme hodně snažit, třeba si přitom i vzpomeneme, že podobného hrdinu už Čechy měly. Maršála Josefa Radeckého! Jeho pomník kdysi zdožil Malostranské náměstí.

Kde je dnes a jaká je šance, že se ocitne zase tam, kam patří? Čtěte Neon, dozvíte se.

Neobyčejný rozhovor se spisovatelem Přemyslem Rutem

Přemysl Rut dokončuje knihu povídek, která má zvláštní název: V mámově postýlce. Původně se ovšem měla jmenovat „Stolní kniha rodinná“. Jeden i druhý název naznačuje přibližně stejně, o čem v knize budeme číst. Chcete-li to vědět zcela přesně, nenechtejte si ujít exkluzivní rozhovor, který s autorem vede jeho vlastní žena: Nina Rutová.